

Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Lenin, Joseph Stalin, Enver Hoxha
5 C l a s s i c s o f M a r x i s m

Comintern (Stalinist-Hoxhaists)
<http://ciml.250x.com>

GEORGIA

Georgian Section
www.joseph-stalin.net

SHMG Press

Karl Marx Press of the Georgian section of
Comintern (SH) – Stalinist-Hoxhaists Movement of Georgia

კარლ მარქსი, ფრიდრიხ ენგელსი

კომუნისტური პარტიის მანიფესტი

კომინტერნის (ს-ს) საქართველოს სექციის გამოცემა

www.joseph-stalin.net

თბილისი, 2017

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

საქ. კ. პ. ც. კ-თან არსებული პარტიის ისტორიის ინსტიტუტი
სკკპ ც. კ-თან არსებული მარქს—ენგელს—ლენინ—სტალინის
ინსტიტუტის ფილიალი

კარლ მარქსი, ფრიდრიხ ენგელსი

კომუნისტური პარტიის მანიფესტი

კომინტერნის (ს-ს) საქართველოს სექციის გამოცემა
www.joseph-stalin.net

თბილისი, 2017

„ამ ნაწარმოებში გენიალური სიცხადითა და სიმკვეთრით გადმოცემულია ახალი მსოფლმხედველობა. თანმიმდევრული მატერიალიზმი, რომელიც სოციალური ცხოვრების სფეროსაც მოიცავს, დიალექტიკა, როგორც უაღრესად ყოველმხრივი და ღრმა მოძღვრება განვითარების შესახებ, თეორია კლასობრივი ბრძოლისა და პროლეტარიატის, როგორც ახალი, კომუნისტური საზოგადოების შემოქმედის, მსოფლიო ისტორიული რევოლუციური როლისა“.

ლენინი

„მარქსმა და ენგელსმა თავიანთი „მანიფესტით“ ეპოქა შექმნეს“.

სტალინი

წინასიტყვაობა მარქსისტული ბიბლიოთეკის ქართულენოვანი ელექტრონული გამოცემისთვის

კომინტერნის (ს-ხ) საქართველოს სექცია იწყებს მარქსისტული ლიტერატურის მთლიანად აღდგენილი ელექტრონული ვერსიების გამოცემას მათი *თავისუფლად* გავრცელების მიზნით. კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის გენიალური ნაშრომი, რომლითაც სათავე დაედო ერთადერთ ჭეშმარიტ მეცნიერებას სამყაროსა და საზოგადოების განვითარების ზოგადი კანონების შესახებ — მარქსიზმს — პირველია ჩვენს გამოცემათა სიაში.

ელექტრონული გამოცემა მომზადდა 1954 წლის ქართული გამოცემის საფუძველზე და მას თითქმის უცვლელად იმეორებს. ალაგ-ალაგ შევასწორეთ ის სიტყვები ან გამოთქმები, რომლებიც დღეს-დღეობით უკვე მოძველებულია და თანამედროვე მკითხველისთვის არქაულად ჟღერს (მაგალითად, ადრე იხმარებოდა „განთავისუფლება“, დღეს კი იხმარება „გათავისუფლება“; ადრე ხშირად იხმარებოდა რუსული ენიდან საკმაოდ მოუქნელად კალკირებული „იქნა“ დაბოლოებიანი გამოთქმები, მაგალითად, „შესრულებულ იქნა“, „შესწავლილ იქნა“, ახლა კი იხმარება უფრო მართებული და მოქნილი „შესრულდა“, „შესწავლილი იყო“), ზოგი სიტყვა კი თანამედროვე ქართული ენის სალიტერატურო ნორმების მიხედვით შევასწორეთ (მაგალითად, „ექსპლუატაცია“ და არა „ექსპლოატაცია“, „60-იანი წლები“ და არა „მესამოცე წლები“). გარდა ამისა, გავასწორეთ ძველ გამოცემაში გაპარული ზოგიერთი უზუსტობანი. გვერდებზე ტექსტის განლაგება განახლებულია თანამედროვე ელექტრონული გამოცემების მოთხოვნათა შესაბამისად. ყოველივე ზემოთქმულის გამო, ცხადია, გვერდების ნუმერაცია ორიგინალურ გამოცემისას არ ემთხვევა. ამის გამო წინამდებარე გამოცემა ტექნიკურად მთლიანად დამოუკიდებელ, ახალ გამოცემად უნდა ჩაითვალოს.

ჩვენ მადლობელი დავრჩებით ყველასი, ვინც იპოვნის და მოგვაწოდებს ჩვენს გამოცემებში გაპარულ უზუსტობებსა და სხვა სახის

შეცდომებს. გამომდინარე იქედან, რომ ეს გამოცემები მხოლოდ ელექტრონული სახით არსებობენ, მათი შესწორება ძალზე ადვილი იქნება, და გამოცემების განახლებულ ვერსიებს მკითხველი უმოკლეს ვადაში მიიღებს. გარდა ამისა, მოვუწოდებთ ყველას, შეძლებისდაგვარად გამონახონ თავისუფალი დრო და მიიღონ მონაწილეობა დაგეგმილი გამოცემების რედაქტირებასა ან კორექტირებაში.

2017 წლის 25 ოქტომბერს (ახალი ყაიდით — 7 ნოემბერს) შესრულდება დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 100 წლისთავი. კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის გენიალური ნაშრომის — „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ — პირველ აღდგენილ და გადამუშავებულ ელექტრონულ გამოცემას ქართულ ენაზე სწორედ ამ უდიადეს ისტორიულ თარიღს ვუძღვებით.

სტალინურ-ნოჯაისტური კომინტერნი

www.ciml.250x.com

კომინტერნის (ს-ს) საქართველოს სექცია

www.joseph-stalin.net

კობა კახიძე (ტექსტის აღდგენა და შესწორება)

e-mail: joseph-stalin.net@ya.ru

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ ამ გამოცემას საფუძვლად დაედო 1848 წლის გერმანული გამოცემის ტექსტი. შემდგომ გერმანულ გამოცემებში შეტანილი ცვლილებები და აგრეთვე ენგელსის დამატებანი ინგლისურ გამოცემაში მოყვანილია სარედაქციო ტექსტვევა შენიშვნებში. ტექსტს დართული აქვს ენგელსის შენიშვნები, რომლებიც მან გააკეთა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისა და 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის.

რუსული ტექსტი ხელახლა შედარებულია ორიგინალთან. ამასთან გასწორებულია მთელი რიგი შეცდომები, რომლებიც დაშვებული იყო წინანდელ თარგმანებში, მათ შორის 1939 წლის გამოცემაშიც. რუსული ტექსტის დასაბეჭდად მომზადების დროს გამოყენებულია „მანიფესტის“ ცალკეული ადგილების ლენინის მიერ შესრულებული თარგმანები და მთელ ტექსტზე გავრცელებულია ლენინის ტერმინოლოგია.

„მანიფესტის“ ყველა წინასიტყვაობის თარგმანიც შედარებულია დედნების სათანადო ტექსტებთან და 1939 წლის გამოცემასთან შედარებით მთელ რიგ შემთხვევებში გასწორებულია.

1948 წ.

**საკ. კ. პ. (ბ) ც. კ-თან არსებული
მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტი**

წინასიტყვაობა 1872 წლის გერმანული გამოცემისათვის

„კომუნისტების კავშირმა“, — მუშათა საერთაშორისო ორგანიზაციამ, რომელიც მაშინდელ პირობებში, თავისთავად ცხადია, მხოლოდ ფარული შეიძლებოდა ყოფილიყო, — 1847 წლის ნოემბერს ლონდონში შემდგარ კონგრესზე დაგვაგალა ქვემოთ ხელისმომწერთ შეგვედგინა გამოსაქვეყნებლად გაშლილი თეორიული და პრაქტიკული პროგრამა პარტიისა. ასე წარმოიშვა ქვემოთ მოყვანილი „მანიფესტი“, რომლის ხელნაწერი თებერვლის რევოლუციამდე¹⁾ რამდენიმე კვირით ადრე ლონდონს გაიგზავნა დასაბეჭდად. პირველად ის გერმანულ ენაზე გამოქვეყნდა და ამ ენაზე, სულ ცოტა რომ ვთქვათ, თორმეტი სხვადასხვა გამოცემა გამოვიდა გერმანიასა, ინგლისსა და ამერიკაში. ინგლისურ ენაზე ის პირველად გამოქვეყნდა 1850 წელს ლონდონში «Red Republican»-ში მის ჰელენ მაკფარლენის მიერ თარგმნილი, ხოლო შემდეგ 1871 წელს, სულ ცოტა რომ ვთქვათ, სამი სხვადასხვა თარგმანი გამოვიდა ამერიკაში. ფრანგულ ენაზე პირველად იგი 1848 წლის ივნისის აჯანყებამდე ცოტა ხნით ადრე გამოვიდა პარიზში, ახლახან კი — ნიუ-იორკის «Le Socialiste»-ში. მზადდება ახალი თარგმანი. მალე პირველი გერმანული გამოცემის შემდეგ, „მანიფესტი“ დაიბეჭდა პოლონურ ენაზე ლონდონში. რუსულ ენაზე 60-იან წლებში დაიბეჭდა ჟენევაში. დანიურ ენაზე-დაც იგი მალე გადაითარგმნა მისი გამოქვეყნების შემდეგ.

რაგინდ ძლიერად იყოს შეცვლილი ვითარება უკანასკნელი ოცდახუთი წლის განმავლობაში, ამ „მანიფესტში“ განვითარებული ზოგადი ძირითადი დებულებები დღესაც სავსებით სწორ დებულებებად რჩება. ალაგ-ალაგ ზოგი რამ კი უნდა შესწორებულიყო. ამ ძირითად დებულებათა პრაქტიკული გამოყენება, როგორც თვით „მანიფესტი“ აცხადებს, ყველგან და ყოველთვის დამოკიდებული იქნება

---

1) იგულისხმება 1848 წლის თებერვლის რევოლუცია საფრანგეთში. რედ.

ისტორიულად არსებულ გარემოებებზე და ამიტომ სრულიადაც არ ეძლევა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მეორე თავის ბოლოში წამოყენებულ რევოლუციურ ღონისძიებებს. ამჟამად ეს ადგილი ბევრი მხრივ სხვანაირად უნდა ყოფილიყო გამოთქმული. თუ მხედველობაში მივიღებთ მსხვილი მრეწველობის უდიდეს განვითარებას უკანასკნელი 25 წლის განმავლობაში და მუშათა კლასის პარტიული ორგანიზაციის ზრდას, რაც ამასთან არის დაკავშირებული; თუ მხედველობაში მივიღებთ პრაქტიკულ გამოცდილებას, რომელიც მოგვცა ჯერ თებერვლის რევოლუციამ და შემდეგ, უფრო მეტად, პარიზის კომუნამ, სადაც პირველად ორი თავის განმავლობაში პროლეტარიატს ეპყრა პოლიტიკური ძალაუფლება, — უნდა ვთქვათ, რომ ეს პროგრამა დღეს ალაგ-ალაგ დაძველებულია. განსაკუთრებით კომუნამ დაამტკიცა, რომ „მუშათა კლასს არ შეუძლია უბრალოდ დაეუფლოს მზამზარეულ სახელმწიფო მანქანას და აამუშაოს იგი თავისი საკუთარი მიზნებისათვის“ (იხ. «Der Bürgerkrieg in Flankreich, Adresse des Generalrats der Internationalen Arbeiterassoziation», გერმანული გამოცემა, გვ. 19²⁾, სადაც ეს აზრი უფრო ვრცლად არის განვითარებული). შემდეგ, თავისთავად ცხადია, რომ სოციალისტური ლიტერატურის კრიტიკა დღეისათვის სრული არ არის, ვინაიდან ის მხოლოდ 1847 წლამდე აღწევს; აგრეთვე შენიშვნები კომუნისტების დამოკიდებულებაზე სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან (თავი IV), თუმცა ძირითად მუხლებში დღესაც სწორია, მაგრამ მაინც დეტალებში დაძველებულია, რადგან პოლიტიკური მდგომარეობა სავსებით შეიცვალა და ისტორიულმა განვითარებამ იქ ჩამოთვლილი პარტიების მეტი წილი ალგავა დედამიწის პირისაგან.

მაგრამ „მანიფესტი“ ისტორიული დოკუმენტია, რომლის შეცვლის უფლება ჩვენ უკვე აღარა გვაქვს. შეიძლება შემდეგ გამოცემას ჩვენ წაუგუძღვაროთ შესავალი, სადაც გაშუქებული იქნება 1847

---

2) იხ. კ. მარქსი. „სამოქალაქო ომი საფრანგეთში. საერთაშორისო გერმანული საბჭოს მოწოდება“. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები, ტ. I, გვ. 593 და შემდ. თბილისი, 1950 წ. რედ.

წლიდან დღემდე განვლილი დრო; „მანიფესტის“ ეს გამოცემა კი ისე მოულოდნელი იყო ჩვენთვის, რომ ამისათვის საჭირო დრო ჩვენ არ დაგვირჩა.

კარლ მარქსი. ფრიდრიხ ენგელსი

ლონდონი, 24 ივნისი 1872 წ.

წინასიტყვაობა 1882 წლის რუსული გამოცემისათვის

პირველი რუსული გამოცემა „კომუნისტური პარტიის მანიფესტისა“, რომელიც ბაკუნინის ნათარგმნი იყო, „კოლოკოლის“ სტამბაში დაიბეჭდა 60-იან წლების დასაწყისში³⁾. იმ დროს „მანიფესტის“ რუსული გამოცემა დასავლეთში მარტოდენ ლიტერატურულ კუთრიობად თუ შეიძლებოდა მოჩვენებოდათ. დღეს ასეთი შეხედულება უკვე შეუძლებელი იქნებოდა.

რამდენად შეზღუდული იყო მაშინ (1847 წ. დეკემბერში) პროლეტარიატის მოძრაობის გავრცელების არე, ამას ყველაზე უკეთ გვიჩვენებს „მანიფესტის“ უკანასკნელი თავი: „კომუნისტების დამოკიდებულება სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან“. ამ თავში არაფერია ნათქვამი სწორედ რუსეთისა და შეერთებული შტატების შესახებ. ეს ის დრო იყო, როდესაც რუსეთი მთელი ევროპული რეაქციის უკანასკნელ დიდ რეზერვს წარმოადგენდა და როდესაც გადასახლება შეერთებულ შტატებში ევროპის პროლეტარიატის ქარბ ძალებს ნთქამდა. ორივე ეს ქვეყანა ევროპას აძლევდა ნედლეულს და იმავე

---

3) აღნიშნული გამოცემა 1860 წელს გამოვიდა. ენგელსის წინასიტყვაობაში 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის „მანიფესტის“ ამ რუსული თარგმანის გამოსვლის თარიღი ასევე არაზუსტად არის ნაჩვენები (იხ. ამ გამოცემის 18-ე გვ.). რედ.

დროს შეადგენდა ბაზარს ევროპის სამრეწველო ნაწარმთა გასასაღებლად. მაშასადამე, ორივე ეს ქვეყანა, მაშინ ამა თუ იმ სახით წარმოადგენდა ევროპაში არსებული წეს-წყობილების საყრდენს.

რაოდენ შეიცვალა ეს დღეს! სწორედ ევროპულმა იმიგრაციამ შეუწყო ხელი მიწათმოქმედების იმ უდიდეს განვითარებას ჩრდილო ამერიკაში, რომელიც თავისი კონკურენციით სულ ძირიანად არყვეს ევროპის მსხვილ და წვრილ მიწათმფლობელობას. ამ იმიგრაციამ, გარდა ამისა, შესაძლებლობა მისცა შეერთებულ შტატებს ხელი მოეკიდათ თავიანთი მრეწველობის განვითარების მდიდარი წყაროების ექსპლუატაციისათვის ისეთი ზომით და ისეთი ენერგიით, რომლებმაც მოკლე დროში ბოლო უნდა მოუღონ დასავლეთ ევროპისა და განსაკუთრებით ინგლისის მრეწველობის მონოპოლიას. ორივე ეს გარემოება თავის მხრივ რევოლუციურად მოქმედებს ამერიკაზეც. ფერმერების წვრილი და საშუალო მიწის საკუთრება, საფუძველი ამერიკის მთელი პოლიტიკური წყობილებისა, თანდათან ეცემა დიდი ფერმების კონკურენციის გამო; ამავე დროს სამრეწველო რაიონებში პირველად ვითარდება მრავალრიცხოვანი პროლეტარიატი და კაპიტალების საზღაპრო კონცენტრაცია.

გადავიდეთ რუსეთზე. 1848-1849 წლების რევოლუციის პერიოდში არა თუ ევროპის მონარქებს, არამედ ევროპის ბურჟუებსაც ევროპის საქმეებში რუსეთის ჩარევა მიაჩნდათ ერთადერთ ხსნად პროლეტარიატის წინააღმდეგ, რომელმაც ის იყო იწყო გამოღვიძება. რუსეთის მეფე მათ გამოაცხადეს ევროპის რეაქციის მეთაურად. დღეს იგი გატჩინაში ზის როგორც რევოლუციის სამხედრო ტყვე, და რუსეთი წარმოადგენს ევროპის რევოლუციური მოძრაობის მოწინავე რაზმს.

„კომუნისტური მანიფესტის“ ამოცანა იყო ხმამაღლა განეცხადებია თანამედროვე ბურჟუაზიული საკუთრების გარდუვალი მომავალი დაღუპვა. მაგრამ რუსეთში, სადაც სწრაფად ვითარდება კაპიტალისტური ციებ-ცხელება და სადაც მხოლოდ ახლა ჩნდება ბურჟუაზიული მიწის საკუთრება, ჩვენ ამავე დროს ვხედავთ, რომ მიწის ნა-

Die erste russische Ausgabe des „Kraut
fischer der kommunistischen Partei“ übertraf
von Natur aus, erst nach Anfang der sechzigiger
Jahre in der Druckerei des „Kobakof“ Berke
komite damals in ^{der} ~~ihm~~ ~~an~~ ~~ihm~~ ~~als~~
Kommunisten. Solche Auffassung war denn
unmöglich.

Welch beschränktes Verfügen geschähe damals
[Buch 1847] die proletarische Bewegung nach wie
vor, Zeit am Klavieren des ^{der} ~~ihm~~ ~~an~~ ~~ihm~~ ~~als~~
des Manifests: „Aktion der Kommunisten zu
sein von...“ ^{der} ~~ihm~~ ~~an~~ ~~ihm~~ ~~als~~
verteilten Ländern. Man sieht nicht
noch grad - das Russen Russland und die
Verbindung der Arbeiter. Es war die Zeit von
Russland die letzte große Reserve der an
„russischen Gedanken“ Resten bildet; 40
die Vereinigten Staaten die proletarische
Uebertrage Europas durch Einbeziehung
abstrakten Reich Länder von...
Europas mit Kolonialländern & 4 von
England die Uebertrage Russen Industrie.
erzeugenden Reich Länder von damals

სელნაწერი მარქსისა და ენგელსის წინასიტყვაობისა „კომუნისტური
პარტიის მანიფესტის“ 1882 წ. რუსული გამოცემისათვის
(დაწერილია ენგელსის ხელით)

also, in diesem oder jener Grade, Säulen
der bedeutenden europäischen Ordnung

Die ganze andere Seite! Gerade die eu-
ropäische Entwicklung befähigte Nordame-
rika zu einer raschen Kulturanproduktion,
den Konkurrenz des europäischen Grundbesitz-
guthums -- je nach wie kleines -- in diesen
Grundbesitz erschütterte Sicherheit zu den
der Vereinigten Staaten, ihre angestrebten inter-
nationalen Anstößigkeiten und einer Energie zu
auf einem Abbruchpunkt anzuwenden (für
den bisherigen industriellen Monopol bestrebt
& manentlich Einfluss und brennen können werden.
Nur die Rechte des Einzelnen werden, revolutionär
auf Amerika selbst zurück. Das kleinere ist nicht
der Grundbesitz der Farmer, der Basis
der ganzen politischen Verfassung, erhebt
sich & nach der Konkurrenz der Kreisformen
aufgabenähnlich in den Arbeitsbezirken
entwickelt, sich gleichzeitig zum ersten Mal
ein massenhaftes Proletariat & eine fakti-
sche Konzentration der Kapitalien
"Nad zur Russland." Während der Revolu-
tion von 1848-49 fanden nicht nur die

europäischen Fürsten, auch die europäisch.
Nomenklatur an ~~den~~ die russischen Einmen-
nung die europäische Richtung vor dem eben
erwähnten Bolshewitz. Der Zar wird
als Chef der europäischen Reaktion proklamiert.
Heute ist er Kriegsgegner der Revolution
in Ostchina, und Russland bildet die Vor-
hut der Revolution gegen die Aktion von Europa.

Das kommunistische Manifest hatte zwei
Aufgaben, die Verwirklichung der unabweislichen
Verwirklichung des modernen bürgerlichen Eigen-
tums zu proklamieren. In Russland aber
gibt es vor, gegenwärtig noch aufstrebendem Re-
förmlichen Abschied und sich über sich
verwirklichte bürgerlichen Grundeigentums,
die grobe Hälfte des Bodens im Gemein-
besitz der Bauern. Es fragt sich nun: Kann
die russische Ostschicht, eine vom auch
Halt untergeordnete Form des sozialen Gemein-
besitzes am Boden, sie mittelbar in die Hände
des kommunistischen Gemeinbesitzes übergeben?
Oder muss die Konflikte durch Vorher d.
selben Auflösungsprozess durchlaufen den
die geschichtliche Entwicklung des Westens
ausmacht?

Das einzige Merkmal hierauf, die nach
heutige Lage möglich, ist die Fort die russische
Revolution das Signal einer proletarischen R.
wird in W. Bieder, ~~das~~ die Erfüllung der
~~revolutionären Forderungen~~ ~~an~~ Boden
revolutionären werden sodass beide einander
ergänzen, so kann das jetzige russische
Gemeinwesen an Boden zum Übergang
führt einer kommunistischen Entwicklung
auszu.

Lontou 21. Januar 1882

Karl Marx & Engels.

ხევარზე მეტი გლენების სათემო მფლობელობაშია. ახლა იბადება კითხვა: შეძლებს რუსული თემი — ეს, მართალია, უკვე ძალიან დარღვეული ფორმა პირველყოფილი კოლექტიური მიწათმფლობელობისა — უშუალოდ გადავიდეს მიწათმფლობელობის უმაღლეს, კომუნისტურ ფორმაზე? თუ, პირიქით, მან ჯერ უნდა გაიაროს იგივე რღვევის პროცესი, რომელიც ახასიათებს დასავლეთის ისტორიულ განვითარებას?

ერთადერთი, დღეს შესაძლებელი პასუხი ამ კითხვაზე შემდეგია: თუ რუსეთის რევოლუცია გახდება სიგნალი პროლეტარული რევოლუციისა დასავლეთში, ისე რომ ორივე ერთმანეთს შეავსებს, მაშინ დღევანდელი რუსეთის მიწის სათემო საკუთრება შეიძლება გადაიქცეს კომუნისტური განვითარების გამოსავალ წერტილად.

კარლ მარქსი, ფ. ენგელსი
ლონდონი, 21 იანვარი 1882 წ.

წინასიტყვაობა

1883 წლის გერმანული გამოცემისათვის

ამ გამოცემის წინასიტყვაობას, სამწუხაროდ, მარტო მე უნდა მოვაწერო ხელი. მარქსი, ის ადამიანი, რომლისგანაც ევროპისა და ამერიკის მთელი მუშათა კლასი უფრო მეტადაა დავალებული, ვიდრე სხვა ვინმესაგან, — განისვენებს ჰაიგეტის სასაფლაოზე და მის საფლავზე უკვე ამოვიდა პირველი ბალახი. მისი სიკვდილის შემდეგ ხომ სულ აღარ შეიძლება ლაპარაკი „მანიფესტის“ გადამუშავებასა ან შევსებაზე. მით უფრო საჭიროდ მიმაჩნია სრული გარკვეულობით ერთხელ კიდევ განვაცხადო აქ შემდეგი:

ძირითადი აზრი, რომელიც წითელ ზოლად გასდევს მთელ „მანიფესტს“, აზრი, რომ ყოველი ისტორიული ეპოქის ეკონომიური წარ-

მოება და მისგან გარდუვალად გამომდინარე აგებულება საზოგადოებისა შეადგენენ ამ ეპოქის პოლიტიკური და გონებრივი ისტორიის საფუძველს; რომ ამის შესაბამისად (მას შემდეგ, რაც დაიშალა პირველყოფილი სათემო მიწათმფლობელობა) მთელი ისტორია იყო ისტორია კლასობრივი ბრძოლისა, ბრძოლისა ექსპლუატირებულთა და ექსპლუატატორთა, დამონებულ და გაბატონებულ კლასებს შორის საზოგადოებრივი განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე; და რომ ამ ბრძოლამ ახლა ისეთ საფეხურს მიაღწია, როდესაც ექსპლუატირებული და დაჩაგრული კლასი (პროლეტარიატი) ვეღარ შეძლებს გათავისუფლდეს მისი ექსპლუატატორი და მჩაგვრელი კლასისაგან (ბურჟუაზიისაგან), თუ ამავე დროს მთელ საზოგადოებას სამუდამოდ არ გაათავისუფლებს ექსპლუატაციისა, ჩაგვრისა და კლასობრივი ბრძოლისაგან, — ეს ძირითადი აზრი მთლიანად და მხოლოდ და მხოლოდ მარქსს ეკუთვნის⁴⁾.

მე წინათაც ხშირად მითქვამს ეს, მაგრამ სწორედ ახლაა საჭირო, რომ თვით „მანიფესტსაც“ წინ უძღოდეს ეს განცხადება.

ფ. ენგელსი

ლონდონი, 28 ივნისი 1883 წ.

---

4) „ამ აზრს“, — ვწერდი მე ინგლისური თარგმანისათვის წანამძღვარებულ წინასიტყვაობაში, — „რომელსაც, ჩემი შესხედულებით, ისეთივე მნიშვნელობა უნდა ექნეს ისტორიისათვის, როგორიც დარვინის თეორიას ჰქონდა ბიოლოგიისათვის, ჩვენ ორივენი თანდათან ვუახლოვდებოდით ჯერ კიდევ 1845 წლამდე რამდენიმე წლით ადრე. თუ რამდენად მოვახერხე მე დამოუკიდებლად წავწეულიყავი წინ ამ მიმართულებით, ამის შესახებ ყველაზე უკეთ შეიძლება სჯა ჩემი ნაშრომის მიხედვით: „მუშათა კლასის მდგომარეობა ინგლისში“. ხოლო, როდესაც 1845 წლის გაზაფხულზე მე კვლავ შევხვდი მარქსს ბრიუსელში, მას უკვე შემუშავებული ჰქონდა ეს აზრი და გადმომცა იგი თითქმის ისევე ნათლად გამოთქმული, როგორც მე მოვიყვანე აქ“. (ენგელსის შენიშვნა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის.)

წინასიტყვაობა 1848 წლის ინგლისური გამოცემისათვის

„მანიფესტი“ გამოქვეყნდა როგორც პროგრამა “კომუნისტების კავშირის» — მუშათა ორგანიზაციისა, რომელიც თავდაპირველად მხოლოდ და მხოლოდ გერმანული ორგანიზაცია იყო, ხოლო შემდეგ საერთაშორისო ორგანიზაცია გახდა, და იმ პოლიტიკურ პირობებში, რომლებიც კონტინენტზე არსებობდა 1848 წლამდე, აუცილებლად ფარულ საზოგადოებად უნდა დარჩენილიყო. კავშირის კონგრესზე, რომელიც 1847 წლის ნოემბერში შედგა ლონდონში, მარქსსა და ენგელსს დაავალეს გამოსაქვეყნებლად მოემზადებინათ პარტიის გაშლილი თეორიული და პრაქტიკული პროგრამა. ეს სამუშაო შესრულდა 1848 წლის იანვრისათვის, და ხელნაწერი გერმანულ ენაზე გაიგზავნა გამოსაცემად ლონდონს საფრანგეთის 24 თებერვლის რევოლუციამდე რამდენიმე კვირით ადრე. ფრანგული თარგმანი 1848 წლის ივნისის აჯანყებამდე ცოტა ხნით ადრე გამოვიდა პარიზში. პირველი ინგლისური თარგმანი, მისს ჰელენ მაკფარლეინის მიერ შესრულებული, გამოქვეყნდა ჯორჯ ჯულიან ჰარნის «Red Republican»-ში ლონდონს, 1850 წელს. გამოვიდა აგრეთვე დანიური და პოლონური გამოცემები.

პარიზის 1848 წლის ივნისის აჯანყების დამარცხებამ, აჯანყებისა, რომელიც წარმოადგენდა პირველ დიდ ბრძოლას პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის, რამდენიმე ხნით კვლავ უკანა რიგში გადასწია ევროპის მუშათა კლასის სოციალური და პოლიტიკური მოთხოვნები. მას შემდეგ ბრძოლას ბატონობისათვის, ისე როგორც თებერვლის რევოლუციამდე, კვლავ აწარმოებდნენ ერთმანეთს შორის მხოლოდ მქონებელი კლასების სხვადასხვა ჯგუფები; მუშათა კლასი იძულებული იყო ებრძოლა მოქმედების პოლიტიკური თავისუფლებისათვის და საშუალო კლასის რადიკალური ნაწილის უკიდურესი ფრთის პოზიცია დაეჭირა. ყოველი თავისთავადი პროლეტარული მოძრაობა, რამდენადაც იგი ისევ ამჟღავნებდა სიცოცხლის ნიშნებს, უღმობლად ითრგუნებოდა. ასე, პრუსიის პოლიციამ მოა-

ხერხა მიეგნო კომუნისტების კავშირის ცენტრალური კომიტეტისათვის, რომელიც იმ დროს კელნში იმყოფებოდა. მისი წევრები დააპატიმრეს და თვრამეტი თვის პატიმრობის შემდეგ სამართალში მისცეს 1852 წლის ოქტომბერში. ეს განთქმული „კომუნისტთა კელნის პროცესი“ გაგრძელდა 4 ოქტომბრიდან 12 ნოემბრამდე; ბრალდებულთაგან შვიდ კაცს მიუსაჯეს ციხეში პატიმრობა სამიდან ექვს წლამდე. განაჩენის გამოტანისთანავე თავისუფლად დარჩენილმა წევრებმა კავშირი ფორმალურად დაშალეს. რაც შეეხება „მანიფესტს“, იგი ამ დროიდან, თითქოს, დასავიწყებლად იყო განწირული.

როდესაც ევროპის მუშათა კლასი კვლავ საკმაოდ მოლონიერდა გაბატონებულ კლასებზე ახალი იერიშის მისატანად, წარმოიშვა „მუშათა საერთაშორისო ასოციაცია“. მაგრამ ამ ასოციაციას, რომელიც გარკვეული მიზნით შეიქმნა: რომ მჭიდროდ გაერთიანებინა ევროპისა და ამერიკის პროლეტარიატის ყველა ბრძოლისუნარიანი ძალა, არ შეეძლო უცებ საქვეყნოდ გამოეცხადებინა „მანიფესტში“ მოცემული პრინციპები. ინტერნაციონალის პროგრამა საკმაოდ ფართო უნდა ყოფილიყო, რათა იგი მისაღებად მიეჩნიათ ინგლისის ტრედ-უნიონებსაც, პრუდონის მომხრეებსაც საფრანგეთში, ბელგიაში, იტალიასა და ესპანეთში და ლასალელებსაც⁵⁾ გერმანიაში. მარქსს, რომელმაც დაწერა ეს პროგრამა ისე, რომ მას ყველა ეს პარტიები დაეკმაყოფილებინა, სრული იმედი ჰქონდა მუშათა კლასის გონებრივი განვითარებისა, რომელიც უნდა წარმოშობილიყო როგორც ერთად მოქმედებისა და აზრთა ურთიერთგაზიარების აუცილებელი ნაყოფი. მოვლენებსა და კაპიტალის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლის პერიპეტეებს, — ამასთან დამარცხებებს კიდევ უფრო, ვიდრე გამარჯვებებს, — თავისთავად აუცილებლობის გზით უნდა შეეგნები-

---

5) პირადად ლასალი ყოველთვის გვიცხადებდა, რომ იგი მარქსის მოწაფეა და, როგორც ასეთი, „მანიფესტის“ ნიადაგზე დგას. მაგრამ თავის საჯარო აგიტაციაში 1862-1864 წწ. იგი არ მიდიოდა სახელმწიფოს მხრივ საკრედიტო დახმარების მიმღებ მწარმოებელ ამხანაგობათა მოთხოვნაზე შორს. (ენგელსის შენიშვნა.)

ნებინა მუშებისათვის მათ მიერ შეყვარებული, ყველაფრის მკურნავი რეცეპტების უვარგისობა და მოემზადებინა ისინი მუშათა კლასის გათავისუფლების ნამდვილი პირობების უფრო საფუძვლიანი გაგებისათვის. და მარქსი მართალი იყო, როდესაც 1874 წელს ინტერნაციონალმა შესწავილა თავისი არსებობა, მუშები უკვე სულ სხვა ადამიანები იყვნენ, ვიდრე 1864 წელს, ინტერნაციონალის დაარსებისას. პრუდონიზმი საფრანგეთში და ლასალელობა გერმანიაში სულს ჰლაფავდა, და ინგლისის კონსერვატიული ტრედ-უნიონებიც კი, რომელთა უმრავლესობამ უკვე მანამდე დიდი ხნით ადრე გაწყვიტა კავშირი ინტერნაციონალთან, თანდათან უახლოვდებოდნენ იმ მომენტს, როდესაც გასულ წელს სუონსიში შემდგარი მათი კონგრესის თავმჯდომარეს შეეძლო ტრედ-უნიონების სახელით ეთქვა: „კონტინენტური სოციალიზმი ჩვენ აღარ გვაშინებსო“. მართლაც, „მანიფესტის“ პრინციპები მნიშვნელოვნად გავრცელდა ყველა ქვეყნის მუშებს შორის.

ამგვარად, თვით „მანიფესტიც“ კვლავ პირველ რიგშია წამოყენებული. 1850 წლის შემდეგ გერმანული ტექსტი რამდენიმეჯერ იყო ხელახლა გამოცემული შვეიცარიაში, ინგლისსა და ამერიკაში. 1872 წელს იგი გადაითარგმნა ინგლისურ ენაზე ნიუ-იორკში და დაიბეჭდა «Woodhull and Claflin's Weekly»-ში. ამ ინგლისური ტექსტიდან ითარგმნა ფრანგულად და დაიბეჭდა ნიუ-იორკის «Le Socialiste»-ში. ამის შემდეგ ამერიკაში გამოვიდა კიდევ, სულ ცოტა, ორი მეტ-ნაკლებ დაძაბული ინგლისური თარგმანი; ამასთან ერთი მათგანი ხელახლა გამოიცა ინგლისში. პირველი რუსული თარგმანი, ბაკუნინის მიერ შესრულებული, გამოსცა დაახლოებით 1863 წელს გერცენის „კოლოკოლის« სტამბამ ჟენევაში; მეორე რუსული გამოცემა, რომელიც გმირ ვერა ზასულჩის⁶⁾ ეკუთვნის, გამოვიდა აგრეთვე ჟენევაში 1882 წელს. ახალი დანიური გამოცემა გამოვიდა «Socialdemokratisk Bibliothek»-ში კოპენჰაგენს, 1885 წელს. ახალი ფრანგული თარგმანი დაიბეჭდა პარიზის «Le Socialiste»-ში 1886 წელს⁷⁾. ამ უკანასკნელი გამოცემიდან შესრულდა ესპანური თარგმანი, რო-

მელიც გამოქვეყნდა მადრიდში 1886 წელს. შემდგომ გამოსულ გერმანულ გამოცემებზე აღარ ვლაპარაკობთ, ასეთი გამოცემა, სულ ცოტა, თორმეტი მაინც იყო. სომხური თარგმანი, რომელიც რამდენიმე თვის წინათ უნდა დაბეჭდილიყო კონსტანტინოპოლში, როგორც გადმომცეს, ვერ გამოქვეყნდა იმიტომ, რომ გამომცემელს ემინოდა გამოეშვა წიგნი მარქსის სახელით, ხოლო მთარგმნელი არ დაეთანხმა „მანიფესტი“ თავის ნაწარმოებად გაესაღებინა. შემდგომი თარგმანების შესახებ სხვა ენებზე მე გამიგონია, მაგრამ თვითონ არ მინახავს ისინი. ამგვარად, „მანიფესტის“ ისტორია მნიშვნელოვნად ასახავს თანამედროვე მუშათა მოძრაობის ისტორიას; ამჟამად „მანიფესტი“ უეჭველად წარმოადგენს მთელი სოციალისტური ლიტერატურის ყველაზე ფართოდ გავრცელებულ, უაღრესად ინტერნაციონალურ ნაწარმოებს, საერთო პროგრამას, რომელიც აღიარებულია მილიონობით მუშების მიერ ციმბირიდან კალიფორნიამდე.

და მაინც, როდესაც მას ვწერდით, ჩვენ ვერ ვუწოდეთ მას *სოციალისტური მანიფესტი*. 1847 წელს სოციალისტების სახელით ცნობილი იყვნენ, ერთი მხრივ, სხვადასხვა უტოპიური სისტემის მომხრეები: ოუენისტები ინგლისში, ფურიერისტები საფრანგეთში, ამასთან ერთნიც და მეორენიც უკვე გადაგვარდნენ თანდათან მომაკვდავ სექტებად; მეორე მხრივ — ყოველგვარი სოციალური ექიმიზმები, რომელნიც დაპირებას იძლეოდნენ, კაპიტალისა და მოგებისათვის ზიანის სრულიად მიუყენებლად, განეკურნათ ყველა სოციალური უბედურება ყოველგვარი საკერებლის შემწეობით. ორსავე შემთხვე-

---

6) ბოლოსიტყვაობაში, რომელიც დართული აქვს სტატიას „სოციალური ურთიერთობანი რუსეთში“ (*კ. მარქსი და ფ. ენგელსი*, თხზ., ტ. XVI, ნაწ. II, გვ. 394) ენგელსი მოხსენებულ თარგმანს პლენანოვის თარგმანს უწოდებს. თვითონ პლენანოვიც „მანიფესტის“ 1900 წლის გამოცემაში მიუთითებს, რომ თარგმანი მის მიერ არის შესრულებული. *რედ.*

7) წელიწადი არაზუსტადაა ნაჩვენები. ენგელსის მიერ მოხსენებული ფრანგული თარგმანი «Le Socialiste»-ში დაიბეჭდა 1885 წელს. *რედ.*

ვაში ესენი იყვნენ ადამიანები, რომელნიც მუშათა კლასის მოძრაობის გარეშე იდგნენ და უფრო „განათლებული“ კლასების მხრივ ეძებდნენ დახმარებას. ხოლო მუშათა კლასის ის ნაწილი, რომელიც დარწმუნდა წმინდა პოლიტიკურ გადატრიალებათა არასაკმარისობაში და ხმამაღლა აცხადებდა მთელი საზოგადოების ძირფესვიანად გარდაქმნის აუცილებლობას, თავის თავს კომუნისტურს უწოდებდა. ეს იყო ტლანქი, გაუთლელი, წმინდა ინსტინქტური კომუნიზმი; მაგრამ მან ხელი შეახო იმას, რაც უძირითადესს შეადგენდა, და მუშათა კლასის წრეში საკმაოდ ძლიერი აღმოჩნდა, რათა შეექმნა უტოპიური კომუნიზმი, საფრანგეთში — კაბეს კომუნიზმი, გერმანიაში — ვაიტლინგის კომუნიზმი. ამგვარად, 1847 წელს სოციალიზმი წარმოადგენდა ბურჟუაზიულ მოძრაობას, კომუნიზმი — მუშათა კლასის მოძრაობას. სოციალიზმი, კონტინენტზე მაინც, „რესპექტაბელური“ იყო, კომუნიზმი კი — სწორედ პირიქით. და რადგან ჩვენ იმთავითვე იმ აზრისა ვიყავით, რომ „მუშათა კლასის გათავისუფლება უნდა იყოს მხოლოდ თვით მუშათა კლასის საქმე“, ამიტომ ჩვენთვის არავითარი ეჭვი არ შეიძლებოდა იმაში, თუ რომელი სახელწოდება უნდა აგვერჩია. უფრო მეტიც: ჩვენ შემდეგშიაც არასოდეს არ მოგვსვლია აზრად უარი გვეთქვა მასზე.

თუმცა „მანიფესტი“ ჩვენი საერთო ნაწარმოებია. მაგრამ მაინც მე ჩემ მოვალეობად ვთვლი, აღვნიშნო, რომ ძირითადი დებულება, რომელიც მის დედაარსს შეადგენს, მარქსს ეკუთვნის. ეს დებულება იმაში მდგომარეობს, რომ თითოეულ ისტორიულ ეპოქაში ეკონომიური წარმოებისა და გაცვლა-გამოცვლის გაბატონებული წესი და მით გაპირობებული საზოგადოების აგებულება შეადგენს იმ საფუძველს, რომელზედაც დამყარებულია ამ ეპოქის პოლიტიკური ისტორია და მისი გონებრივი განვითარების ისტორია, საფუძველს, რომლის მიხედვითაც მარტოოდენ შეიძლება აიხსნას ესა თუ ის ეპოქა; რომ ამის შესაბამისად კაცობრიობის მთელი ისტორია (მას შემდეგ, რაც დაიშალა პირველყოფილი გვაროვნული საზოგადოება მისი სათემო მიწათმფლობელობით) იყო ისტორია კლასთა ბრძოლისა,

ბრძოლისა ექსპლუატატორთა და ექსპლუატირებულთა, გაბატონებულ და დაჩაგრულ კლასებს შორის; რომ ამ კლასობრივი ბრძოლის ისტორიამ ამაჟამად იმ საფეხურს მიაღწია თავის განვითარებულ ბაში, როდესაც ექსპლუატირებულ და დაჩაგრულ კლასს პროლეტარიატს — აღარ შეუძლია გათავისუფლდეს ექსპლუატატორული და გაბატონებული კლასის — ბურჟუაზიის უღლისაგან, თუ იმავე დროს მან მთელი საზოგადოება არ გაათავისუფლა ერთხელ და სამუდამოდ ყოველგვარი ექსპლუატაციისა, ჩაგვრისა, კლასობრივი დანაწილებისა და კლასობრივი ბრძოლისაგან.

ამ აზრს, რომელსაც, ჩემი შეხედულებით, ისეთივე მნიშვნელობა უნდა ექნეს ისტორიისათვის, როგორც დარვინის თეორიას ჰქონდა ბიოლოგიისათვის, ჩვენ ორივენი თანდათან ვუახლოვდებოდით ჯერ კიდევ 1845 წლამდე რამდენიმე წლით ადრე. თუ რამდენად მოვახერხე მე დამოუკიდებლად წავწეულიყავი წინ ამ მიმართულებით, ამის შესახებ ყველაზე უკეთ შეიძლება სჯა ჩემი ნაშრომის მიხედვით: „მუშათა კლასის მდგომარეობა ინგლისში“. ხოლო როდესაც, 1845 წლის გაზაფხულზე, მე კვლავ შევხვდი მარქსს ბრიუსელში, მას უკვე შემუშავებული ჰქონდა ეს აზრი და გადმომცა იგი თითქმის ისევე ნათლად გამოთქმული, როგორც მე მოვიყვანე აქ.

შემდეგი სტრიქონები მე მომყავს ჩვენი საერთო წინასიტყვაობიდან, რომელიც 1872 წლის გერმანულ გამოცემას ჰქონდა წამძღვარებული:

„რაგინდ ძლიერად იყოს შეცვლილი ვითარება უკანასკნელი ოცდახუთი წლის განმავლობაში, ამ „მანიფესტში“ განვითარებული ზოგადი ძირითადი დებულებები დღესაც საერთოდ და მთლიანად სწორ დებულებებად რჩება. ალაგ-ალაგ ზოგი რამე კი უნდა შესწორებულიყო. ამ ძირითად დებულებათა პრაქტიკული გამოყენება, როგორც თვით „მანიფესტი“ აცხადებს, ყველგან და ყოველთვის დამოკიდებული იქნება ისტორიულად არსებულ გარემოებებზე, და ამიტომ სრულიადაც არ ეძლევა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მეორე თავის ბოლოში წამოყენებულ რევოლუციურ ღონისძიებებს. ამაჟ-

მად ეს ადგილი ბევრი მხრივ სხვანაირად უნდა ყოფილიყო გამოთქმული. თუ მხედველობაში მივიღებთ მსხვილი მრეწველობის უდიდეს განვითარებას უკანასკნელი 25 წლის განმავლობაში და მუშათა კლასის პარტიული ორგანიზაციის ზრდას, რაც მასთან არის დაკავშირებული, თუ მხედველობაში მივიღებთ პრაქტიკულ გამოცდილებას, რომელიც მოგვცა ჯერ თებერვლის რევოლუციამ და შემდეგ, უფრო მეტად, პარიზის კომუნამ, სადაც პირველად ორი თვის განმავლობაში პროლეტარიატს ეპყრა პოლიტიკური ძალაუფლება, — უნდა ვთქვათ, რომ ეს პროგრამა დღეს ალავ-ალავ დაძველებულია. განსაკუთრებით კომუნამ დაამტკიცა, რომ „მუშათა კლასს არ შეუძლია უბრალოდ დაეუფლოს მზამზარეულ სახელმწიფო მანქანას და აამუშაოს იგი თავისი საკუთარი მიზნებისათვის» (იხ. «The Civil War in France; Address of the Central Council of the International Workingmen's Association». London, Truelove, 1871, p. 15⁸⁾, სადაც ეს აზრი უფრო ვრცლად არის განვითარებული). შემდეგ, თავისთავად ცხადია, რომ სოციალისტური ლიტერატურის კრიტიკა დღეისათვის სრული არ არის, ვინაიდან ის მხოლოდ 1847 წლამდე აღწევს; აგრეთვე შენიშვნები კომუნისტების დამოკიდებულებაზე სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან (თავი IV) თუმცა ძირითად მუხლებში დღესაც სწორია, მაგრამ მაინც დეტალებში დაძველებულია, რადგან პოლიტიკური მდგომარეობა სავსებით შეიცვალა და ისტორიულმა განვითარებამ იქ ჩამოთვლილი პარტიების მეტი წილი აღგავა დედამიწის პირისაგან.

მაგრამ „მანიფესტი» ისტორიული დოკუმენტია, რომლის შეცვლის უფლება ჩვენ უკვე აღარა გვაქვს“.

ქვემოთყვანილი თარგმანი შესრულებულია ბ-ნ სემუელ მურის მიერ, რომელმაც თარგმნა აგრეთვე მარქსის „კაპიტალის“ მეტი ნა-

---

8) იხ. კ. მარქსი. „სამოქალაქო ომი საფრანგეთში. მუშათა საერთაშორისო ასოციაციის გენერალური საბჭოს მოწოდება“. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები, ტ. I. გვ. 593 და შემდგ. თბილისი, 1950 წ. რედ.

წილი. ჩვენ ერთად გავსინჯეთ „მანიფესტის“ ეს თარგმანი, და მე რამდენიმე ისტორიული ხასიათის განმარტებითი შენიშვნა დავუმატე.

ფრიდრიხ ენგელსი

ლონდონი, 30 იანვარი 1888 წ.

წინასიტყვაობა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის

ზემომოყვანილი სტრიქონების დაწერის შემდეგ⁹⁾ კვლავ საჭირო შეიქნა „მანიფესტის“ ახალი გერმანული გამოცემა, და თვით „მანიფესტის“ გარშემოც მოხდა ზოგი რამ ისეთი, რაც ღირსია, რომ აქ მოვიხსენიოთ.

1882 წელს ჟენევაში გამოვიდა მეორე რუსული თარგმანი. ვერა ზასულიჩის მიერ შესრულებული; ამ გამოცემის წინასიტყვაობა მარქსმა და მე დავწერეთ. სამწუხაროდ, გერმანული ხელნაწერი დედანი დამეკარგა, მაშასადამე, მე იძულებული ვარ ისევ ვთარგმნო იგი რუსულიდან¹⁰⁾, რაც საქმისათვის სრულებით არაა სახეირო. აი ეს წინასიტყვაობა:

---

9) ენგელსს მხედველობაში აქვს თავისი წინასიტყვაობა 1883 წლის გერმანული გამოცემისათვის. *რედ.*

10) „მანიფესტის“ რუსული გამოცემის მარქსისა და ენგელსის წინასიტყვაობის გერმანული დედანი, რომელსაც ენგელსი დაკარგულად იხსენიებს, ნაპოვნია და მარქს-ენგელს-ლენინ-სტალინის ინსტიტუტის არქივში ინახება. ამ წინასიტყვაობის ტექსტი, რომელიც წინამდებარე გამოცემაში იბეჭდება, გადმოთარგმნილია ხელნაწერი დედნიდან. *რედ.*

„პირველი რუსული გამოცემა „კომუნისტური პარტიის მანიფესტისა“, რომელიც ბაკუნინის ნათარგმნი იყო, „კოლოკოლის« სტამბაში დაიბეჭდა სამოციანი წლების დასაწყისში. იმ დროს „მანიფესტის“ რუსული გამოცემა დასავლეთში მარტოოდენ ლიტერატურულ კურორზად თუ შეიძლებოდა მოჩვენებოდათ. დღეს ასეთი შეხედულება შეუძლებელი იქნებოდა.

რამდენად შეზღუდული იყო მაშინ (1847 წლის დეკემბერში) პროლეტარიატის მოძრაობის გავრცელების არე, ამას ყველაზე უკეთ გვიჩვენებს „მანიფესტის“ უკანასკნელი თავი: „კომუნისტების დამოკიდებულება სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან“. ამ თავში არაფერია ნათქვამი სწორედ რუსეთისა და შეერთებული შტატების შესახებ. ეს ის დრო იყო, როდესაც რუსეთი მთელი ევროპული რეაქციის უკანასკნელ დიდ რეზერვს წარმოადგენდა და როდესაც გადასახლება შეერთებულ შტატებში ევროპის პროლეტარიატის ქარბ ძალებს ნთქამდა, ორივე ეს ქვეყანა ევროპას აძლევდა ნედლეულს და იმავე დროს შეადგენდა ბაზარს ევროპის სამრეწველო ნაწარმთა გასასაღებლად. მაშასადამე, ორივე ეს ქვეყანა მაშინ, ამა თუ იმ სახით, წარმოადგენდა ევროპაში არსებული წესწყობილების საყრდენს.

რაოდენ შეიცვალა ეს დღეს! სწორედ ევროპულმა იმიგრაციამ შეუწყო ხელი მიწათმოქმედების იმ უდიდეს განვითარებას ჩრდილო ამერიკაში, რომელიც თავისი კონკურენციით სულ ძირიანად არყევს ევროპის მსხვილ და წვრილ მიწათმფლობელობას. ამ იმიგრაციამ, გარდა ამისა, შესაძლებლობა მისცა შეერთებულ შტატებს ხელი მოეკიდათ თავიანთი მრეწველობის განვითარების მდიდარი წყაროების ექსპლუატაციისათვის ისეთი ზომით და ისეთი ენერგიით, რომლებმაც მოკლე დროში ბოლო უნდა მოუღონ დასავლეთ ევროპისა და განსაკუთრებით ინგლისის მრეწველობის მონოპოლიას ორივე ეს გარემოება თავის მხრივ რევოლუციურად მოქმედებს ამერიკაზეც ფერმერების წვრილი და საშუალო მიწის საკუთრება, საფუძველი ამერიკის მთელი პოლიტიკური წყობილებისა, თანდათან ეცემა დი-

დი ფერმების კონკურენციის გამო; ამავე დროს სამრეწველო რაიონებში პირველად ვითარდება მრავალრიცხოვანი პროლეტარიატი და კაპიტალების საზღაპრო კონცენტრაცია.

გადავიდეთ რუსეთზე. 1848-1849 წლების რევოლუციის პერიოდში არა თუ ევროპის მონარქებს, არამედ ევროპის ბურჟუებსაც ევროპის საქმეებში რუსეთის ჩარევა მიაჩნდათ ერთადერთ ხსნად პროლეტარიატის წინააღმდეგ, რომელმაც ის იყო იწყო გამოღვიძება. რუსეთის მეფე მათ გამოაცხადეს ევროპის რეაქციის მეთაურად. დღეს იგი გატჩინაში ზის როგორც რევოლუციის სამხედრო ტყვე, და რუსეთი წარმოადგენს ევროპის რევოლუციური მოძრაობის მოწინავე რაზმს.

„კომუნისტური მანიფესტის“ ამოცანა იყო ხმამაღლა განეცხადებინა თანამედროვე ბურჟუაზიული საკუთრების გარდუვალი მომავალი დაღუპვა. მაგრამ რუსეთში, სადაც სწრაფად ვითარდება კაპიტალისტური ციებ-ცხელება და სადაც მხოლოდ ახლა ჩნდება ბურჟუაზიული მიწის საკუთრება, ჩვენ ამავე დროს ვხედავთ, რომ მიწის ნახევარზე მეტი გლეხების სათემო მფლობელობაშია. ახლა იბადება კითხვა: შეიძლება რუსული თემი — ეს, მართალია, უკვე ძალიან დარღვეული ფორმა პირველყოფილი კოლექტიური მიწათმფლობელობისა — უშუალოდ გადავიდეს მიწათმფლობელობის უმაღლეს, კომუნისტურ ფორმაზე? თუ, პირიქით, მან ჯერ უნდა გაიაროს იგივე რღვევის პროცესი, რომელიც ახასიათებს დასავლეთის ისტორიულ განვითარებას?

ერთადერთი, დღეს შესაძლებელი პასუხი ამ კითხვაზე შემდეგია: თუ რუსეთის რევოლუცია განდება სიგნალი პროლეტარული რევოლუციისა დასავლეთში, ისე რომ ორივე ერთმანეთს შეავსებს, მაშინ დღევანდელი რუსეთის მიწის სათემო საკუთრება შეიძლება გადაიქცეს კომუნისტური განვითარების გამოსავალ წერტილად“.

კარლ მარქსი. ფ. ენგელსი
ლონდონი, 21 იანვარი 1882 წ.

დაახლოებით იმავე დროს უნენვაში გამოვიდა ახალი პოლონური თარგმანი: «Manifest Kommunistyczny».

შემდეგ ახალი დანიური თარგმანი გამოვიდა «Socialdemokratisk Bibliothek»-ში, København, 1885». სამწუხაროდ, იგი არ არის სრული; ზოგიერთი არსებითი ადგილი, რომლებიც, როგორც ეტყობა, საძნელო გამომდგარა მთარგმნელისათვის, გამოტოვებულია და აგრეთვე, გარდა ამისა, აქა-იქ დაუდევრობის კვალი ამჩნევია, რაც მით უფრო სამწუხაროა, რომ ნაშრომის მიხედვით ჩანს — მთარგმნელს შეეძლო საქმე ჩინებულად შეესრულებინა, ცოტაოდენ მეტი მუყაითობა რომ გამოეჩინა.

1886 წელს გამოვიდა ახალი ფრანგული თარგმანი პარიზის «Le Socialiste»-ში; დღემდე გამოსულ თარგმანებში ეს საუკეთესოა.

ამ ფრანგული თარგმანის მიხედვით შესრულდა ესპანური თარგმანი, რომელიც იმავე წელს გამოქვეყნდა მადრიდის «El Socialista»-ში და მერე ცალკე ბროშურად «Manifiesto del Partido Comunista», por Carlos Marx y F. Engels. Madrid. Administracion de «El Socialista». Hernan Cortés 8.

მოვიხსენიებ კიდევ როგორც კურიოზს, რომ 1887 წელს ერთ კონსტანტინოპოლელ გამომცემელს მიუტანეს „მანიფესტის“ სომხური თარგმანის ხელნაწერი, მაგრამ ამ კეთილმა კაცმა ვერ გაბედა ისეთი რამ დაებეჭდა, რასაც მარქსის სახელი ეწერა, და საუკეთესოდ ის ჩათვალა, რომ მთარგმნელს თავისი თავი გამოეცხადებინა ავტორად, რაზედაც მთარგმნელი არ დათანხმდა.

მას შემდეგ, რაც ინგლისში მრავალჯერ გამოიცა სხვადასხვა მეტ-ნაკლებ უსწორო ამერიკული თარგმანები, ბოლოს, 1888 წელს გამოვიდა ზუსტი თარგმანი, იგი შესრულებულია ჩემი მეგობრის სემუელ მურის მიერ, და დაბეჭდვამდე ჩვენ ორივემ ერთად გავსინჯეთ ერთხელ კიდევ. მისი სათაურია: «Manifiesto of the Communist Party, by Karl Marx and Frederick Engels. Authorized English Translation, edited and annotated by Frederick Engels. 1888. London. William Reeves,

185 Fleet st. E.C». ზოგი იქ ჩემ მიერ გაკეთებული შენიშვნა ამ გამოცემაშიც არის შეტანილი.

„მანიფესტს“ თავისი საკუთარი ცხოვრების გზა ჰქონდა. როდესაც გამოქვეყნდა, მას ალტაცებით შეხვდა მეცნიერული სოციალიზმის მაშინ ჯერ კიდევ მცირერიცხოვანი მოწინავე რაზმი (როგორც ამას პირველ წინასიტყვაობაში აღნიშნული თარგმანები ამტკიცებენ), მაგრამ მალე იგი უკანა რიგში მოაქცია იმ რეაქციამ, რომელიც დაიწყო 1848 წლის ივნისში პარიზის მუშათა დამარცხების შემდეგ, და ბოლოს, კელნის კომუნისტთათვის მსჯავრის დადებით 1852 წლის ნოემბერში იგი „კანონიერ საფუძველზე“ კანონგარეშე გამოაცხადეს. თებერვლის რევოლუციასთან დაკავშირებული მუშათა მოძრაობა გაჰქრა საზოგადოებრივი ასპარეზიდან და მას თან ერთად „მანიფესტიც“ უკანა რიგში მოექცა.

როდესაც ევროპის მუშათა კლასი კვლავ საკმაოდ მოლონიერდა ახალი იერიშის მისატანად გაბატონებული კლასების ძალაუფლების წინააღმდეგ, წარმოიშვა „მუშათა საერთაშორისო ასოციაცია“. მას მიზნად ჰქონდა ერთ დიდ არმიად გაეერთიანებინა ევროპისა და ამერიკის მუშათა კლასის ყველა ბრძოლისუნარიანი ძალა. ამიტომ არ შეეძლო უშუალოდ დაყრდნობოდა „მანიფესტში“ მოცემულ ძირითად დებულებებს. მას ისეთი პროგრამა უნდა ჰქონოდა, რომ კარი არ დაეხშო ინგლისის ტრედ-უნიონებისათვის ფრანგი, ბელგიელი, იტალიელი და ესპანელი პროდონისტებისათვის და გერმანელი ლასალელებისათვის¹¹⁾ ასეთი პროგრამა — ინტერნაციონალის წესდების შესავალი ნაწილი¹²⁾ — მარქსმა დაწერა ისეთი ხელოვნებით,

---

11) ჩვენთან ურთიერთობაში ლასალი პირადად თავის თავს ყოველთვის მარქსის „მოწაფედ“ აღიარებდა და, როგორც ასეთი, რა თქმა უნდა, „მანიფესტის“ ნიადაგზე იდგა. სხვაფრივ იქცეოდნენ მისი ის მომხრეები, რომელნიც ვერ გასცილებოდნენ მის მოთხოვნას სახელმწიფოს მხრივ საკრედიტო დახმარების მქონე მწარმოებელ ამხანაგობათა შესახებ და რომელნიც მთელ მუშათა კლასს ჰყოფდნენ სახელმწიფოებრივი დახმარების მომხრეებად და თვითდახმარების მომხრეებად. (ენგელსის შენიშვნა.)

რომელსაც თვით ბაკუნინი და ანარქისტებიც კი აღიარებდნენ. „მანიფესტში“ გამოთქმულ დებულებათა საბოლოო გამარჯვებას მარქსი მოელოდა მხოლოდ და მხოლოდ მუშათა კლასის გონებრივი განვითარებისაგან, რომელიც უნდა წარმოშობილიყო როგორც ერთად მოქმედებისა და დისკუსიის აუცილებელი ნაყოფი. მოვლენებსა და კაპიტალის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლის პერიპეტეიებს, — ამასთან დამარცხებებს კიდევ უფრო, ვიდრე გამარჯვებებს, — არ შეიძლებოდა არ დაენახებინა მეზობლთათვის მათ მიერ მანამდე აღიარებული ყველაფრის მკურნავი წამლების უფარვისობა და მუშათა კლასის გათავისუფლების ნამდვილი პირობების საფუძვლიანი შეგნებისათვის უფრო ამთვისებელი არ გაეხადა მათი გონება. და მარქსი მართალი იყო. 1874 წელს, როდესაც ინტერნაციონალი დაიშალა, მუშათა კლასი სრულიადაც აღარ იყო ის, რაც იყო ინტერნაციონალის დაარსებისას 1864 წელს. პრუდონიზმი რომანულ ქვეყნებში, სპეციფიკური ლასალიზმი გერმანიაში სულს ჰლაფავდა, და თვით მაშინდელი ინგლისის არქიკონსერვატიული ტრედ-უნიონებიც კი თანდათან უახლოვდებოდნენ იმ მომენტს, როდესაც სუონსიში 1887 წელს მათი კონგრესის თავმჯდომარეს შეეძლო მათი სახელით ეთქვა: „კონტინენტური სოციალიზმი ჩვენ აღარ გვაშინებს“.

მაგრამ 1887 წელს კონტინენტურ სოციალიზმს თითქმის მარტო ის თეორია შეადგენდა, რომელიც „მანიფესტშია“ გადმოცემული. ამგვარად, „მანიფესტის“ ისტორია რამდენადმე ასახავს თანამედროვე მუშათა მოძრაობის ისტორიას 1848 წლის შემდეგ. ამჟამად იგი უექველად მთელი სოციალისტური ლიტერატურის ყველაზე ფართოდ გავრცელებული, უაღრესად ინტერნაციონალური ნაწარმოებია, საერთო პროგრამა ყველა ქვეყნის მრავალი მილიონი მუშისა — ციმბირიდან კალიფორნიამდე.

---

12) იხ. კ. მარქსი. მუშათა საერთაშორისო ასოციაციის საერთო წესდება. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები. ტ. I, გვ. 435-439. თბილისი, 1950 წ. რედ.

და მაინც, როდესაც იგი გამოვიდა, ჩვენ მას *სოციალისტური* მანიფესტი ვერ ვუწოდებთ. 1847 წელს სოციალისტებად იწოდებოდნენ ორი ჯურის ადამიანები. ერთი მხრივ, სხვადასხვა უტოპიური სისტემის მომხრეები, განსაკუთრებით ოუენისტები ინგლისში და ფურიერისტები საფრანგეთში; ორივე ეს მიმდინარეობა მაშინ უკვე დაკნინებული იყო უბრალო, გადაშენების გზაზე დამდგარ სექტებად. მეორე მხრივ, — ყოველგვარი სოციალური ექიმბაშები, რომელნიც ცდილობდნენ სხვადასხვა ყველაფრისმკურნავი საშუალებით და ყოველგვარი საკერებლების შემწეობით მოესპოთ საზოგადოებრივი უბედურებანი, ისე კი, რომ არავითარი ზიანი არ მიეყენებინათ კაპიტალისა და მოგებისათვის. ორსავე შემთხვევაში ესენი იყვნენ ადამიანები, რომელნიც მუშათა კლასის მოძრაობის გარეშე იდგნენ და უფრო „განათლებული“ კლასების მხრივ ეძებდნენ დანმარებას. პირიქით, მუშების ის ნაწილი, რომელიც დარწმუნდა წმინდა პოლიტიკურ გადატრიალებათა არასაკმარისობაში და საზოგადოების ძირფესვიანად გარდაქმნას მოითხოვდა, თავის თავს მაშინ *კომუნისტურს* უწოდებდა. ეს იყო ჯერ კიდევ ნაკლებად დამუშავებული, მარტოოდენ ინსტინქტური, ზოგ რამეში ტლანქი კომუნიზმი; მაგრამ იგი საკმაოდ ძლიერი იყო, რათა წარმოეშვა ორი სისტემა უტოპიური კომუნიზმისა: საფრანგეთში „იკარიული“ კომუნიზმი კაბესი და გერმანიაში ვაიტილინგის კომუნიზმი. 1847 წელს სოციალიზმი ნიშნავდა ბურჟუაზიულ მოძრაობას, კომუნიზმი — მუშათა მოძრაობას. სოციალიზმი, კონტინენტზე მაინც, სავსებით სალონური იყო, კომუნიზმი — სწორედ პირიქით. და რადგან ჩვენ უკვე მაშინ გადაჭრით ვადექით იმ აზრს, რომ „მუშათა კლასის გათავისუფლება უნდა იყოს მხოლოდ თვით მუშათა კლასის საქმე“, ამიტომ ჩვენ ერთ წუთსაც არ შეიძლებოდა დავეჭვებულიყავით, თუ ამ ორ სახელწოდებაში რომელი უნდა აგვეჩრია. შემდეგშიც არასოდეს არ მოგვსვლია აზრად უარი გვეთქვა მასზე.

„პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“ — როდესაც ჩვენ ამ 42 წლის წინათ, პარიზის რევოლუციის წინააღმდეგ, — პირველი

რევოლუციისა, რომელშიც პროლეტა რიატი თავისი საკუთარი მოთხოვნებით გამოვიდა, ეს სიტყვები მსოფლიოს გადავძახეთ, მხოლოდ რამდენიმე ხმა გამოგვეხმაურა. მაგრამ 1864 წლის 28 სექტემბერს დასავლეთ ევროპის მეტი წილი ქვეყნების პროლეტარები შეერთდნენ ქება-დიდებათ მოსაგონარი „მუშათა საერთაშორისო ასოციაციის“ სახით. მართალია, თვითონ ინტერნაციონალმა მხოლოდ 9 წელიწადი იცოცხლა. მაგრამ რომ კიდევ ცოცხლობს ყველა ქვეყნის პროლეტარების ის სამუდამო კავშირი, რომელიც მან დაამყარა, და ცოცხლობს უფრო მტკიცედ, ვიდრე ოდესმე, — ამის საუკეთესო დამამტკიცებელია სწორედ დღევანდელი დღე. ვინაიდან: დღეს, როდესაც ამ სტრიქონებს ვწერ, ევროპისა და ამერიკის პროლეტარიატი თავისი საბრძოლო ძალების დათვალიერებას აწარმოებს, ძალებისა, რომლებიც პირველადაა მობილიზებული *ერთ* არმიად, *ერთი* დროშის ქვეშ და *ერთი* უახლოესი მიზნისათვის: რათა კანონმდებლობის გზით დაწესდეს რვასაათიანი ნორმალური სამუშაო დღე, რაც ხმამაღლა იყო გამოცხადებული ჯერ კიდევ ინტერნაციონალის კონგრესზე ჟენევაში 1866 წელს და შემდეგ — განმეორებით — პარიზის მუშათა კონგრესზე 1889 წელს. და დღევანდელი დღის სანახაობა ყველა ქვეყნის კაპიტალისტებსა და მემამულეებს ნათლად დაანახვებს, რომ ყველა ქვეყნის პროლეტარები ამჟამად მართლა შეერთებულნი არიან.

ნეტავი მარქსი ჩემ გვერდით იდგეს დღეს, რომ თავისი საკუთარი თვალთ ენახა ეს!

ფ. ენგელსი

ლონდონი, 1 მაისი 1890 წ.

წინასიტყვაობა¹³⁾ 1892 წლის პოლონური გამოცემისათვის

ის ფაქტი, რომ „კომუნისტური მანიფესტის“ ახალი პოლონური გამოცემის საჭიროება წარმოიშვა, საბაბს გვაძლევს გამოვთქვათ მთელი რიგი მოსაზრებანი.

უწინარეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ „მანიფესტი“ უკანასკნელ დროს ევროპის კონტინენტზე მსხვილი მრეწველობის განვითარების თავისებური მაჩვენებელი შეიქნა. რამდენადაც ამა თუ იმ ქვეყანაში მსხვილი მრეწველობა ვითარდება, იმდენადვე ძლიერდება აგრეთვე ამ ქვეყნის მუშებს შორის მისწრაფება გაარკვიონ თავიანთი მდგომარეობა, როგორც მუშათა კლასისა, მქონებელი კლასების მიმართ, ფართოვდება მათ შორის სოციალისტური მოძრაობა და იზრდება მოთხოვნილება „მანიფესტზე“. ამგვარად, „მანიფესტის“ ეგზემპლარების რაოდენობის მიხედვით, რომლებიც გავრცელებულია ამა თუ იმ ქვეყნის ენაზე, შეიძლება საკმაო სიზუსტით განისაზღვროს არა მარტო მუშათა მოძრაობის მდგომარეობა, არამედ მსხვილი მრეწველობის განვითარების დონეც ამ ქვეყანაში.

ამიტომ „მანიფესტის“ ახალი პოლონური გამოცემა მოწმობს პოლონეთის მსხვილი მრეწველობის მკვეთრ წინსვლას. და რომ ასეთ წინსვლას მართლა ჰქონდა ადგილი იმ ათი წლის განმავლობაში, რამაც განვლო პირველი გამოცემის გამოსვლის შემდეგ, ეს ყოველ ეჭვს გარეშეა. პოლონეთის სამეფო, საკონგრესო პოლონეთი, რუსეთის იმპერიის მსხვილი მრეწველობის ოლქად იქცა. მაშინ როდესაც რუსეთის მსხვილი მრეწველობა გაფანტულია სხვადასხვა ადგილას — ერთი ნაწილი ფინეთის ყურესთან, მეორე — ცენტრში (მოსკოვი, ვლადიმირი), მესამე — შავი და აზოვის ზღვების სანაპიროზე და ა. შ. — პოლონეთის მრეწველობა თავმოყრილია შედარებით პატარა სივრცეზე; ეს კონცენტრაცია მისთვის სასარგებლოცაა და ამავე

---

13) პოლონური გამოცემის წინასიტყვაობა, რომელიც აქაა მოცემული, გერმანული დედნიდან არის თარგმნილი. რედ.

დროს საზარალოც. ეს სარგებლობა აღიარეს მეტოქე რუსმა მეფაბრიკეებმა, როდესაც მათ მფარველობითი ბაჟები მოითხოვეს პოლონეთის წინააღმდეგ, მიუხედავად თავიანთი ძლიერი სურვილისა, რომ გაერუსებინათ ყველა პოლონელი. ზარალი კი როგორც პოლონეთის მეფაბრიკეებისათვის, ისე რუსეთის მთავრობისათვის ის არის, რომ პოლონეთის მუშებს შორის სწრაფად ვრცელდება სოციალისტური იდეები და იზრდება მოთხოვნილება „მანიფესტზე“.

მაგრამ ეს სწრაფი განვითარება პოლონეთის მრეწველობისა, რომლის ზრდამ გაუსწრო რუსეთისას, წარმოადგენს, თავის მხრივ, პოლონელი ხალხის დაუშრეტელი სასიცოცხლო ძალის ახალ დამამტკიცებელ საბუთს და მისი მომავალი ეროვნული აღდგენის ახალ გარანტიას. ხოლო დამოუკიდებელი ძლიერი პოლონეთის აღდგენა — ეს ისეთი საქმეა, რომელიც შეეხება არა მარტო პოლონელებს, არამედ აგრეთვე ყოველ ჩვენთაგანსაც. ევროპის ერების გულწრფელი საერთაშორისო თანამშრომლობა შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობით, თუ თითოეული ეს ერი სრული ბატონ-პატრონია თავის საკუთარ სახლში. 1848 წ. რევოლუციამ, რომელშიც პროლეტარულ მებრძოლებს პროლეტარიატის დროშის ქვეშ საბოლოო ანგარიშით ბურჟუაზიის სამუშაოს შესრულება მოუხდათ, თავისი ნების აღმსრულებლების — ლუი ბონაპარტისა და ბისმარკის — ხელით განახორციელა იტალიის, გერმანიის, უნგრეთის დამოუკიდებლობა; პოლონეთი კი, რომელმაც, 1792 წლიდან მოკიდებული, რევოლუციისათვის მეტი გააკეთა, ვიდრე ყველა ამ სამმა ქვეყანამ, ერთად აღებულმა, იმ მომენტში, როდესაც იგი 1863 წელს ღონემიხდილი იყო რუსეთის ძალების შემოტევის გამო, რომელნიც ათჯერ სჭარბობდნენ მის ძალებს, თავისი ძალ-ღონის ანაზარა იქნა მიტოვებული. შლიახტამ ვერ შეძლო ვერც პოლონეთის დამოუკიდებლობის დაცვა, ვერც ამ დამოუკიდებლობის ხელახლა ბრძოლით მოპოვება; ბურჟუაზიისათვის ამჟამად, მეტი რომ არ ვთქვათ, სულერთია, პოლონეთი დამოუკიდებელი იქნება თუ არა. მაგრამ მაინც ევროპის ერების ჰარმონიული თანამშრომლობისათვის ეს დამოუკიდებლობა აუცი-

ლებელ საჭიროებას წარმოადგენს. იგი მხოლოდ პოლონეთის ახალგაზრდა პროლეტარიატს შეუძლია ბრძოლით მოიპოვოს; სამაგიეროდ ეს დამოუკიდებლობა მის ხელში სრულიად უზრუნველყოფილი იქნება, ვინაიდან მთელი დანარჩენი ევროპის მუშებისათვის პოლონეთის დამოუკიდებლობა ისევე საჭიროა, როგორც თვით პოლონეთის მუშებისათვის.

ფ. ენგელსი

ლონდონი, 10 თებერვალი 1892 წ.

წინასიტყვაობა

1893 წლის იტალიური გამოცემისათვის

იტალიელ მკითხველს

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ გამოქვეყნება თითქმის ზუსტად დაემთხვა 1848 წლის 18 მარტის თარიღს, რევოლუციებს მილანსა და ბერლინში, შეიარაღებულ აჯანყებებს ორი ერისას რომელთაგან ერთი იმყოფება ევროპის კონტინენტის ცენტრში, მეორე — ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების ცენტრში; ორი ერისას, რომელნიც მანამდე დაძაბუნებული იყვნენ დაქუცმაცებულობისა და შინაგანი განხეთქილების გამო და ამიტომ უცხოური ბატონობის ქვეშ მოექცნენ. თუ იტალია ავსტრიის იმპერატორს ემორჩილებოდა, გერმანია არა ნაკლებ საგრძნობად, თუმცა უფრო არაპირდაპირ, სრულიად რუსეთის მეფის უღელქვეშ იმყოფებოდა. 1848 წლის 18 მარტის ამბების შედეგებმა გაათავისუფლა იტალია და გერმანია ამ სამარცხვინო მდგომარეობისაგან; თუ იმ დროის მანძილზე, რამაც განვლო 1848 წლიდან 1871 წლამდე, ეს ორი დიდი ერი აღდგა და მათ რამდენადმე დაუბრუნდა თავისთავადობა, ეს მოხდა, როგორც მარქსი ამბობდა, იმიტომ, რომ იგივე ადამიანები, რომლებმაც 1848 წლის

რევოლუცია ჩაახშეს, თავიანთი სურვილის მიუხედავად, იმ რევოლუციის ნების აღმსრულებლები იყვნენ.

ყველგან ეს რევოლუცია მუშათა კლასის საქმეს შეადგენდა; სწორედ ეს კლასი აგებდა ბარიკადებს და სწირავდა სიცოცხლეს. მაგრამ მარტო პარიზის მუშებს, როდესაც მთავრობას ამხობდნენ ჰქონდათ სრულიად გარკვეული განზრახვა — დაემხოთ ბურჟუაზიული წყობილებაც. თუმცა ისინი გრძნობდნენ იმ გარდუვალ ანტიგონიზმს, რომელიც არსებობს მათ საკუთარ კლასსა და ბურჟუაზიას შორის, მაგრამ ქვეყნის ვერც ეკონომიურ განვითარებას, ვერც საფრანგეთის მუშათა მასის გონებრივ ღონეს ჯერ კიდევ ვერ მიეღწია იმ საფეხურამდე, რომელზედაც შესაძლებელი ყოფილიყო სოციალური რეორგანიზაცია. ამიტომ რევოლუციის ნაყოფი საბოლოო ანგარიშით კაპიტალისტთა კლასს ხვდა წილად. სხვა ქვეყნებში კი -- იტალიაში, გერმანიაში, ავსტრიაში — მუშებმა იმთავითვე მხოლოდ ის გააკეთეს, რომ დაეხმარნენ ბურჟუაზიას სათავეში ჩასდგომოდა ხელისუფლებას. მაგრამ არც ერთ ქვეყანაში არაა შესაძლებელი ბურჟუაზიის ბატონობა ეროვნული დამოუკიდებლობის გარეშე. ამიტომ 1848 წლის რევოლუციას უნდა გამოეწვია იმ ერების ერთიანობა და დამოუკიდებლობა, რომელთაც მანამდე ეს არ ჰქონდათ: იტალიისა, გერმანიისა, უნგრეთისა. ამჟამად ჯერი პოლონეთზეა.

ამრიგად, თუ 1848 წლის რევოლუცია არ ყოფილა სოციალისტური რევოლუცია, მან მაინც გაწმინდა გზა, მოამზადა ნიადაგი ამ უკანასკნელისათვის. ბურჟუაზიულმა წყობილებამ, რომელმაც ყველა ქვეყანაში მსხვილი მრეწველობის აღმავლობა გამოიწვია, ამასთან ერთად უკანასკნელი ორმოცდახუთი წლის განმავლობაში ყველგან მრავალრიცხოვანი, შემქვიდროებული და ძლიერი პროლეტარიატი შექმნა; ამგვარად მან წარმოშვა, თუ „მანიფესტის“ გამოთქმას ვინმართ, თავისი საკუთარი მესაფლავეები. თუ არ იქნა აღდგენილი ყოველი ცალკეული ერის დამოუკიდებლობა და ერთიანობა, ისე არც პროლეტარიატის საერთაშორისო გაერთიანებაა შესაძლებელი და არც ამ ერების მშვიდობიანი და შეგნებული თანამშრომლობა საერ-

თო მიზნების მისაღწევად. აბა სცადეთ წარმოიდგინოთ იტალიელი, უნგრელი, გერმანელი, პოლონელი, რუსი მუშების რაიმე ერთობლივი საერთაშორისო მოქმედება ისეთ პოლიტიკურ პირობებში, რომლებიც 1848 წლამდე იყო გაბატონებული!

მაშასადამე, 1848 წლის ბრძოლები ფუჭი არ ყოფილა. ფუჭად არ ჩაუვლია იმ ორმოცდახუთ წელსაც, რაც ჩვენ გვაშორებს ამ რევოლუციურ პერიოდს. აღნიშნული პერიოდის ნაყოფი უკვე მწიფდება, და მე ვისურვებდი მხოლოდ, რომ ამ იტალიური თარგმანის გამოქვეყნება იქნეს კეთილი წინასწარმაუწყებელი იტალიის პროლეტარიატის გამარჯვებისა, ისე როგორც დედნის გამოქვეყნება იყო საერთაშორისო რევოლუციის წინასწარმაუწყებელი.

„მანიფესტი“ სრულ სამართლიანობას მიუზღავს იმ რევოლუციურ როლს, რომელიც კაპიტალიზმმა შეასრულა წარსულში. პირველი კაპიტალისტური ერი იტალია იყო. ფეოდალური შუა საუკუნეების ბოლო და თანამედროვე კაპიტალისტური ხანის დასაწყისი უდიდესი პიროვნებით არის აღნიშნული. ეს არის იტალიელი დანტე, შუა საუკუნეების უკანასკნელი პოეტი და ამასთან ერთად ახალი დროის პირველი პოეტი. ამჟამად, ისე როგორც 1300 წელს, ახალი ისტორიული ხანა დგება. მოგცემს კი იტალია ახალ დანტეს, რომელიც ამ ახალი, პროლეტარული ხანის შობის საათს აღბეჭდავს?

ფრიდრიხ ენგელსი

ლონდონი, 1 თებერვალი 1893 წ.

კომუნისტური პარტიის მანიფესტი

აჩრდილი დადის ევროპაში — აჩრდილი კომუნიზმისა. ძველი ევროპის ყველა ძალა საღმრთო კავშირში შეერთდა ამ აჩრდილის სადევნელად: პაპი და მეფე, მეტერნიხი და გიზო, საფრანგეთის რადიკალები და გერმანიის პოლიციელები.

სად მოიპოვება ისეთი ოპოზიციური პარტია, რომლისთვისაც კომუნისტობის დაწამებით სახელი არ გაეტეხნოთ მთავრობაში მყოფ მის მოწინააღმდეგეებს? სად მოიპოვება ისეთი ოპოზიციური პარტია, რომელსაც კომუნისტობის სამარცხვინო ბრალდება უკანვე არ ესროლოს როგორც ოპოზიციის უფრო პროგრესულ წარმომადგენელთათვის, ისე თავის რეაქციულ მოწინააღმდეგეთათვის?

ორი რამ გამომდინარეობს ამ ფაქტიდან.

კომუნიზმს უკვე ძალად აღიარებენ ევროპის ყველა ხელისუფალნი.

დიდი ხანია დრო არის, რომ კომუნისტებმა მთელი მსოფლიოს წინაშე აშკარად გამოთქვან თავიანთი შეხედულება, თავიანთი მიზნები, თავიანთი მისწრაფებანი და კომუნიზმის აჩრდილის შესახებ არსებულ ზღაპრებს დაუპირისპირონ თვით პარტიის მანიფესტი.

ამ მიზნით სრულიად სხვადასხვა ეროვნების კომუნისტები შეიკრიბნენ ლონდონში და შეადგინეს შემდეგი „მანიფესტი“, რომელიც ქვეყნდება ინგლისურ, ფრანგულ, გერმანულ, იტალიურ, ფლამანდურ და დანიურ ენებზე.

I

ბურჟუები და პროლეტარები¹⁴⁾

დღემდე არსებული ყველა საზოგადოების ისტორია¹⁵⁾ არის კლასთა ბრძოლის ისტორია.

თავისუფალი და მონა, პატრიცი და პლებეი, ბატონი და ყმა, ოსტატი¹⁶⁾ და ქარგალი, მოკლედ — მჩაგვრელი და დაჩაგრული მუდმივ ანტაგონიზმში იყვნენ ერთმანეთთან, ეწეოდნენ შეუწყვეტელ — ხან მალულ, ხან აშკარა ბრძოლას, ბრძოლას, რომელიც ყოველთვის

---

14) ბურჟუაზიად იგულისხმება კლასი თანამედროვე კაპიტალისტებისა, საზოგადოებრივი წარმოების საშუალებათა მესაკუთრეებისა, რომელნიც დაქირავებულ შრომას იყენებენ, პროლეტარიატად იგულისხმება კლასი თანამედროვე დაქირავებული მუშებისა, რომელნიც, რადგან წარმოების საკუთარი საშუალებები არა აქვთ, იძულებული არიან გააჰყიდონ ხოლმე თავიანთი სამუშაო ძალა, რათა იცხოვრონ. (ენგელსის შენიშვნ. 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

15) ესე იგი, ზუსტად რომ ვთქვათ, ისტორია, რომელიც *წერილობით წყაროებშია* მოცემული. 1847 წელს თითქმის სრულიად უცნობი იყო საზოგადოების წინაისტორია, ის საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, რომელიც წინ უძღოდა მთელ დაწერილ ისტორიას. შემდეგში ჰაქსტრაუზენმა რუსეთში აღმოაჩინა მიწის თემური საკუთრება, ხოლო მაურერმა დაამტკიცა, რომ ეს თემური საკუთრება წარმოადგენდა საზოგადოებრივ საფუძველს, საიდანაც მომდინარეობდა ყველა გერმანელ ტომთა ისტორიული განვითარება, და თანდათან აღმოჩნდა, რომ სოფლის თემი საერთო მიწათმფლობელობით პირველყოფილი ფორმა იყო საზოგადოებისა ინდოეთიდან დაწყებული ირლანდიამდე. დასასრულ, მორგანმა დააგვირგვინა საქმე იმით, რომ აღმოაჩინა გვარის ნამდვილი ბუნება და მისი მდგომარეობა ტომში, რითაც ცხადჰყო ამ პირველყოფილი კომუნისტური საზოგადოების შინაგანი ორგანიზაცია მის ტიპიურ ფორმაში. ამ პირველყოფილი თემის დაშლასთან ერთად იწყება საზოგადოების დიფერენციაცია განცალკევებულ და, ბოლოს, ერთმანეთისადმი დაპირისპირებულ კლასებად. მე შევეცადე დაშლის ეს პროცესი გამერკვია ჩემს ნაშრომში: «Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und der Staats», მე-2 გამ., Stuttgart, 1886. [შეად. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები, ტ. II, თბილისი, 1950 წ.] (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

თავდებოდა მთელი საზოგადოების რევოლუციური გარდაქმნით ან მებრძოლ კლასთა საერთო დაღუპვით.

ისტორიის წინანდელ ეპოქებში ჩვენ თითქმის ყველგან ვპოულობთ საზოგადოების სრულ დანაწილებას სხვადასხვა წოდებებად, საზოგადოებრივ მდგომარეობათა მთელ წყებას. ძველ რომში ჩვენ ვხედავთ პატრიციებს, მხედრებს, პლებეებს, მონებს; შუა საუკუნეებში — ფეოდალურ ბატონებს, ვასალებს, ამქრის ოსტატებს, ქარგლებს, ყმებს და მასთან ერთად თითქმის თითოეულ ამ კლასში კიდევ განსაკუთრებულ საფეხურებს.

თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებას, რომელიც დაღუპული ფეოდალური საზოგადოების წიაღიდან გამოვიდა, როდი მოუხპია კლასობრივი წინააღმდეგობანი. მან ძველის ალაგას მხოლოდ ახალი კლასები, ჩაგვრის ახალი პირობები და ბრძოლის ახალი ფორმები შექმნა.

მაგრამ ჩვენი ეპოქა, ბურჟუაზიის ეპოქა, იმით განსხვავდება, რომ მან გაამარტივა კლასობრივი წინააღმდეგობანი. მთელი საზოგადოება სულ უფრო და უფრო იყოფა ორ დიდ მტრულ ბანაკად. ორ დიდ, ერთიმეორისადმი უშუალოდ დაპირისპირებულ კლასად — ბურჟუაზიად და პროლეტარიატად.

შუა საუკუნეების ყმებიდან წარმოიშვა პირველ ქალაქთა თავისუფალი მოსახლეობა; მოქალაქეთა ამ წოდებიდან განვითარდნენ ბურჟუაზიის პირველი ელემენტები.

ამერიკის აღმოჩენამ, აგრეთვე აფრიკის გარშემო მიმავალმა საზღვაო გზის აღმოჩენამ ახალი ასპარეზი შეუქმნეს აღმავალ ბურჟუაზიას. აღმოსავლეთ-ინდოეთისა და ჩინეთის ბაზარმა, ამერიკის კოლონიზაციამ, კოლონიებთან გაცვლა-გამოცვლამ, გაცვლის საშუალებათა და საერთოდ საქონელთა გამრავლებამ მანამდე გაუგონარი ბიძგი მისცა ვაჭრობას, ნაოსნობას, მრეწველობას და ამით სწრაფად

---

16) ოსტატი — ეს არის ამქრის სრულუფლებიანი წევრი, ოსტატი ამქარს შიგნით, და არა ამქრის მამასახლისი. *(ენგელსის შენიშვნა 1888. წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)*

განავითარა რევოლუციური ელემენტი დაშლის პროცესით მოცულ ფეოდალურ საზოგადოებაში.

მრეწველობის მანამდე არსებულ ფეოდალურ ან ამქრულ წარმოების წესს უკვე აღარ შეეძლო დაეკმაყოფილებინა მოთხოვნა, რომელიც ახალ ბაზრებთან ერთად იზრდებოდა. მისი ადგილი მანუფაქტურამ დაიჭირა. ამქრის ოსტატები განიდევნენ მრეწველი საშუალო წოდების მიერ; შრომის დანაწილება სხვადასხვა კორპორაციებს შორის გაჰქრა, მან ადგილი დაუთმო შრომის დანაწილებას თვით ცალკეულ სახელოსნოში.

მაგრამ ბაზრები განუწყვეტლივ ფართოვდებოდნენ, მოთხოვნა სულ იზრდებოდა, მანუფაქტურაც უკვე აღარ კმაროდა. მაშინ ორთქლმა და მანქანამ მოახდინეს რევოლუცია სამრეწველო წარმოებაში. მანუფაქტურის ადგილი დაიჭირა თანამედროვე მსხვილმა მრეწველობამ, მრეწველი საშუალო წოდების ადგილი — მილიონერ-მრეწველებმა, მთელი სამრეწველო არმიების წინამძღოლებმა, თანამედროვე ბურჟუებმა.

მსხვილმა მრეწველობამ შექმნა მსოფლიო ბაზარი, რომელსაც ნიადაგი მოუმზადა ამერიკის აღმოჩენამ. მსოფლიო ბაზარმა უაღრესად განავითარა ვაჭრობა, ნაოსნობა და სახმელეთო მიმოსვლის საშუალებები. ამან თავის მხრივ გავლენა იქონია მრეწველობის გაფართოებაზე, და იმდენად, რამდენადაც იზრდებოდა მრეწველობა, ვაჭრობა, ნაოსნობა, რკინიგზები, ვითარდებოდა ბურჟუაზიაც, იგი ადიდებდა თავის კაპიტალებს და უკანა რიგში ერეკებოდა შუა საუკუნეებიდან გადმოსულ ყველა კლასს.

ჩვენ ვხედავთ, ამრიგად, რომ თანამედროვე ბურჟუაზია თვითონ არის ნაყოფი განვითარების ხანგრძლივი მსვლელობისა, წარმოების და ალებ-მიცემის წესში მომხდარი მთელი რიგი გადატრიალებებისა.

ბურჟუაზიის განვითარების თითოეულ ამ საფეხურს თან ახლდა შესაფერი პოლიტიკური წარმატება¹⁷⁾. ბურჟუაზიამ, რომელიც წარმოადგენდა დაჩაგრულ წოდებას ფეოდალთა ბატონობის დროს, შეიარაღებულ და თვითმმართველ ასოციაციას კომუნაში¹⁸⁾, აქ დამო-

Manifest

der

Kommunistischen Partei.

Veröffentlicht im Februar 1848.

Proletarier aller Länder vereinigt euch.

London.

Gedruckt in der Office der „Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter“
von J. C. Brigham,
46, LIVERPOOL STREET, BISHOPS-GATE.

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ გარეკანი.
(1848 წლის გამოც.).

РУССКАЯ СОЦІАЛЬНО РЕВОЛЮЦІОННАЯ БІБЛІОТЕКА

Книга Третья

МАНИФЕСТЪ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТІИ

Карла Маркса и Фр. Энгельса

ПЕРЕВОДЪ СЪ НѢМЕЦКАГО ИЗДАНІЯ 1872.

СЪ ПРЕДИСЛОВІЕМЪ АВТОРОВЪ

ЖЕНЕВА

Воляная Русская Типографія.

1882

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“
რუსული გამოცემის თავფურცელი.

უკიდებელ ქალაქის რესპუბლიკას, იქ მონარქიის მოხარკე მესამე წოდებას¹⁹⁾, შემდეგ, მანუფაქტურის დროს, თავდაზნაურობის წინააღმდეგ საპირწონე ძალას წოდებრივს ან აბსოლუტურ მონარქიაში და საერთოდ დიდი მონარქიების მთავარ საფუძველს, — ამ ბურჟუაზიამ, ბოლოს, მსხვილი მრეწველობისა და მსოფლიო ბაზრის დამყარების შემდეგ, თანამედროვე წარმომადგენლობით სახელმწიფოში ბრძოლით მოიპოვა თავისთვის განსაკუთრებული პოლიტიკური ბატონობა. თანამედროვე სახელმწიფო ხელისუფლება მარტოოდენ კომიტეტია, რომელიც მთელი ბურჟუაზიული კლასის საერთო საქმეებს განაგებს.

ბურჟუაზიამ უაღრესად რევოლუციური როლი შეასრულა ისტორიაში.

სადაც კი ბურჟუაზიამ ბატონობას მიაღწია, ყველგან დაანგრია ყველა ფეოდალური, პატრიარქალური, იდილიური ურთიერთობანი. მან შეუბრალებლად დაამსხვრია ის სხვადასხვანაირი ფეოდალური

---

17) ენგელსის რედაქციით გამოსულ 1888 წ. ინგლისურ გამოცემაში სიტყვა „წარმატება“-ს შემდეგ ჩამატებულია სიტყვები: „ამ კლასისა“. რედ.

18) „კომუნა“ ეწოდებოდა ახლად წარმოშობილ ქალაქებს საფრანგეთში უკვე მანამდე, ვიდრე ისინი ბრძოლით მოიპოვებდნენ თავიანთი ფეოდალური მბრძანებლებისა და ბატონებისაგან ადგილობრივ თვითმმართველობას და „მესამე წოდების“ პოლიტიკურ უფლებებს. ზოგადად თუ ვიტყვით, აქ ბურჟუაზიის ეკონომიური განვითარების ტიპიურ ქვეყნად აღებულია ინგლისი, ხოლო მისი პოლიტიკური განვითარების ტიპიურ ქვეყნად — საფრანგეთი. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წ. ინგლისური გამოცემისათვის.)

კომუნას უწოდებდნენ იტალიისა და საფრანგეთის მოქალაქეები თავიანთ საქალაქო თემს, მას შემდეგ, რაც მათ თავიანთი ფეოდალური ბატონებისაგან შეისყიდეს ან ბრძოლით მოიპოვეს თვითმმართველობის პირველი უფლებები. (ენგელსის შენიშვნა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის.)

19) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში „დამოუკიდებელ ქალაქის რესპუბლიკას“ შემდეგ ჩამატებულია სიტყვები: „(როგორც იტალიასა და გერმანიაში)“, ხოლო სიტყვების: „მონარქიის მოხარკე მესამე წოდებას“ შემდეგ ჩამატებულია სიტყვები: „(როგორც საფრანგეთში)“. რედ.

ჯაჭვი, რომლითაც ადამიანი მიბმული იყო მის „ბუნებრივ მბრძანებლებზე“, და არ დატოვა არავითარი სხვა კავშირი ადამიანსა და ადამიანს შორის, გარდა გაშიშვლებული ინტერესისა, გარდა უსულგულო „ნაღდად გადახდისა“. ეგოისტური ანგარიშის ყინულოვან წყალში ჩაახრჩო მან საღმრთო ჟრუანტელი რელიგიური აღტყინებისა, რაინდული აღფრთოვანებისა, მეშჩანური გრძნობიერებისა. მან პირადი ღირსება საცვლელ ღირებულებად გადააქცია და უთვალავ ნაბოძვარ და კეთილშენადქენ თავისუფლებათა ადგილას დაამყარა ერთადერთი უსინდისო თავისუფლება ვაჭრობისა. ერთი სიტყვით, რელიგიური და პოლიტიკური ილუზიებით მიჩქმალული ექსპლუატაციის ადგილას მან დაამყარა აშკარა, უსირცხვილო, პირდაპირი, ტლანქი ექსპლუატაცია

ბურჟუაზიამ წმინდანობის შარავანდედი ახადა ყველა იმ მოქმედებას, რომელსაც დღემდე საპატიოდ თვლიდნენ და მოწიწების გრძნობით უცქეროდნენ. ექიმი, იურისტი, მღვდელი, პოეტი, მეცნიერი მან სასყიდლით მომუშავე თავის დაქირავებულ მუშებად გადააქცია.

ბურჟუაზიამ ოჯახურ ურთიერთობას მისი მგრძნობიერ-სანტიმენტალური საბურველი ჩამოაფხრიწა და იგი მარტოოდენ ფულად ურთიერთობად აქცია.

ბურჟუაზიამ ცხადჰყო, რომ ძალის უხეში გამოვლინება შუა საუკუნეებში, რასაც ესოდენ ალტაცებაში მოჰყავს რეაქციონერები, თავის ბუნებრივ დამატებას უკიდურეს სიზანტეში პოულობდა. პირველად მან გვიჩვენა, თუ რისი შესრულება შეუძლია ადამიანის მოქმედებას. მან შექმნა სულ სხვაგვარი საკვირველებანი ხელოვნებისა, ვიდრე ეგვიპტის პირამიდები, რომის წყალსადენები და გოტიკური ტაძრები, მან ჩაატარა სულ სხვანაირი ლაშქრობანი, ვიდრე ხალხთა გადასახლებანი და ჯვაროსნული ომები.

ბურჟუაზიას არსებობა არ შეუძლია, თუ არ გამოიწვია განუწყვეტელი რევოლუციური გარდაქმნა წარმოების იარაღებისა, მამასადამე — წარმოებითი ურთიერთობისა, მამასადამე მთელი საზო-

გადოებრივი ურთიერთობისა. პირიქით, წარმოების ძველი წესის უცვლელად შენარჩუნება არსებობის პირველი პირობა იყო ყველა წინანდელი მრეწველი კლასისა თვის. განუწყვეტელი გადატრიალება წარმოებაში, განუწყვეტელი რყევა ყველა საზოგადოებრივი ურთიერთობისა, მუდმივი მერყეობა და მოძრაობა განასხვავებს ბურჟუაზიულ ეპოქას ყველა წინანდელი ეპოქისაგან. ყველა გაქვავებული, ჟანგმოკიდებული ურთიერთობა და მისი თანმყოფი, ძველთაგან საპატიოდ მიჩნეული წარმოდგენანი და შეხედულებანი ირღვევა, ყველა ახლად აღმოცენებული ძველდება, ვიდრე გაქვავებას მოასწრებდეს. ყოველივე წოდებრივი და უძრავი ჰქრება, ყოველივე წმინდა შემწიკვლული ხდება, და ადამიანები ბოლოს იძულებული ხდებიან ფხიზელი თვალთ შეხედონ თავიანთი ცხოვრების მდგომარეობას და თავიანთ ურთიერთდამოკიდებულებას.

ის მოთხოვნილება, რომ რაც შეიძლება მეტი პროდუქტი გაასაღლოს, აიძულებს ბურჟუაზიას მთელი დედამიწის ზურგს მოედოს. მან ყველგან უნდა მოიკიდოს ფეხი, ყველგან მოიკალათოს, ყველგან კავშირურთიერთობა დაამყაროს.

მსოფლიო ბაზრის ექსპლუატაციის გზით ბურჟუაზიამ კოსმოპოლიტური გახადა ყველა ქვეყნის წარმოება და მოხმარება. რეაქციონერთათვის დიდად სამწუხაროდ, მან მრეწველობას ნაციონალური ნიადაგი გამოაცალა. ძველისძველი ნაციონალური მრეწველობის დარგები მოისპო და დღითიდღე ისპობა კიდევ. მათ აძევებენ მრეწველობის ახალი დარგები, რომელთა შემოღება სასიცოცხლო საკითხად ხდება ყველა ცივილიზებული ერისათვის, — დარგები, რომელნიც უკვე არა ადგილობრივი ნედლეულის, არამედ დედამიწის უშორესი კუთხეებიდან მოტანილი ნედლეულის დამუშავებას ეწევიან და რომელთა ფაბრიკატები არა მარტო თვითონ იმ ქვეყანაში, არამედ ამავე დროს მსოფლიოს ყველა ნაწილში მოიხმარება. ძველ მოთხოვნილებათა ადგილას, რასაც მშობლიური ქვეყნის პროდუქტები აკმაყოფილებდნენ, ჩნდება ახალი მოთხოვნილებანი, რომელთა დასაკმაყოფილებლად უშორესი ქვეყნებისა და სულ სხვადასხვა ჰავის პრო-

დუქტებია საჭირო. ძველი კუთხური და ეროვნული კარჩაკეტილობისა და საკუთარი წარმოების პროდუქტებით დაკმაყოფილების ნაცვლად წარმოდგა ერების ყოველმხრივი კავშირურთიერთობა და ყოველმხრივი დამოკიდებულება ერთმანეთისაგან. და ასეა როგორც მატერიალურ, ისე გონებრივ წარმოებაშიც. ცალკეული ერის გონებრივი ნაწარმოები საერთო კუთვნილებად ხდება. ეროვნული ცალმხრივობა და შეზღუდულობა სულ უფრო და უფრო შეუძლებელი ხდება, და მრავალი ეროვნული და ადგილობრივი ლიტერატურიდან ერთი მსოფლიო ლიტერატურა იქმნება.

ბურჟუაზია წარმოების ყველა იარაღის სწრაფი გაუმჯობესებით და უსასრულოდ გაადვილებული მიმოსვლის შემწეობით ცივილიზაციისაკენ მიაქანებს ყველა ერს, თვით უაღრესად ბარბაროსულსაც კი. მისი საქონლის სიიაფე — ის მიძიმე არტილერია, რომლითაც იგი ძირიანად ანგრევს ყველა ჩინურ კედელს და იარაღს აყრევინებს ბარბაროსთა უჯიუტეს მძულვარებას უცხოელებისადმი. იგი აიძულებს ყველა ერს წარმოების ბურჟუაზიული წესი შეითვისონ, თუ არ უნდათ განადგურდნენ; იგი აიძულებს მათ შემოიღონ ეგრეთწოდებული ცივილიზაცია, ე. ი. იქცნენ ბურჟუებად. ერთი სიტყვით, იგი თავის ხატად და მსგავსად ქმნის მთელ ქვეყანას.

ბურჟუაზიამ სოფელი ქალაქის ბატონობას დაუმორჩილა. მან შექმნა უზარმაზარი ქალაქები, უაღრესად გაამრავლა ქალაქის მოსახლეობის რიცხვი სოფლის მოსახლეობასთან შედარებით და ამგვარად მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოჰკლიჯა სოფლური ცხოვრების იდიოტიზმს. როგორც სოფელი ქალაქისაგან, ისევე დამოკიდებული გახდა მან ბარბაროსული და ნახევრად-ბარბაროსული ქვეყნები ცივილიზებული ქვეყნებისაგან, გლეხი-ხალხი ბურჟუაზიული ხალხისაგან, აღმოსავლეთი დასავლეთისაგან.

ბურჟუაზია სულ უფრო და უფრო სპობს წარმოების საშუალებების, ქონებისა და მოსახლეობის დაქუცმაცებას. მან შეამჭიდროვა მოსახლეობა, მოახდინა წარმოების საშუალებათა ცენტრალიზაცია და საკუთრების კონცენტრაცია მცირეოდენთა ხელში. ამის აუცილე-

ბელი შედეგი იყო პოლიტიკური ცენტრალიზაცია. დამოუკიდებელი, ან თითქმის მხოლოდ საკავშირო ურთიერთობით დაკავშირებული პროვინციები, სხვადასხვა ინტერესებით, კანონებით, მთავრობებით და ბაჟებით, *ერთ ერთად* შეადულა — *ერთი* მთავრობით, *ერთი* კანონმდებლობით, *ერთი* ნაციონალური კლასობრივი ინტერესით, *ერთი* საბაჟო ხაზით.

თავისი კლასობრივი ბატონობის ერთ საუკუნეზე ნაკლები ხნის განმავლობაში ბურჟუაზიამ უფრო მრავალრიცხოვანი და უფრო უზარმაზარი საწარმოო ძალები შექმნა, ვიდრე ყველა წარსულმა თაობამ, ერთად აღებულმა. ბუნების ძალთა დამორჩილება, მანქანური წარმოება, ქიმიის გამოყენება მრეწველობასა და მიწათმოქმედებაში, ორთქლის გემები, რკინიგზები, ელექტრონის ტელეგრაფები, დედამიწის მთელი ნაწილების ათვისება მიწათმოქმედებისათვის, მდინარეების მოწყობა სანაოსნოდ, მთელი, თითქოს მიწიდან ამომძვრალი, მასები მოსახლეობისა, — აბა რომელ წინანდელ საუკუნეს დაესიზმრებოდა რომ ასეთი მწარმოებლური ძალები სთვლემდნენ საზოგადოებრივი შრომის წიაღში!

ამრიგად, ჩვენ დავინახეთ, რომ წარმოებისა და აღებ-მიცემის საშუალებანი, რომელთა საფუძველზე ბურჟუაზია აღმოცენდა, ფეოდალურ საზოგადოებაში წარმოიშვნენ. წარმოებისა და აღებ-მიცემის ამ საშუალებათა განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ის ურთიერთობანი, რომლებშიც ფეოდალური საზოგადოება აწარმოებდა და გაცვლა-გამოცვლას ეწეოდა, მიწათმოქმედებისა და მანუფაქტურის ფეოდალური ორგანიზაცია, ერთი სიტყვით — ფეოდალური საკუთრების ურთიერთობანი, აღარ შეეფერებოდნენ უკვე განვითარებულ მწარმოებლურ ძალებს. ისინი აფერხებდნენ წარმოებას, ნაცვლად იმისა, რომ განვითარებინათ იგი. ამდენად ისინი მის ბოროტებად იქცნენ. ისინი უნდა დამსხვრეულიყვნენ და დაიმსხვრნენ კიდევც.

მათი ადგილი დაიკავა თავისუფალმა კონკურენციამ მისი შესაფერი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობილებით, ბურჟუაზიული კლასის ეკონომიური და პოლიტიკური ბატონობით.

მსგავსი მოძრაობა სწარმოებს ჩვენს თვალწინ. თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოება, — მისი ბურჟუაზიული წარმოებითი და ალებ-მიცემითი ურთიერთობით, საკუთრების ბურჟუაზიული ურთიერთობით — რომელმაც თითქოს ჯადოსნობით შექმნა წარმოებისა და ალებ-მიცემის ესოდენ ძლიერი საშუალებანი, იმ ჯადოქარს ჰგავს, რომელსაც ვეღარ დაუმორჩილებია მის მიერ ქვესკნელიდან ჯადო სიტყვით გამოწვეული ძალები. ეს რამდენიმე ათეული წელიწადია, რაც მრეწველობისა და ვაჭრობის ისტორია არის მხოლოდ ისტორია თანამედროვე მწარმოებლურ ძალთა აჯანყებისა თანამედროვე წარმოებით ურთიერთობათა წინააღმდეგ, საკუთრების ურთიერთობათა წინააღმდეგ, რომელნიც ბურჟუაზიისა და მისი ბატონობის არსებობის პირობებს წარმოადგენენ. საკმარისია დავასახელოთ სავაჭრო კრიზისები, რომელნიც თავიანთი პერიოდული განმეორებით; სულ უფრო და უფრო მრისხანედ აყენებენ ექვექვემ მთელი ბურჟუაზიული საზოგადოების არსებობას. სავაჭრო კრიზისების დროს რეგულარულად ისპობა დიდი ნაწილი არა მარტო დამზადებული პროდუქტებისა, არამედ უკვე შექმნილი მწარმოებლური ძალებისაც. კრიზისების დროს იფეთქებს ხოლმე საზოგადოებრივი ეპიდემია, რომელიც ყველა წინანდელ ეპოქას უაზრობად მოეჩვენებოდა — ეპიდემია ქარბწარმოებისა. საზოგადოება შეცრივ უკან იწევს და ბარბაროსობის მდგომარეობაში ვარდება; თითქოს შიმშილმა, გამანადგურებელმა საყოველთაო ომმა მოუსპო მას ყველა საარსებო საშუალებაო; გგონია, თითქოს მრეწველობა, ვაჭრობა მოისპო, და რატომ? იმიტომ, რომ საზოგადოებას აქვს მეტისმეტად დიდი ცივილიზაცია, მეტისმეტად ბევრი საარსებო საშუალება, მეტისმეტად დიდი მრეწველობა, მეტისმეტად დიდი ვაჭრობა. მის განკარგულებაში მყოფი მწარმოებლური ძალები უკვე აღარ ემსახურებიან ბურჟუაზიული ცივილიზაციისა და²⁰⁾ საკუთრების ბურჟუაზიული

---

20) შემდგომ გამოცემებში, 1872 წლის გერმანული გამოცემიდან დაწყებული, სიტყვები: „ბურჟუაზიული ცივილიზაციისა და“ გამოტოვებულია.

ურთიერთობის განვითარებას; პირიქით, ამ ურთიერთობისათვის ისინი მეტისმეტად ძლიერნი განდნენ, ბურჟუაზიული ურთიერთობა აბრკოლებს მათ განვითარებას; ხოლო როგორც კი მწარმოებლური ძალები ამ დაბრკოლებას გადალახავენ, ისინი იწვევენ მთელი ბურჟუაზიული საზოგადოების მოშლილობას, ხიფათში აგდებენ ბურჟუაზიული საკუთრების არსებობას. ბურჟუაზიული ურთიერთობა მეტისმეტად ვიწრო შეიქნა, რათა დაიტოს მის მიერ შექმნილი სიმდიდრე. — რით სძლევს ხოლმე ბურჟუაზია კრიზისებს? ერთი მხრივ, მწარმოებლურ ძალთა მთელი მასის იძულებითი მოსპობის გზით; მეორე მხრივ ახალი ბაზრების დაპყრობით და ძველი ბაზრების უფრო საფუძვლიანი ექსპლუატაციით. მაშასადამე, რით? მით, რომ იგი უფრო ყოველმხრივსა და უფრო მძლავრ კრიზისებს ამზადებს და ამ კრიზისების ამარიდებელ საშუალებებს ამცირებს.

იარაღი, რომლითაც ბურჟუაზიამ ფეოდალიზმი დაამხო, ახლა თვით ბურჟუაზიის წინააღმდეგ მიიმართება.

მაგრამ ბურჟუაზიამ არა მარტო გამოჰყდა ის იარაღი, რომელიც მას სიცოცხლეს გამოასალმებს; მან ის ადამიანებიც წარმოშვა, რომელნიც ამ იარაღს მიმართავენ მის წინააღმდეგ, — ე. ი. თანამედროვე მუშები, *პროლეტარები*.

იმავე ზომით, რა ზომითაც ბურჟუაზია, ე. ი. კაპიტალი, ვითარდება, — ვითარდება პროლეტარიატიც, კლასი თანამედროვე მუშებისა, რომელთაც მხოლოდ მანამდე შეუძლიათ არსებობა, ვიდრე სამუშაოს შოულობენ, და რომელნიც მხოლოდ მანამდე შოულობენ სამუშაოს, ვიდრე მათი შრომა კაპიტალს ადიდებს. ეს მუშები, რომლებიც იძულებული არიან ცალობით ჰყიდონ თავიანთი თავი, ისეთსავე საქონელს წარმოადგენენ, როგორცაა ვაჭრობის ყოველივე სხვა საგანი, და ამიტომ თანაბრად განიცდიან კონკურენციის ყველა ცვალებადობას, ბაზრის ყველა რყევას.

პროლეტარების შრომამ, მანქანების გავრცელებისა და შრომის დანაწილების გამო, სრულიად დაჰკარგა თავისთავადი ხასიათი და მით ყოველივე მიმზიდველობა მუშისათვის. მუშა მანქანის უბრალო

დანამატად იქცევა, რომელსაც მოეთხოვება მხოლოდ უაღრესად მარტივი, უაღრესად ერთფეროვანი და ძალიან ადვილად შესათვისებელი ხელმარჯვება. ამიტომ ხარჯები, რასაც მუშის დაქირავება იწვევს, განისაზღვრება თითქმის მარტო იმ საარსებო საშუალებებით, რომლებსაც მუშა საჭიროებს თავის სარჩენად და თავისი მოდგმის განსაგრძობად. მაგრამ ყოველი საქონლის ფასი და, მამასადამე, შრომისაც²¹⁾, უდრის მისი წარმოების ხარჯებს. ამიტომ იმავე ზომით, რა ზომითაც იზრდება შრომის არამიმზიდველობა, მცირდება ხელფასი. უფრო მეტიც: იმავე ზომით, რა ზომითაც იზრდება მანქანების გამოყენება და შრომის დანაწილება, მატულობს შრომის რაოდენობაც²²⁾, სულერთია, ხდება ეს სამუშაო საათების გამრავლების გზით, ან იმ შრომის გადიდებით, რომელიც განსაზღვრულ დროში მოეთხოვება მუშას, თუ მანქანების აჩქარებული მოძრაობით და ა. შ.

თანამედროვე მრეწველობამ პატრიარქალური ოსტატის პატარა სახელოსნო მრეწველი კაპიტალისტის დიდ ფაბრიკად გადააქცია. ფაბრიკაში თავმოყრილი მუშათა მასები ჯარისკაცურად არიან ორგანიზებული. როგორც მრეწველობის რიგითი ჯარისკაცები, ისინი დაყენებული არიან უნტერ-ოფიცერთა და ოფიცერთა მთელი იერარქიის მეთვალყურეობის ქვეშ. ისინი არა მარტო ბურჟუაზიული კლასის, ბურჟუაზიული სახელმწიფოს მონები არიან, მათ ყოველდღე და ყოველ საათს იმონებს მანქანა, ზედამხედველი და პირველ ყოვლისა თვითონ ცალკეული ბურჟუა-მეფაბრიკე. ეს დესპოტიზმი მით უფრო წვრილმანი, საძულველი და აღმაშფოთებელია, რაც უფრო აშკარად აღიარებს იგი თავის მიზნად გამდიდრებას.

---

21) შემდეგში მარქსმა გაარკვია, რომ მუშა ჰყიდის არა შრომას, არამედ სამუშაო ძალას. იხ. ამის შესახებ ენგელსის შესავალი მარქსის ნაწარმოებისათვის: „დაქირავებული შრომა და კაპიტალი“ (კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, თხზ., ტ. XVI, ნაწ. II, გვ. 130). *რედ.*

22) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „შრომის რაოდენობა“ დაბეჭდილია „შრომის სიმძიმე“. *რედ.*

რაც უფრო ნაკლებ დახელოვნებასა და ძალღონეს მოითხოვს ხელით მუშაობა, ე. ი. რაც უფრო ვითარდება თანამედროვე მრეწველობა, მით უფრო მეტად იდევნება მამაკაცის შრომა ქალისა და ბავშვის შრომით, მუშათა კლასისათვის არავითარი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აღარა აქვს სქესისა და ასაკის განსხვავებას. არსებობს მხოლოდ სამუშაო ინსტრუმენტები, რომელნიც ასაკისა და სქესის მიხედვით სხვადასხვა ხარჯებს იწვევენ.

როგორც კი თავდება მუშის ექსპლუატაცია მეფაბრიკის მიერ და მუშა თავის ხელფასს ნაღდად ღებულობს, მას თავს ესხმიან ბურჟუაზიის სხვა ნაწილები: სახლის პატრონი, მეღუქნე, მევახშე და სხვ.

სამუშაო წოდების დაბალი ფენები: წვრილი მრეწველები, ვაჭრები და რანტიეები, ხელოსნები და გლეხები, ყველა ეს კლასები პროლეტარიატის რიგებში ექცევიან, ნაწილობრივ იმის გამო, რომ მათი პატარა კაპიტალი საკმაო არ არის მსხვილი სამრეწველო წარმოებისათვის და იგი ვერ უძლებს უფრო მსხვილი კაპიტალისტიების კონკურენციას, ნაწილობრივ იმიტომ, რომ მათს ხელმარჯვეობას ფასი ეკარგება წარმოების ახალი წესების მეოხებით. ასე გროვდება პროლეტარიატი მოსახლეობის ყველა კლასიდან.

პროლეტარიატი გადის განვითარების სხვადასხვა საფეხურს. პროლეტარიატის ბრძოლა ბურჟუაზიის წინააღმდეგ პროლეტარიატის არსებობის დღიდანვე იწყება.

თავდაპირველად ბრძოლას ეწევიან ცალკეული მუშები, მერე ერთი ფაბრიკის მუშები, შემდეგ შრომის ერთი დარგის მუშები ერთ განსაზღვრულ ადგილას ცალკეული ბურჟუას წინააღმდეგ, რომელიც მათ უშუალოდ უწევს ექსპლუატაციას. ისინი შეტევას აწარმოებენ არა მარტო ბურჟუაზიულ წარმოებით ურთიერთობათა წინააღმდეგ, არამედ თვით წარმოების იარაღების წინააღმდეგაც; ისინი სპობენ უცხოურ საქონელს, რომელიც მათ კონკურენციას უწევს, ამტვრევენ მანქანებს, ცეცხლს უკიდებენ ფაბრიკებს, ცდილობენ აღადგინონ შუა საუკუნეების მუშის დაკარგული მდგომარეობა.

ამ საფეხურზე მუშები მთელ ქვეყანაში გაფანტულ და კონკურენციის გამო დაქუცმაცებული მასაა. მუშათა მასობრივი შემჭიდროება ჯერ კიდევ არ არის შედეგი მათი საკუთარი გაერთიანებისა, არამედ შედეგია ბურჟუაზიის გაერთიანებისა: ბურჟუაზიამ თავისი საკუთარი პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად მთელი პროლეტარიატი მოძრაობაში უნდა მოიყვანოს და ამას იგი დროებით ახერხებს კიდევ. მამასადაამე, ამ საფეხურზე პროლეტარები ებრძვიან არა თავიანთ მტრებს, არამედ თავიანთი მტრების მტრებს, აბსოლუტური მონარქიის ნაშთებს, მიწათმფლობელებს, არა მრეწველ ბურჟუებს, წვრილ ბურჟუებს. ამრიგად, მთელი ისტორიული მოძრაობა ბურჟუაზიის ხელშია თავმოყრილი; ყოველი გამარჯვება, ასეთ პირობებში მიღწეული, ბურჟუაზიის გამარჯვებას წარმოადგენს.

მაგრამ მრეწველობის განვითარებასთან ერთად არა მარტო რიცხოვნობრივად მატულობს პროლეტარიატი; იგი უფრო დიდ მასად მჭიდროვდება, მისი ძალა იზრდება და ამ ძალას იგი უფრო და უფრო გრძნობს. ინტერესები და ცხოვრების პირობები პროლეტარიატის შიგნით სულ უფრო და უფრო გათანაბრებული ხდება, რამდენადაც მანქანა უფრო და უფრო აქარწყლებს შრომის სხვადასხვაობას და თითქმის ყველგან ერთნაირად დაბალ დონეზე ჩამოჰყავს ხელფასი. მზარდი კონკურენცია ბურჟუებისა ერთმანეთს შორის და აქედან წარმომდგარი სავაჭრო კრიზისები უფრო და უფრო მერყევს ხდიან მუშების ხელფასს; სულ უფრო და უფრო სწრაფი განვითარებით მიმავალი შეუწყვეტელი გაუმჯობესება მანქანებისა სულ უფრო და უფრო ნაკლებ უზრუნველყოფილს ხდის მუშების მთელ საარსებო მდგომარეობას; შეჯახებანი ცალკეულ მუშასა და ცალკეულ ბურჟუას შორის სულ უფრო და უფრო იღებენ ორი კლასის შეჯახებათა ხასიათს. მუშები იწყებენ იმით, რომ კოალიციებს²³⁾ ადგენენ ბურჟუების წინააღმდეგ, ერთიანდებიან თავიანთი ხელფასის დასაცავად.

---

23) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში სიტყვა „კოალიციებს“ შემდეგ ჩამატებულია: „პროფესიულ კავშირებს“. რედ.

ისინი მუდმივ ასოციაციებსაც კი აარსებენ იმისათვის, რომ სახსრებით უზრუნველყონ თავიანთი თავი შესაძლებელ შეტაკებათა შემთხვევაში. ალაგ-ალაგ ბრძოლა ამკარა აჯანყებად იქცევა ხოლმე.

მუშები დროდადრო იმარჯვებენ, მაგრამ ეს გამარჯვებები მხოლოდ წარმავალია. მათი ბრძოლის ნამდვილ შედეგს წარმოადგენს არა უშუალო წარმატება, არამედ მუშების გაერთიანება, რომელიც სულ უფრო და უფრო ფართოდ ვრცელდება. ამას ხელს უწყობენ სულ უფრო და უფრო მზარდი მიმოსვლის საშუალებანი, რომელთაც მსხვილი მრეწველობა ქმნის და რომელნიც ერთმანეთთან აკავშირებენ სხვადასხვა ადგილების მუშებს. მხოლოდ ეს დაკავშირებაა საჭირო, რომ მრავალი ადგილობრივი ბრძოლა, რომელსაც ყველგან ერთნაირი ხასიათი აქვს, ცენტრალიზებული გახდეს ერთ ეროვნულ, ერთ კლასობრივ ბრძოლად. ხოლო ყოველი კლასობრივი ბრძოლა პოლიტიკური ბრძოლაა. და იმ გაერთიანებას, რომლისთვისაც შუა საუკუნეების მოქალაქეებს, მათი სასოფლო გზების არსებობისას, საუკუნეები სჭირდებოდათ, თანამედროვე პროლეტარები, რკინიგზების მეოხებით, რამდენსამე წელიწადში ახორციელებენ.

პროლეტარების ეს ორგანიზება კლასად, და ამით — პოლიტიკურ პარტიად, ყოველ წუთს კვლავ ირღვევა თვით მუშებს შორის არსებული კონკურენციით. მაგრამ იგი ისევ აღმოცენდება ხოლმე, ყოველთვის უფრო ძლიერად, უფრო მტკიცედ, უფრო ძალუმად. იგი სარგებლობს ბურჟუაზიის შიგნით არსებული განხეთქილებით და აიძულებს, რომ კანონმდებლობის წესით იყოს აღიარებულ მუშათა ცალკეული ინტერესები. ასე წარმოიშვა, მაგალითად, ათსაათიანი სამუშაო დღის კანონი ინგლისში.

საერთოდ ის შეჯახებანი, რაც ძველი საზოგადოების შიგნით ხდება, ბევრნაირად უწყობენ ხელს პროლეტარიატის განვითარების მსვლელობას. ბურჟუაზია განუწყვეტელ ბრძოლას ეწევა: ჯერ — არისტოკრატის წინააღმდეგ, შემდეგ თვით ბურჟუაზიის იმ ნაწილების წინააღმდეგ, რომელთა ინტერესები ეწინააღმდეგება მრეწველობის პროგრესს; და ყოველთვის ყველა უცხო ქვეყნის ბურჟუაზიის

წინააღმდეგ. ყველა ამ ბრძოლაში იგი იძულებულია პროლეტარიატს მიმართოს, დახმარებისათვის მოუწოდოს და ამგვარად იგი პოლიტიკურ მოძრაობაში ჩაითრიოს. მაშასადამე, იგი თვითონ აწვდის პროლეტარიატს თავისი საკუთარი განათლების ელემენტებს²⁴), ე. ი. აძლევს იარაღს თვით საკუთარი თავის წინააღმდეგ.

შემდეგ, როგორც დავინახეთ, გაბატონებული კლასის მთელი შემადგენელი ნაწილები, მრეწველობის პროგრესის გამო, პროლეტარიატის რიგებში ექცევიან ან, ყოველ შემთხვევაში, მათი საარსებო პირობები საფრთხეში ვარდება. ამათაც შეაქვთ პროლეტარიატში განათლების დიდძალი ელემენტები²⁵).

დასასრულ, იმ პერიოდებში, როდესაც კლასთა ბრძოლა გადამწყვეტ მომენტს უახლოვდება, დაშლის პროცესი გაბატონებული კლასის შიგნით, მთელი ძველი საზოგადოების შიგნით, ისეთ მძაფრ, ისეთ მწვავე ხასიათს იღებს, რომ გაბატონებული კლასის მცირე ნაწილი ეთიშება ამ კლასს და უერთდება რევოლუციურ კლასს, იმ კლასს, რომელსაც მომავალი ეკუთვნის. ამიტომ, როგორც წინათ თავადაზნაურობის ნაწილი ბურჟუაზიის მხარეზე გადადიოდა, ისევე დღეს ბურჟუაზიის ნაწილი პროლეტარიატის მხარეზე გადადის. სახელდობრ იმ ბურჟუა-იდეოლოგების ნაწილი, რომელნიც მთელი ისტორიული მოძრაობის თეორიულ გაგებაში ამალდნენ.

ყველა იმ კლასიდან, რომელიც ამჟამად ბურჟუაზიას უპირისპირდება, მხოლოდ პროლეტარიატია ნამდვილად რევოლუციური კლასი. დანარჩენი კლასები უძლურებიან და ისპობიან მსხვილი მრეწველობის განვითარებასთან ერთად, პროლეტარიატი კი ამ მრეწველობის საკუთარი პროდუქტია.

---

24) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „თავისი საკუთარი განათლების ელემენტებს“ დაბეჭდილია: „თავისი საკუთარი პოლიტიკური და საერთო განათლების ელემენტებს“. რედ.

25) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „განათლების ელემენტები“ დაბეჭდილია: „განათლებისა და პროგრესის ელემენტები“. რედ.

საშუალო წოდებანი: წვრილი მრეწველი, წვრილი ვაჭარი. ხელოსანი, გლეხი, — ყველა ესენი ებრძვიან ბურჟუაზიას, რათა დალუპვი-საგან იხსნან თავიანთი არსებობა საშუალო წოდებათა სახით. მაშასადამე, ისინი არიან არა რევოლუციონერები, არამედ კონსერვატორები. მეტიც, — ისინი რეაქციონერები არიან: ისინი ცდილობენ ისტორიის ჩარხი უკან მიატრიალონ. თუ ისინი რევოლუციონერები არიან, ეს იმდენად, რამდენადაც მათ მოეწონებოდა პროლეტარიატის რიგებში გადასვლა, რამდენადაც ისინი იცავენ თავიანთ არა ახლანდელ ინტერესებს, არამედ სამერმისო ინტერესებს, რამდენადაც ისინი სტოვებენ თავიანთ საკუთარ თვალსაზრისს, რათა პროლეტარიატის თვალსაზრისზე დადგნენ.

ლუშპენპროლეტარიატს, ძველი საზოგადოების ყველაზე დაბალი ფენების ლპობის ამ პასიურ ნაყოფს, პროლეტარული რევოლუცია ალაგ-ალაგ მოძრაობაში ჩაითრევს, მაგრამ მთელი თავისი საარსებო მდგომარეობის მიხედვით მას უფრო ის მიდრეკილება აქვს, რომ რეაქციული ინტრიგებისათვის გაჰყიდოს თავი.

ძველი საზოგადოების საარსებო პირობები უკვე მოსპობილია პროლეტარიატის საარსებო პირობებში. პროლეტარი მოკლებულია საკუთრებას; მის ურთიერთობას ცოლთან და შვილებთან საერთო აღარაფერი აქვს ბურჟუაზიულ ოჯახურ ურთიერთობასთან; თანამედროვე სამრეწველო შრომამ, თანამედროვე დამონებამ კაპიტალის მიერ, დამონებამ, რომელიც ერთნაირია როგორც ინგლისში, ისე საფრანგეთში, როგორც ამერიკაში, ისე გერმანიაში, მოაცალა პროლეტარს ყოველივე ეროვნული ხასიათი. კანონები, მორალი, სარწმუნოება მისთვის ასევე მხოლოდ ბურჟუაზიული ცრუაზრებია, რომელთა უკან ბურჟუაზიული ინტერესები იმალება.

ყველა წინანდელი კლასი, როცა ბატონობას დაეუფლებოდა, ცდილობდა უკვე მოპოვებული საარსებო მდგომარეობა იმით უზრუნველყო, რომ მთელ საზოგადოებას უქვემდებარებდა თავის შექმნა-გამდიდრების პირობებს. პროლეტარებს კი მხოლოდ მაშინ შეუძლიათ საზოგადოებრივი მწარმოებლური ძალების დაპყრობა, როდესაც

ისინი მოსპობენ თავიანთ საკუთარ, აქამდე არსებულ მისაკუთრების წესს და ამით მოსპობენ მისაკუთრების მთელ აქამდე არსებულ წესსაც. პროლეტარებს თავიანთი არაფერი გააჩნიათ, რაც მათ უნდა დაიცვან, მათ უნდა დაანგრეონ ყველაფერი, რაც დღემდე იცავდა და უზრუნველყოფდა კერძო საკუთრებას.

აქამდე არსებული ყველა მოძრაობა იყო მოძრაობა უმცირესობისა ან უმცირესობის სასარგებლოდ. პროლეტარული მოძრაობა არის თავისთავადი მოძრაობა დიდძალი უმრავლესობისა დიდძალი უმრავლესობის სასარგებლოდ. პროლეტარიატი, თანამედროვე საზოგადოების ეს ყველაზე დაბალი ფენა, ვერ წამოდგება, ვერ გაიმართება წელში უიმისოდ, თუ ამასთანავე არ გაცამტვერდა იმ ფენების მთელი ზედნაშენი, რომელნიც ოფიციალურ საზოგადოებას შეადგენენ.

თუ შინაარსით არა, ფორმის მიხედვით მაინც პროლეტარიატის ბრძოლა ბურჟუაზიის წინააღმდეგ უწინარეს ყოვლისა ეროვნული ბრძოლაა. თითოეული ქვეყნის პროლეტარიატმა, რასაკვირველია, პირველად თავის საკუთარ ბურჟუაზიას უნდა მოუღოს ბოლო.

როდესაც პროლეტარიატის განვითარების ყველაზე ზოგად ფაზებს აღვნიშნავდით, ჩვენ კვალდაკვალ მივყვებოდით მეტ-ნაკლებ ფარულ სამოქალაქო ომს არსებული საზოგადოების შიგნით იმ მომენტამდე, როდესაც იგი აშკარა რევოლუციად იფეთქებს და როდესაც ბურჟუაზიის ძალდატანებითი დამხობის გზით პროლეტარიატი თავის ბატონობას ამყარებს.

როგორც ვნახეთ, აქამდე არსებული ყველა საზოგადოება დამყარებული იყო წინააღმდეგობაზე მჩაგვრელსა და დაჩაგრულ კლასებს შორის. მაგრამ რათა შესაძლო იყოს რომელიმე კლასის დაჩაგრვა, საჭიროა ისეთი პირობების უზრუნველყოფა, რომლებშიც მონური არსებობა მაინც შეეძლოს ამ კლასს. ყმა ავიდა კომუნის წევრის მდგომარეობამდე ბატონყმობის დროს, ისე როგორც ფეოდალური აბსოლუტიზმის უღელქვეშ მყოფი წვრილი ბურჟუა ავიდა ბურჟუას მდგომარეობამდე. პირიქით, თანამედროვე მუშა, ნაცვლად იმი-

სა, რომ მრეწველობის პროგრესთან ერთად მაღლა იწევდეს, სულ უფრო და უფრო ეშვება თავისი კლასის საარსებო პირობებზე დაბლა. მუშა იქცევა პაუპერად და პაუპერიზმი უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე მოსახლეობა და სიმდიდრე. ამით აშკარა ხდება, რომ ბურჟუაზიას არ შესწევს უნარი დარჩეს მეტხანს საზოგადოების გაბატონებულ კლასად და თავისი კლასის საარსებო პირობები საზოგადოებას მოახვიოს თავს, როგორც მომწესრიგებელი კანონი. მას უნარი არ შესწევს იბატონოს, იმიტომ რომ მას არ შესწევს უნარი უზრუნველყოს თავისი მონისათვის არსებობის მონური ღონეც კი, იმიტომ რომ იგი იძულებულია ისეთ მდგომარეობამდე დააქვეითებინოს თავი ამ მონას, როდესაც მან ეს მონა უნდა ასაზრდოოს, ნაცვლად იმისა, რომ თვითონ ლეზულობდეს იმისგან საზრდოს. საზოგადოებას აღარ შეუძლია უკვე ბურჟუაზიის ბატონობის ქვეშ ცხოვრება, ე. ი. ბურჟუაზიის არსებობა უკვე შეუთავსებელია საზოგადოების არსებობასთან.

ბურჟუაზიული კლასის არსებობისა და ბატონობის ძირითადი პირობაა სიმდიდრის დაგროვება კერძო პირების ხელში, კაპიტალის შექმნა და გადიდება; კაპიტალის არსებობის პირობას შეადგენს დაქირავებული შრომა. დაქირავებული შრომა დამყარებულია მარტოოდენ მუშების კონკურენციაზე ერთმანეთს შორის. მრეწველობის პროგრესი, რისი ძალაუნებური მატარებელიც არის ბურჟუაზია, რომელიც უძლურია წინააღმდეგობა გაუწიოს ამ პროგრესს, მუშების იმ განცალკევების ნაცვლად, რასაც მათი კონკურენცია იწვევს, ქმნის მუშების რევოლუციურ გაერთიანებას ასოციაციის საშუალებით. მამასადამე, მსხვილი მრეწველობის განვითარებასთან ერთად ბურჟუაზიას ფეხქვეშ ეცლება თვით ის საფუძველი, რომელზედაც იგი პროლეტებს აწარმოებს და ისაკუთრებს. იგი უწინარეს ყოვლისა თავის საკუთარ მესაფლავებებს წარმოშობს. ბურჟუაზიის დამხობა და პროლეტარიატის გამარჯვება თანაბრად გარდუვალია.

II

პროლეტარები და კომუნისტები

რა დამოკიდებულება აქვთ კომუნისტებს პროლეტარებთან საერთოდ?

კომუნისტები არ არიან რაიმე განსაკუთრებულ პარტია, რომელიც სხვა მუშათა პარტიებს უპირისპირდება.

მათ არა აქვთ არავითარი ისეთი ინტერესები, რომლებიც განცალკევებული იყოს მთელი პროლეტარიატის ინტერესებისაგან.

ისინი არ აყენებენ არავითარ განსაკუთრებულ²⁶⁾ პრინციპებს, რომელთა თანახმადაც მათ პროლეტარული მოძრაობის ჩამოყალიბება სურდეთ.

კომუნისტები მხოლოდ იმით განიჩნევიან დანარჩენი პროლეტარული პარტიებისაგან, რომ, ერთი მხრივ, პროლეტარების სხვადასხვა ეროვნულ ბრძოლებში ისინი წინ აყენებენ და იცავენ მთელი პროლეტარიატის საერთო, ეროვნებისაგან დამოუკიდებელ, ინტერესებს და, მეორე მხრივ, იმით, რომ განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე, რომლებსაც გაივლის ბრძოლა პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის, ისინი მუდამ ერთობლივი მოძრაობის ინტერესებს იცავენ.

მაშასადამე, პრაქტიკულად კომუნისტები წარმოადგენენ ყველა ქვეყნის მუშათა პარტიების ყველაზე გამბედავ, მუდამ წინ წამბიძგებელ ნაწილს; ხოლო თეორიულად მათ ის უპირატესობა აქვთ პროლეტარიატის დანარჩენ მასასთან შედარებით, რომ ესმით პროლეტარული მოძრაობის პირობები, მსვლელობა და საერთო შედეგები.

კომუნისტების უახლოესი მიზანი იგივეა, რაც ყველა დანარჩენი პროლეტარული პარტიისა: პროლეტარიატის ჩამოყალიბება კლასად, ბურჟუაზიის ბატონობის დამხობა, პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობა პროლეტარიატის მიერ.

---

26) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვისა „განსაკუთრებულ“ ნათქვამია „სექტანტურ“. რედ.

კომუნისტების თეორიული დებულებანი სრულიადაც არ ემყარებიან ისეთ იდეებს, პრინციპებს, რომლებიც გამოუგონია თუ აღმოუჩინია მსოფლიოს ამა თუ იმ რეფორმატორს. ისინი მხოლოდ არსებული კლასობრივი ბრძოლის ფაქტიური ვითარების, ჩვენს თვალწინ წარმოებული ისტორიული მოძრაობის საყოველთაო გამოხატულებაა. საკუთრების დღემდე არსებულ ურთიერთობათა მოსპობა სრულიადაც არ შეადგენს კომუნიზმის დამახასიათებელ ნიშანს.

საკუთრების ყველა ურთიერთობა ყოველთვის განიცდიდა მუდმივ ისტორიულ ცვლილებას, მუდმივ ისტორიულ გადასხვაფერებას.

საფრანგეთის რევოლუციამ, მაგალითად, ფეოდალური საკუთრება მოსპო ბურჟუაზიული საკუთრების სასარგებლოდ.

კომუნიზმის განმასხვავებელ ნიშანს შეადგენს არა საერთოდ საკუთრების მოსპობა, არამედ ბურჟუაზიული საკუთრების მოსპობა.

მაგრამ თანამედროვე ბურჟუაზიული კერძო საკუთრება არის უკანასკნელი და უსრულესი გამოხატულება პროდუქტთა ისეთი წარმოების და მისაკუთრებისა, რომელიც დამყარებულია კლასობრივ წინააღმდეგობაზე, ერთის მიერ მეორის ექსპლუატაციაზე²⁷⁾.

ამ აზრით კომუნისტებს შეუძლიათ თავიანთი თეორია ერთი დებულებით გამოსახონ: კერძო საკუთრების მოსპობა

ჩვენ, „კომუნისტებს“, გვსაყვედურობდნენ — თქვენ გსურთ მოსპოთ პირადად შეძენილი, თავისი შრომით მოპოვებული საკუთრება, საკუთრება, რომელიც ყოველი პირადი თავისუფლების, მოქმედებისა და თავისთავადობის საფუძველს შეადგენსო.

შრომით მოპოვებული, პირადად შეძენილი, პირადად მონაგარი საკუთრება! ხომ არ ლაპარაკობთ თქვენ წვრილბურჟუაზიულ, წვრილგლეხურ საკუთრებაზე, რომელიც წინ უძღოდა ბურჟუაზიულ საკუთრებას? ჩვენ არ გვჭირდება მისი მოსპობა, — მრეწველობის განვითარებამ მოსპო იგი და ყოველდღიურად სპობს მას.

---

27) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „ერთის მიერ მეორის ექსპლუატაციაზე“ დაბეჭდილია: „უმცირესობის მიერ უმრავლესობის ექსპლუატაციაზე“. რედ.

ან, იქნებ, თქვენ თანამედროვე ბურჟუაზიულ კერძო საკუთრებაზე ლაპარაკობთ?

მაგრამ განა დაქირავებული შრომა, პროლეტარის შრომა უქმნის მას საკუთრებას? სრულიადაც არა. იგი ქმნის კაპიტალს, ე. ი. საკუთრებას, რომელიც დაქირავებული შრომის ექსპლუატაციას ეწევა და რომელსაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეუძლია გადიდდეს, როდესაც ქმნის ახალ დაქირავებულ შრომას, რათა ხელახლა გაუწიოს მას ექსპლუატაცია. თავისი დღევანდელი სახით საკუთრება მოძრაობს კაპიტალისა და დაქირავებული შრომის დაპირისპირების ფარგლებში. განვიხილოთ ამ დაპირისპირების ორივე მხარე.

კაპიტალისტად ყოფნა ნიშნავს არა მარტო წმინდა პირადი, არამედ აგრეთვე საზოგადოებრივი მდგომარეობის დაკავებას წარმოებაში. კაპიტალი კოლექტიური პროდუქტია, და მისი ამოძრავება შეიძლება მხოლოდ საზოგადოების მრავალ წევრთა ერთად მოქმედებით, ხოლო საბოლოო ანგარიშით — საზოგადოების ყველა წევრთა ერთად მოქმედებით.

ამრიგად, კაპიტალი არის არა პირადი, არამედ საზოგადოებრივი ძალა.

მაშასადამე, თუ კაპიტალი კოლექტიურ, საზოგადოების ყველა წევრთა კუთვნილ, საკუთრებად გადაიქცევა, ეს არ იქნება პირადი საკუთრების გადაქცევა საზოგადოებრივ საკუთრებად. შეიცვლება მხოლოდ საზოგადოებრივი ხასიათი საკუთრებისა. ის დაკარგავს თავის კლასობრივ ხასიათს.

გადავიდეთ დაქირავებულ შრომაზე.

დაქირავებული შრომის საშუალო ფასი არის მინიმუმი ხელფასისა, ე. ი. ჯამი საარსებო საშუალებათა, რომლებიც საჭიროა, რომ მუშას როგორც მუშას სიცოცხლე შეუნარჩუნოს. მაშასადამე, ის, რასაც დაქირავებული მუშა ისაკუთრებს თავისი მოქმედებით, კმარა მხოლოდ იმისათვის, რომ მისი ლატაკური სიცოცხლე იქნას კვლავწარმოებული. ჩვენ სრულიადაც არ გვინდა მოვსპოთ პირადი მისაკუთრება შრომის პროდუქტებისა, რომლებიც საჭიროა უშუალოდ სი-

ცოცხლის კვლავწარმოებისათვის, მისაკუთრება, რომელიც არ სტოვებს არავითარ წმინდა შემოსავალს, რასაც შეეძლო მოეცა ძალაუფლება სხვის შრომაზე. ჩვენ გვინდა მოვსპოთ მხოლოდ ბერაგი ხასიათი ამ მისაკუთრებისა, როდესაც მუშა მხოლოდ იმისათვის ცხოვრობს, რომ კაპიტალი გაადიდოს, და ცხოვრობს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ამას გაბატონებული კლასის ინტერესი მოითხოვს.

ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ცოცხალი შრომა მარტოოდენ საშუალებაა დაგროვილი შრომის გასადიდებლად. კომუნისტურ საზოგადოებაში კი დაგროვილი შრომა მხოლოდ საშუალებაა მუშის ცხოვრების პროცესის გასაფართოებლად, გასამდიდრებლად, ხელშესაწყობად.

მაშასადამე, ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში წარსული ბატონობს აწმყოზე, კომუნისტურ საზოგადოებაში კი აწმყო ბატონობს წარსულზე. ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში კაპიტალი თავისთავადი და პიროვნულია, მაშინ როდესაც მშრომელი ინდივიდუუმი არათავისთავადი და უპიროვნოა.

და ამ ურთიერთობის მოსპობას ბურჟუაზია უწოდებს პიროვნებისა და თავისუფლების მოსპობას! მართალიც არის. რასაკვირველია, საქმე ენება ბურჟუაზიული პიროვნების, ბურჟუაზიული თავისთავადობისა და ბურჟუაზიული თავისუფლების მოსპობას.

დღევანდელი ბურჟუაზიული წარმოებითი ურთიერთობის ფარგლებში თავისუფლება ესმით როგორც ვაჭრობის თავისუფლება, ყიდვა-გაყიდვის თავისუფლება.

მაგრამ როდესაც ილუპება ჩარჩობა, ილუპება თავისუფალი ჩარჩობაც. ლათაიებს თავისუფალი ჩარჩობის შესახებ, ისე როგორც ჩვენი ბურჟუაზიის სხვა მაღალფარდოვან სიტყვებს თავისუფლების შესახებ, საერთოდ აზრი აქვთ მხოლოდ შებოჭვილი ჩარჩობის მიმართ, შუა საუკუნეების დამონებული მოქალაქის მიმართ, მაგრამ არ აქვთ აზრი, როდესაც საქმე შეეხება ჩარჩობის ბურჟუაზიული წარმოებითი ურთიერთობისა და თვით ბურჟუაზიის მოსპობას კომუნისტების მიერ.

თქვენ თავზარდაცემული ხართ იმის გამო, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ კერძო საკუთრება. მაგრამ თქვენს დღევანდელ საზოგადოებაში კერძო საკუთრება უკვე მოსპობილია მის წევრთა ცხრა მეათედისათვის; იგი არსებობს სწორედ იმის მეოხებით, რომ არ არსებობს ცხრა მეათედისათვის მაშასადამე, თქვენ იმას გვისაყვედურებთ, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ ის საკუთრება, რომელიც აუცილებელ პირობად გულისხმობს იმას, რომ საზოგადოების დიდ უმრავლესობას არ გააჩნია საკუთრება.

ერთი სიტყვით, თქვენ იმას გვისაყვედურებთ, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ თქვენი საკუთრება. დიახ, ეს ჩვენ მართლაც გვსურს.

იმ წუთიდან, როდესაც შრომა ვეღარ გადაიქცევა კაპიტალად, ფულად, მიწის რენტად, მოკლედ — იმ საზოგადოებრივ ძალად, რომელიც შეიძლება მონოპოლიზდეს, ე. ი. იმ წუთიდან, როდესაც პირადი საკუთრება ვეღარ გადაიქცევა ბურჟუაზიულ საკუთრებადა, — იმ წუთიდან პიროვნება მოსპობილიაო, აცხადებთ თქვენ.

მაშასადამე, თქვენ თვითონ აღიარებთ, რომ პიროვნებად სხვას არავის გულისხმობთ, გარდა ბურჟუასი, ბურჟუაზიული მესაკუთრისა. ეს პიროვნება კი, რასაკვირველია, უნდა მოისპოს.

კომუნიზმი არავის არ ართმევს საზოგადოებრივი პროდუქტების მისაკუთრების შესაძლებლობას, იგი მხოლოდ იმის "შესაძლებლობას ართმევს, რომ ამ მისაკუთრების შემწეობით დაიმონონ სხვისი შრომა.

გვეკამათებოდნენ, კერძო საკუთრების მოსპობასთან ერთად მოისპობა ყოველივე საქმიანობა და საყოველთაო სიზარმაცე გამეფდებაო.

ეს რომ ასე იყოს, ბურჟუაზიული საზოგადოება დიდი ხანია უნდა დაღუპულიყო სიზარმაცის გამო, ვინაიდან აქ ის, ვინც შრომობს, არაფერს იძენს, ხოლო ვინც იძენს, არ შრომობს. ყველა ამგვარი შიში იმ ტავტოლოგიის გამომხატველია, რომ აღარ იქნება დაქირავებული შრომა, რაკი აღარ იქნება კაპიტალი.

ყველა ის შენიშვნა, რომელიც მიმართულია მატერიალური პროდუქტების მისაკუთრებისა და წარმოების კომუნისტური წესის წინააღმდეგ, ვრცელდება გონებრივი შრომის პროდუქტების მისაკუთრებასა და წარმოებაზეც. როგორც კლასობრივი საკუთრების მოსპობა ბურჟუას თვით წარმოების მოსპობად მიაჩნია, ისევე კლასობრივი განათლების მოსპობა მის წარმოდგენაში საერთოდ განათლების მოსპობას ნიშნავს.

განათლება, რომლის დაკარგვას ის დასტირის, დიდძალი უმრავლესობისათვის მანქანის დანამატად გადაქცევას ნიშნავს. მაშ ნუ გვედავებით, რამდენადაც თქვენ ბურჟუაზიული საკუთრების მოსპობას ზომავთ თანახმად თქვენი ბურჟუაზიული შეხედულებისა თავისუფლების, განათლების, სამართლის და სხვ. შესახებ. თვით თქვენი იდეები ბურჟუაზიული წარმოებითი ურთიერთობის და ბურჟუაზიული საკუთრების ურთიერთობის ნაყოფია, ისევე როგორც თქვენი სამართალი მხოლოდ კანონად გამოცხადებული ნება-სურვილია თქვენი კლასისა, ნება-სურვილი, რომლის შინაარსი თქვენი კლასის ცხოვრების მატერიალური პირობებითაა განსაზღვრული.

მიკერძოებულ წარმოდგენას, რომლის წყალობითაც თქვენ თქვენს წარმოებითსა და საკუთრების ურთიერთობას ისტორიული, წარმოების განვითარების მსვლელობაში წარმავალი ურთიერთობიდან ბუნებისა და გონების მარადიულ კანონებად აქცევთ, — ამ მიკერძოებულ წარმოდგენას თქვენ იზიარებთ ყველა წინათ გაბატონებულ და დაღუპულ კლასთან ერთად. რასაც თქვენ მიმხვდარი ხართ ანტიკური საკუთრების შესახებ, რასაც თქვენ მიმხვდარი ხართ ფეოდალური საკუთრების შესახებ, იმის მიხვდრას თქვენ ვეღარ ბედავთ ბურჟუაზიული საკუთრების მიმართ.

ოჯახის მოსპობა! თვით უკიდურესი რადიკალებიც კი აღშფოთებული არიან კომუნისტების ამ საზიზღარი განზრახვის გამო.

რაზეა დამყარებული თანამედროვე, ბურჟუაზიული ოჯახი? კაპიტალზე კერძო შეძენაზე. სავსებით განვითარებული სახით იგი მხოლოდ ბურჟუაზიისათვის არსებობს; მაგრამ იგი თავის დამატე-

ბას პოულობს პროლეტართა იძულებითს უოჯახობაში და საჯარო პროსტიტუციაში.

ბურჟუას ოჯახი ბუნებრივად ისპობა მისი ამ დამატების მოსპობასთან ერთად, და ორივენი გაჰქრებიან კაპიტალის გაქრობასთან ერთად.

ან იმას ხომ არ გვისაყვედურებთ, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ ბავშვების ექსპლუატაცია მშობლების მიერ? ჩვენ ვაღიარებთ ამ დანაშაულს.

მაგრამ თქვენ ამტკიცებთ, რომ ჩვენ ვსპობთ ადამიანისათვის უძვირფასეს ურთიერთობას, როდესაც შინაური აღზრდის ადგილას ვამყარებთ საზოგადოებრივ აღზრდას.

მაგრამ განა თქვენებური აღზრდა კი არ არის საზოგადოების მიერ განსაზღვრული? განა იგი არაა განსაზღვრული იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობით, რომელშიც თქვენ ზრდით, არაა განსაზღვრული საზოგადოების პირდაპირი ან არაპირდაპირი ჩარევით სკოლის მეშვეობით და ა. შ.? კომუნისტები როდი თხზავენ საზოგადოების გავლენას აღზრდაზე, ისინი მხოლოდ ცვლიან ამ აღზრდის ხასიათს, აცლიან მას გაბატონებული კლასის გავლენას.

ბურჟუაზიული ყბედობა ოჯახსა და აღზრდაზე, მშობლებისა და შვილების ნაზ ურთიერთობაზე მით უფრო ზიზღის მომგვრელი ხდება, რაც უფრო ირღვევა მსხვილი მრეწველობის წყალობით ყოველგვარი ოჯახური კავშირი პროლეტარებისათვის და შვილები უბრალო სავაჭრო საგნებად და სამუშაო იარაღებად იქცევიან.

მაგრამ თქვენ, კომუნისტებს, ხომ ცოლების ერთობის შემოღება გსურთ, — ერთხმად მოგვყვირის მთელი ბურჟუაზია.

ბურჟუა თავის ცოლს უცქერის როგორც წარმოების უბრალო იარაღს. მას ესმის, რომ წარმოების იარაღები საერთო გამოყენების საგანი უნდა გახდეს, და, რასაკვირველია, სხვანაირად არ შეუძლია იფიქროს, თუ ეს ერთობა ასევე ქალების ხვედრადაც არ წარმოიგინა.

მას აზრადაც არ მოსდის, რომ ლაპარაკია სწორედ ქალის ისეთი მდგომარეობის მოსპობაზე, როდესაც იგი წარმოების უბრალო იარაღს წარმოადგენს.

მართლაცდა, მეტიად სასაცილოა ჩვენი ბურჟუების მაღალზნეობრივი ძრწოლა თითქოს კომუნისტებში ოფიციალური საზიარო ცოლობა არსებობდეს. კომუნისტებს არ სჭირდებათ საზიარო ცოლობის შემოღება, იგი თითქმის მუდამ არსებობდა.

ჩვენი ბურჟუები, რომლებიც არ კმაყოფილდებიან იმით, რომ მათ განკარგულებაში არიან მათი მუშების ცოლები და ქალიშვილები, ოფიციალურ პროსტიტუციაზე რომ სულაც არაფერი ვთქვათ, განსაკუთრებულ სიამოვნებას იმაში ჰპოვებენ, რომ ერთმანეთის ცოლები შეაცდინონ ხოლმე.

ბურჟუაზიული ქორწინება სინამდვილეში საზიარო ცოლობას წარმოადგენს. კომუნისტებისათვის დიდი-დიდი ის თუ შეიძლებოდა ესაყვედურნათ, რომ ამ ფარისევლურად და მალული საზიარო ცოლობის მაგივრად მათ თითქოს სურთ შემოიღონ ოფიციალური, აშკარა საზიარო ცოლობა. თუმცაღა თავისთავად იგულისხმება, რომ დღევანდელი წარმოებითი ურთიერთობის მოსპობასთან ერთად მოისპობა აგრეთვე იქიდან გამომდინარე საზიარო ცოლობა, ე. ი. გაჰქრება ოფიციალური და არაოფიციალური პროსტიტუცია.

შემდეგ, კომუნისტებს უსაყვედურებენ, რომ მათ სურთ მოსპონ სამშობლო, ეროვნება.

მუშებს არა აქვთ სამშობლო. მათ არ შეიძლება წაართვათ ის, რაც არა აქვთ. რადგან პროლეტარიატმა უწინარეს ყოვლისა უნდა დაიპყროს პოლიტიკური ბატონობა, ამაღლდეს ეროვნული კლასის მდგომარეობამდე²⁸⁾, ჩამოყალიბდეს ერთად, თუმცა თვით იგი ჯერ კიდევ ეროვნულია, მაგრამ სრულიადაც არა იმ აზრით, როგორც ეს ბურჟუაზიას ესმის.

---

28) 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „ამაღლდეს ეროვნული კლასის მდგომარეობამდე“ დაბეჭდილია: „ამაღლდეს ერის წამყვანი კლასის მდგომარეობამდე“. რედ.

ხალხთა ეროვნული განკერძოება და დაპირისპირებანი უფრო და უფრო ჰქრებიან, რაც უფრო ვითარდება ბურჟუაზია, იქმნება ვაჭრობის თავისუფლება, მსოფლიო ბაზარი. სამრეწველო წარმოების ერთნაირობა და მისი შესაფერი ცხოვრების პირობები.

პროლეტარიატის ბატონობა კიდევ უფრო დააჩქარებს მათ გაქრობას. შეერთებული მოქმედება, ცივილიზებული ქვეყნებისა მაინც, პროლეტარიატის გათავისუფლების ერთ-ერთი პირველი პირობაა.

იმდენად, რამდენადაც მოისპობა ერთი ინდივიდუუმის ექსპლუატაცია მეორის მიერ, მოისპობა ერთი ერის ექსპლუატაცია მეორის მიერ.

ერის შიგნით კლასთა წინააღმდეგობის მოსპობასთან ერთად მოისპობა ეროვნებათა მტრული დამოკიდებულება ერთმანეთს შორის.

ის ბრალდებანი კომუნიზმის წინააღმდეგ, რაც წამოყენებულია რელიგიური, ფილოსოფიური და საერთოდ იდეოლოგიური თვალსაზრისით, უფრო დაწვრილებითი განხილვის ღირსნი არ არიან.

ნუთუ ღრმააზრიანობაა საჭირო იმის გასაგებად, რომ ადამიანთა ცხოვრების პირობების, მათი საზოგადოებრივი ურთიერთობის, მათი საზოგადოებრივი ყოფიერების ცვლილებასთან ერთად იცვლება აგრეთვე მათი წარმოდგენანი, შეხედულებანი, ცნებანი, — ერთი სიტყვით, იცვლება მათი ცნობიერებაც?

აბა რას ამტკიცებს იდეათა ისტორია, თუ არა იმას, რომ გონებრივი წარმოება გარდაიქმნება ხოლმე მატერიალურ წარმოებასთან ერთად? ამა თუ იმ ხანის გაბატონებული იდეები ყოველთვის იყო მხოლოდ გაბატონებული კლასის იდეები.

ლაპარაკობენ იდეებზე, რომელნიც მთელ საზოგადოებას არევოლუციურებენ; ამით გამოსთქვამენ მხოლოდ იმ ფაქტს, რომ ძველი საზოგადოების შიგნით ახალი საზოგადოების ელემენტები წარმოიშვა, რომ ძველი ცხოვრების პირობების დარღვევასთან ერთად ირღვევა ძველი იდეებიც.

როცა ძველმა მსოფლიომ დაცემისაკენ იბრუნა პირი, ძველი რელიგიები ქრისტიანულმა რელიგიამ დაამარცხა. როდესაც მე-18 საუკუნეში ქრისტიანულ იდეებზე იმარჯვებდა განმანათლებელთა იდეები, ფეოდალური საზოგადოება სამკვედრო-სასიცოცხლო ბრძოლას აწარმოებდა ბურჟუაზიასთან, რომელიც მაშინ კიდევ რევოლუციური იყო. სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების იდეები გამოხატავდნენ მხოლოდ თავისუფალი კონკურენციის ბატონობას სინდისის²⁹⁾ სფეროში.

„მაგრამ“, გვეტყვიან, „რელიგიური, მორალური, ფილოსოფიური, პოლიტიკური, სამართლის და სხვ. იდეები, რა საკვირველია, იცვლებოდნენ ისტორიული განვითარების მსვლელობაში. ხოლო რელიგია, მორალი, ფილოსოფია, პოლიტიკა, სამართალი მუდამ რჩებოდა მიუხედავად ამ ცვლილებისა.

გარდა ამისა, არსებობენ მარადიული ჭეშმარიტებანი, როგორც არის თავისუფლება, სამართლიანობა და სხვ., რომლებიც საერთოა ყველა საზოგადოებრივი მდგომარეობისათვის. კომუნში კი სპობს მარადიულ ჭეშმარიტებას, იგი სპობს რელიგიას, მორალს, ნაცვლად იმისა, რომ განაახლოს ისინი! მაშასადამე, იგი ეწინააღმდეგება მთელ დღემდე არსებულ ისტორიულ განვითარებას».

რას ამბობს ეს ბრალდება? დღემდე არსებული ყველა საზოგადოების ისტორია მოძრაობდა კლასების დაპირისპირებათა ფარგლებში, და ეს დაპირისპირებანი სხვადასხვაგვარ სახეს იღებდნენ სხვადასხვა ეპოქაში.

მაგრამ რა ფორმაც უნდა მიეღოთ მათ, საზოგადოების ერთი ნაწილის ექსპლუატაცია მეორის მიერ არის ფაქტი, რომელიც საერთოა ყველა წარსული საუკუნისათვის. ამიტომ არაა საკვირველი, რომ ყველა საუკუნის საზოგადოებრივი ცნობიერება, მთელი მრავალფეროვნებისა და ყველა განსხვავების მიუხედავად, მოძრაობს

---

29) შემდგომ გამოცემებში, 1872 წ. გერმანული გამოცემიდან დაწყებული, ნაცვლად სიტყვისა: „სინდისის“ არის: „ცოდნის“. რედ.

გარკვეულ საერთო ფორმებში, ისეთ ფორმებში, — ცნობიერების ფორმებში, — რომელნიც სავსებით მოისპობიან მხოლოდ კლასობრივი დაპირისპირების სრულ მოსპობასთან ერთად.

კომუნისტური რევოლუცია ნიშნავს გადაჭრით კავშირის გაწყვეტას ტრადიციულ საკუთრების ურთიერთობასთან; საკვირველი არაა, რომ თავისი განვითარების მსვლელობაში იგი გადაჭრით წყვეტს კავშირს ტრადიციულ იდეებთან.

მაგრამ დავანებოთ თავი კომუნიზმის წინააღმდეგ ბურჟუაზიის მიერ წამოყენებულ მოსაზრებებს.

ჩვენ უკვე ვნახეთ ზემოთ, რომ პირველ ნაბიჯს მუშათა რევოლუციაში წარმოადგენს პროლეტარიატის გადაქცევა გაბატონებულ კლასად, დემოკრატიის მოპოვება ბრძოლით.

პროლეტარიატი თავის პოლიტიკურ ბატონობას იმისათვის გამოიყენებს, რომ თანდათან გამოჰგლიჯოს ბურჟუაზიას მთელი კაპიტალი, მოახდინოს წარმოების ყველა იარაღის ცენტრალიზაცია სახელმწიფოს, ე. ი. გაბატონებულ კლასად ორგანიზებული პროლეტარიატის ხელში და რაც შეიძლება სწრაფად გაამრავლოს მწარმოებელურ ძალთა ჯამი.

პირველად, რა თქმა უნდა, ეს შეიძლება მოხდეს მხოლოდ დესპოტური ჩარევით საკუთრების უფლებასა და ბურჟუაზიულ წარმოებით ურთიერთობაში, მაშასადამე, ისეთი ღონისძიებებით, რომელნიც ეკონომიური თვალსაზრისით არასაკმარისად და გამოუსადეგრად გვეჩვენებიან, მაგრამ მოძრაობის მსვლელობაში თავიანთ თავს გასცილდებიან და აუცილებელი არიან როგორც საშუალება წარმოების მთელ წესში გადატრიალების მოსახდენად

რა თქმა უნდა, ეს ღონისძიებები სხვადასხვა ქვეყნის მიხედვით სხვადასხვანაირი იქნება.

მაგრამ ყველაზე მოწინავე ქვეყნებში შესაძლოა თითქმის ყველგან გამოყენებულ იქნას შემდეგი ღონისძიებები:

1. მიწის საკუთრების ექსპროპრიაცია და მიწის რენტის გამოყენება სახელმწიფო ხარჯების დასაფარავად.

2. მაღალი პროგრესიული გადასახადი.
  3. მემკვიდრეობის უფლების გაუქმება.
  4. ყველა ემიგრანტისა და მემამბოხის საკუთრების კონფისკაცია.
  5. კრედიტის ცენტრალიზაცია სახელმწიფოს ხელში სახელმწიფო კაპიტალისა და განსაკუთრებული მონოპოლიის მქონე ნაციონალური ბანკის მეშვეობით.
  6. მთელი ტრანსპორტის ცენტრალიზაცია სახელმწიფოს ხელში.
  7. სახელმწიფო ფაბრიკების, წარმოების იარაღთა გამრავლება, ყამირების გატეხა და მიწების გაუმჯობესება საერთო გვემის თანახმად.
  8. ერთნაირად სავალდებულო შრომა ყველასათვის, სამრეწველო არმიების შექმნა, განსაკუთრებით მიწათმოქმედებისათვის.
  9. მიწათმოქმედების შეერთება მრეწველობასთან, ხელის შეწყობა ქალაქისა და სოფლის დაპირისპირების³⁰⁾ თანდათანობითი მოსპობისათვის.
  10. ყველა ბავშვის საზოგადოებრივი და უსასყიდლო აღზრდა. ბავშვთა საფაბრიკო შრომის ახლანდელი ფორმის მოსპობა. აღზრდის შეერთება მატერიალურ წარმოებასთან და ა. შ. და ა. შ.
- როდესაც განვითარების მსვლელობაში მოისპობა კლასობრივი განსხვავება და მთელი წარმოება ასოციაციაში გაერთიანებულ პიროვნებათა ხელში მოიყრის თავს, მაშინ საჯარო ძალაუფლება დაკარგავს თავის პოლიტიკურ ხასიათს. პოლიტიკური ძალაუფლება, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, არის ერთი კლასის ორგანიზებული ძალადობა მეორე კლასის დასათრგუნავად. თუ პროლეტარიატი ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში აუცილებლად ერთიანდება კლასად, რევოლუციის გზით თავის თავს გაბატონებულ კლასად აქცევს და როგორც გაბატონებული კლასი ძალდატანებით სპობს ძველ წარმოებით ურთიერთობას, — ცხადია, ამ წარმოებით

---

30) შემდგომ გერმანულ გამოცემებში, 1872 წ. გამოცემიდან დაწყებული, სიტყვა: „დაპირისპირების“ შეცვლილია სიტყვით: „განსხვავების“. რედ.

ურთიერთობასთან ერთად იგი სპობს კლასობრივი დაპირისპირების არსებობის პირობებს, აგრეთვე კლასებს საერთოდ³¹⁾ და ამით თავის, როგორც კლასის, საკუთარ ბატონობასაც.

ძველი ბურჟუაზიული საზოგადოების ადგილს მისი კლასებით და კლასობრივი დაპირისპირებით იკავებს ასოციაცია, სადაც თითოეულის თავისუფალი განვითარება ყველას თავისუფალი განვითარების პირობაა.

III

სოციალისტური და კომუნისტური ლიტერატურა

1. რეაქციული სოციალიზმი

ა) ფეოდალური სოციალიზმი

საფრანგეთის და ინგლისის არისტოკრატია თავისი ისტორიული მდგომარეობით მოწოდებული იყო ეწერა პამფლეტები თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოების წინააღმდეგ. საფრანგეთის 1830 წლის ივლისის რევოლუციაში და ინგლისის მოძრაობაში პარლამენტური რეფორმის სასარგებლოდ ერთხელ კიდევ დაამარცხა იგი საძულველმა მეტიჩარამ. რაიმე სერიოზულ პოლიტიკურ ბრძოლაზე ლაპარაკიც აღარ შეიძლებოდა. მას დარჩა მხოლოდ ლიტერატურული ბრძოლა. მაგრამ სალიტერატურო ასპარეზზეც შეუძლებელი გახდა რესტავრაციის დროის³²⁾ ძველი ფრაზებით ლაპარაკი. თანაგრძნობის მოსაპოვებლად არისტოკრატიას უნდა მოეჩვენებინა, რომ

---

31) შემდგომ გერმანულ გამოცემებში, 1872 წ. გამოცემიდან დაწყებული, ნაცვლად სიტყვებისა: „აგრეთვე კლასებს საერთოდ“ არის: „აუქმებს კლასებს საერთოდ“. რედ.

32) იგულისხმება არა ინგლისის რესტავრაცია 1660-1689 წწ., არამედ საფრანგეთის 1814-1830 წწ. რესტავრაცია. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

იგი აღარ ზრუნავს თავის საკუთარ ინტერესებზე და მხოლოდ ექსპლუატირებული მუშათა კლასის ინტერესებისათვის ადგენს თავის საბრალდებო აქტს ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. ამრიგად, იგი კმაყოფილებას განიცდიდა იმით, რომ სალანძღავ ლექსებს თხზავდა თავის ახალ ბატონზე და ყურში ჩასჩურჩულებდა მას მეტ-ნაკლები ავბედობის წინასწარმეტყველებას.

ამრიგად წარმოიშვა ფეოდალური სოციალიზმი -- სანახევროდ გოდება, სანახევროდ პასკვილი, სანახევროდ წარსულის გამოძახილი, სანახევროდ მერმისის მუქარა, ზოგჯერ ბურჟუაზიის გულგამგმირავი თავისი მწარე, გონებაშეხვეტილი გესლიანი განაჩენით, მაგრამ ყოველთვის კომიკური შთაბეჭდილების მომხდენი მით, რომ იგი სავსებით მოკლებულია უნარს გაიგოს თანამედროვე ისტორიის მსვლელობა.

პროლეტარიატის სამათხოვრო ჩანთა არისტოკრატიაში ხელში აიღო და დროშიად ააფრიალა, რათა თავის გარშემო ხალხი შემოეკრიბა. მაგრამ ყოველთვის, როდესაც მას ხალხი გაჰყვებოდა, მის ზურგზე ძველ ფეოდალურ ღერებს ხედავდა და მაშინვე უკან გარბოდა ხმამაღალი და უპატივცემო ხარხარით.

ამ კომედიას თამაშობდა საფრანგეთის ლეგიტიმისტების ნაწილი და „ახალგაზრდა ინგლისი“.

როდესაც ფეოდალები ამტკიცებენ, რომ მათი წესი ექსპლუატაციისა სხვა სახის იყო, ვიდრე ბურჟუაზიული ექსპლუატაცია, მათ ავიწყდებათ მხოლოდ, რომ ისინი სრულიად სხვა, ახლა უკვე დრომოჭმულ, გარემოებებსა და პირობებში ეწეოდნენ ექსპლუატაციას. როდესაც ისინი ამტკიცებენ, რომ მათი ბატონობის დროს თანამედროვე პროლეტარიატი არ არსებობდა, მათ ავიწყდებათ რომ, სწორედ თანამედროვე ბურჟუაზია იყო აუცილებელი ნაყოფი მათი საზოგადოებრივი წყობილებისა.

თუმცაღა ისინი ძალიან ნაკლებ ჰფარავენ თავიანთი კრიტიკის რეაქციულ ხასიათს და მათი უმთავრესი ბრალდება ბურჟუაზიის წინააღმდეგ სწორედ ის არის, რომ ბურჟუაზიის რეჟიმის პირობებში

ვითარდება კლასი, რომელიც ააფეთქებს მთელს ძველ საზოგადოებრივ წყობილებასო.

ბურჟუაზიას ისინი უფრო მეტად იმას საყვედურობენ, რომ მან რევოლუციური პროლეტარიატი წარმოშვა, ვიდრე იმას, რომ საერთოდ პროლეტარიატი წარმოშვა.

ამიტომ პოლიტიკურ პრაქტიკაში ისინი მონაწილეობენ მუშათა კლასის საწინააღმდეგო ყველა ძალმომრეობით ღონისძიებაში, ხოლო ყოველდღიურ ცხოვრებაში, მათი გაბერილი ფრაზეოლოგიის მიუხედავად, შემთხვევას არ უშვებენ აკრიფონ ოქროს ვაშლები³³⁾ და ანაცვალონ ერთგულება, სიყვარული და პატიოსნება ცხვრის მატყლით, შაქრის ქარხლით და არაყით გაწეულ ჩარჩობას³⁴⁾.

როგორც ხუცესი დადიოდა ყოველთვის ფეოდალთან ხელიხელჩაკიდებული, ისევე ხუცური სოციალიზმი მიდის ხელიხელჩაკიდებული ფეოდალურ სოციალიზმთან.

იმაზე ადვილი არა არის რა, რომ ქრისტიანულ ასკეტიზმს სოციალისტური ელფერი მიეცეს. განა ქრისტიანობა არ ამხედრებულა კერძო საკუთრების, ქორწინებისა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ? განა იგი მათ ნაცვლად არ ქადაგებდა ქველმოქმედებასა და გლახაკობას, უქორწინობასა და ხორცის მოკვდინებას, განდევილობასა და

---

33) 1888 წ. ინგლისურ გამოცემაში სიტყვების შემდეგ: „ოქროს ვაშლები“ ჩამატებულია: „რომლებიც მრეწველობის ხიდან ცვივა“.

რედ.
34) ეს შეეხება უმთავრესად გერმანიას, სადაც მიწის არისტოკრატია და იუნკრობა თვითონ ეწევა თავის ხარჯზე მოურავების მემკვიდრეობით თავისი მიწების უდიდესი ნაწილის დამუშავებას; ისინი ამასთან ქარხლის შაქრისა და სპირტის ქარხნების მსხვილი მფლობელები არიან, უფრო მდიდარი ინგლისელი არისტოკრატები აქამდე ჯერ არ მისულან, მაგრამ იმათაც იციან, თუ როგორ შეიძლება რენტის დაცემის ანაზღაურება მეტ-ნაკლებ საეჭვო სააქციო კომპანიების დამფუძნებლებისათვის თავიანთი სახელის დათმობის გზით. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

ეკლესიას? ქრისტიანული სოციალიზმი მხოლოდ აიაზმის წყალია, რომელსაც ხუცესი ასხურებს არისტოკრატის გაბოროტებას.

ბ) წვრილ ბურჟუაზიული სოციალიზმი

ფეოდალური არისტოკრატია არ არის ერთადერთი კლასი, რომელიც ბურჟუაზიამ დაამხო და რომლის ცხოვრების პირობები თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში უარესდება და იშრიტება. შუა საუკუნეების მოქალაქეთა წოდება და წვრილი გლეხობა თანამედროვე ბურჟუაზიის წინამორბედნი იყვნენ. მრეწველობისა და ვაჭრობის მხრივ ნაკლებ განვითარებულ ქვეყნებში ეს კლასი კიდევ განაგრძობს ბეჩავ არსებობას აღმავალი ბურჟუაზიის გვერდით.

იმ ქვეყნებში, სადაც თანამედროვე ცივილიზაცია განვითარდა, წარმოიშვა ახალი წვრილი ბურჟუაზია, რომელიც პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის მერყეობს და, როგორც შემესები ნაწილი ბურჟუაზიული საზოგადოებისა, მუდამ კვლავ წარმოიშობა ხოლმე. მაგრამ კონკურენცია განუწყვეტლივ გადაისვრის ხოლმე ამ კლასის წევრებს პროლეტარიატის რიგებში, და ისინი უკვე ამჩნევენ იმ წამის მოახლოებას, როდესაც მსხვილი მრეწველობის განვითარებასთან ერთად ისინი სრულიად გაჰქრებიან როგორც თავისთავადი ნაწილი თანამედროვე საზოგადოებისა, და ვაჭრობასა, მანუფაქტურასა და მიწათმოქმედებაში მათ ადგილს დაიჭერენ სამუშაოს ზედამხედველნი და დაქირავებული მოსამსახურენი.

ისეთ ქვეყნებში, როგორიც საფრანგეთია, სადაც გლეხობა მოსახლეობის ნახევარზე გაცილებით მეტს შეადგენს, ბუნებრივი იყო, რომ მწერლები, რომლებიც პროლეტარიატის მხარეს იჭერდნენ ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, ბურჟუაზიული წყობილების თავიანთ კრიტიკაში ამ წყობილებას წვრილბურჟუაზიული და წვრილგლეხური საზომით უდგებოდნენ და მუშებს წვრილბურჟუაზიული თვალსაზრისით იცავდნენ. ამნაირად წარმოიშვა წვრილბურჟუაზიული სოციალიზმი. სისმონდი ამ სკოლის მეთაურია არა მარტო საფრანგეთში, არამედ ინგლისშიც

ამ სოციალიზმმა უაღრესად მკვეთრი ანალიზი გაუკეთა თანამედროვე წარმოებით ურთიერთობაში არსებულ წინააღმდეგობებს. მან გამოამზეურა ეკონომისტების ფარისევლური აპოლოგეტობა. მან უცილობლად დაამტკიცა მანქანებისა და შრომის დანაწილების დამანგრეველი მოქმედება, კაპიტალისა და მიწათმფლობელობის კონცენტრაცია, ჭარბწარმოება, კრიზისები, წვერილი ბურჟუებისა და გლეხების აუცილებელი დაღუპვა, პროლეტარიატის სიღატაკე, ანარქია წარმოებაში, აღმაშფოთებელი უთანაბრობა სიმდიდრის განაწილებაში, სამრეწველო გამანადგურებელი ომი ერებს შორის, ძველ ზნე-ჩვეულებათა, ძველ ოჯახურ ურთიერთობათა, ძველ ეროვნებათა დარღვევა.

მაგრამ თავისი დადებითი შინაარსის მიხედვით ამ სოციალიზმს სურს ან აღადგინოს წარმოებისა და აღებ-მიცემის ძველი საშუალებანი და მათთან ერთად ძველი საკუთრების ურთიერთობა და ძველი საზოგადოება, ან მას სურს კვლავ ძალად ჩატენოს წარმოებისა და აღებ-მიცემის თანამედროვე საშუალებანი ძველი საკუთრების ურთიერთობის ჩარჩოებში, რომელიც მათ ააფეთქეს და აუცილებლად უნდა აეფეთქებინათ. ორსავე შემთხვევაში იგი რეაქციულიც არის და უტოპიურიც ერთსა და იმავე დროს.

ამქრული ორგანიზაცია მანუფაქტურაში და პატრიარქალური მეურნეობა სოფლად — აი მისი უკანასკნელი სიტყვა.

თავის შემდგომ განვითარებაში ამ მიმართულებამ მხდალი ბუზლუნის სახე მიიღო³⁵⁾.

---

35) 1888 წ. ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „თავის შემდგომ განვითარებაში ამ მიმართულებამ მხდალი ბუზლუნის სახე მიიღო“ დაბეჭდილია: „ბოლოს და ბოლოს, როდესაც უცილობელი ისტორიული ფაქტების ზეგავლენით წარიშალა ილუზიების მომზიბვლელობის ყოველგვარი კვალი, სოციალიზმის ამ ფორმამ უბადრუკი ბუზლუნის სახე მიიღო“. რედ.

გ) გერმანული ანუ „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი

საფრანგეთის სოციალისტური და კომუნისტური ლიტერატურა რომელიც გაბატონებული ბურჟუაზიის მხრივ შევიწროების პირობებში წარმოიშვა და ამ ბატონობის წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის ლიტერატურულ გამოხატულებას წარმოადგენს, გერმანიაში შეიტანეს იმ დროს, როდესაც ბურჟუაზიამ იქ ის იყო დაიწყო თავისი ბრძოლა ფეოდალური აბსოლუტიზმის წინააღმდეგ.

გერმანელი ფილოსოფოსები, ნახევრად-ფილოსოფოსები და ლამაზი ფრაზების მოყვარული პირები ხარბად დაეწაფნენ ამ ლიტერატურას, მათ დაავიწყდათ მხოლოდ, რომ ამ ნაწერების საფრანგეთიდან შემოტანასთან ერთად გერმანიაში არ შემოუტანიათ საფრანგეთის ცხოვრების პირობები. გერმანულ პირობებში ფრანგულმა ლიტერატურამ დაკარგა ყოველივე უშუალო პრაქტიკული მნიშვნელობა და მიიღო წმინდა ლიტერატურული მიმდინარეობის სახე. იგი უნდა დამსგავსებოდა ფუჟ მსჯელობას ჭეშმარიტი საზოგადოების შესახებ³⁶⁾, ადამიანის არსის განხორციელების შესახებ. ამრიგად, საფრანგეთის პირველი რევოლუციის მოთხოვნებს XVIII საუკუნის გერმანელი ფილოსოფოსებისათვის აზრი ჰქონდა მხოლოდ როგორც საერთოდ „პრაქტიკული გონების“ მოთხოვნებს, ხოლო საფრანგეთის რევოლუციური ბურჟუაზიის ნების გამოაშკარავება მათ თვალში მოასწავებდა წმინდა ნების კანონის გამოაშკარავებას, ნებისა, როგორც იგი უნდა იყოს, ე. ი. ჭეშმარიტად ადამიანური ნებისა.

გერმანელი ლიტერატორების მთელი მუშაობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ახალი ფრანგული იდეები თავიანთ ძველ ფილოსოფიურ სინდისთან შეეთანხმებინათ, ანუ, უფრო სწორად, ფრანგული იდეები თავიანთი ფილოსოფიური თვალსაზრისით შეეთვისებინათ.

---

36) შემდგომ გამოცემებში, 1872 წ. გერმანული გამოცემიდან დაწყებული, სიტყვები: „ჭეშმარიტი საზოგადოების შესახებ“ არ არის. რედ.

ეს შეთვისება იმგვარადვე მოხდა, როგორც ითვისებენ საერთოდ უცხო ენას, — თარგმანის შემწეობით.

ცნობილია, რომ ხელნაწერებზე, რომელნიც ძველი წარმართობის დროის კლასიკურ ნაწარმოებთ შეიცავდნენ, ბერები ტექსტის ზემოთ კათოლიკურ წმინდანთა ცხოვრების უაზრო მოთხრობებს წერდნენ. გერმანელი ლიტერატორები საფრანგეთის მკრეხელურ ლიტერატურას პირიქით მოექცნენ. ფრანგული დედნის ქვეშ მათ თავიანთი ფილოსოფიური უაზრობა ჩაწერეს. მაგალითად, ფულადი ურთიერთობის ფრანგული კრიტიკის ქვემოთ მიაწერეს „ადამიანის არსის გასხვისება“, ბურჟუაზიული სახელმწიფოს ფრანგული კრიტიკის ქვემოთ — „აბსტრაქტულ-საყოველთაოს ბატონობის გაუქმება“ და ა. შ.

თავიანთი ფილოსოფიური ფრაზეოლოგიის შეჩხირვა ფრანგულ თეორიებში მათ მონათლეს როგორც „მოქმედების ფილოსოფია“, „ჭეშმარიტი სოციალიზმი“, „სოციალიზმის გერმანული მეცნიერება“, „სოციალიზმის ფილოსოფიური დასაბუთება“ და ა. შ.

ამგვარად, ფრანგული სოციალისტურ-კომუნისტური ლიტერატურა მთლად გამოიფიტა. და რადგანაც იგი გერმანელის ხელში აღარ გამოხატავდა ერთი კლასის ბრძოლას მეორის წინააღმდეგ, ამიტომ გერმანელი იმ რწმენამ მოიცვა, რომ მან გადალახა „ფრანგული ცალმხრივობა“, რომ იგი იცავს, ჭეშმარიტ მოთხოვნილებათა ნაცვლად, ჭეშმარიტების მოთხოვნილებას, ხოლო პროლეტარიატის ინტერესების ნაცვლად — ადამიანის არსის ინტერესებს, საერთოდ ადამიანის ინტერესებს, ადამიანისა, რომელიც არც ერთ კლასს, საერთოდ არავითარ სინამდვილეს არ ეკუთვნის, არამედ მხოლოდ ფილოსოფიური ფანტაზიის ბურჟუას ცაში იმყოფება. ამ გერმანულმა სოციალიზმმა, რომელიც თავის უსუსურ მოწაფურ ვარჯიშობას ესოდენ სერიოზულ და საყურადღებო საქმედ თვლიდა და მას ერთი ამბით ხოტბას ასხამდა, მანაც დაკარგა თანდათან თავისი პედანტური უმანკობა.

გერმანიის, განსაკუთრებით პრუსიის, ბურჟუაზიის ბრძოლა ფეოდალებისა და აბსოლუტური მონარქიის წინააღმდეგ, — ერთი სიტყვით, ლიბერალური მოძრაობა — სულ უფრო და უფრო სერიოზული ხდებოდა.

ამგვარად, „ჭეშმარიტ“ სოციალიზმს სასურველი შემთხვევა მიეცა პოლიტიკური მოძრაობისათვის სოციალისტური მოთხოვნები დაეპირისპირებინა, შეეჩვენებინა ტრადიციულად ლიბერალიზმი, წარმომადგენლობითი სახელმწიფო, ბურჟუაზიული კონკურენცია, პრესის ბურჟუაზიული თავისუფლება, ბურჟუაზიული სამართალი, ბურჟუაზიული თავისუფლება და თანასწორობა და ხალხის მასისათვის ექადაგნა, რომ ამ ბურჟუაზიულ მოძრაობაში იგი ვერაფერს მოიგებდა და, პირიქით, ყველაფერს დაკარგავდა. გერმანულმა სოციალიზმმა სწორედ შესაფერ დროს დაივიწყა, რომ ფრანგული კრიტიკა, რომლის უბადრუკ გამოძახილს იგი წარმოადგენდა, გულისხმობდა თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებას მისი შესაფერი მატერიალური საარსებო პირობებით და შესაფერი პოლიტიკური კონსტიტუციით, ე. ი. სწორედ იმ წინაპირობებს, რომელთა დაპყრობაზეც გერმანიაში ჯერ მხოლოდ ლაპარაკი იყო.

გერმანიის აბსოლუტურ მთავრობებს, მათი ხუცებისა სკოლის მასწავლებლებისა, პროვინციელი აზნაურებისა და ბიუროკრატებისაგან შემდგარი ამალით ეს სოციალიზმი სასურველ საფრთხობელად გამოადგა საშიშრად ამოძრავებული ბურჟუაზიის წინააღმდეგ.

იგი მოტკბო დამატება იყო მწარე მათრახებისა და თოფის ტყვიებისა, რითაც ეს მთავრობები აქრობდნენ გერმანიის მუშათა აჯანყებებს.

ამნაირად, თუ „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი იარაღს შეადგენდა მთავრობების ხელში გერმანიის ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, იგი უშუალოდაც იცავდა რეაქციულ ინტერესს, გერმანელი მეშჩანის³⁷⁾ ინტერესს. XVI საუკუნიდან დაშთენილი და მას შემდეგ სხვადასხვა ფორმით მუდამ ისევ და ისევ აღორძინებული წვრილი ბურჟუაზია გერ-

მანიაში წარმოადგენს არსებული წყობილების ნამდვილ საზოგადოებრივ საფუძველს.

მისი შენარჩუნება ნიშნავს გერმანიაში არსებული წყობილების შენარჩუნებას. ეს წვრილი ბურჟუაზია უფროთხის ბურჟუაზიის სამრეწველო და პოლიტიკურ ბატონობას, რომლისგანაც მას უეჭველი დაღუპვა მოელის, ერთი მხრივ, კაპიტალის კონცენტრაციის შედეგად, მეორე მხრივ — რევოლუციური პროლეტარიატის აღმავლობის გამო. მას ეგონა, რომ „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი ერთი გასროლით ორ კურდღელს ჰკლავდა. და „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი ეპიდემიასავით ვრცელდებოდა

საბურველი, სპეკულაციის აბლაბუდიდან ნაქსოვი, რიტორიკული ყვავილებით მოქარგული, სანტიმენტალური ცვრით დანამული, ეს მისტიკური საბურველი, რომელშიც გერმანელი სოციალისტები ახვევდნენ თავიანთ ორიოდ მჭლე „სამარადისო ჭეშმარიტებას“, მხოლოდ ადიდებდა მათი საქონლის გასაღებას ამ საზოგადოებაში.

თავის მხრივ გერმანული სოციალიზმი სულ უფრო და უფრო შეიცნობდა თავის მოწოდებას — ყოფილიყო ამ წვრილი ბურჟუაზიის მაღალფარდოვანი წარმომადგენელი.

მან გამოაცხადა გერმანელი ერი სანიმუშო ერად და გერმანელი მეშჩანი — სანიმუშო ადამიანად. ამ მეშჩანის ყოველ სიმდაბლეში იგი ხედავდა დამალულ, მაღალ, სოციალისტურ აზრს, რომლითაც ამ სიმდაბლეს სრულიად საწინააღმდეგო მნიშვნელობა ეძლეოდა. მან უკანასკნელი დასკვნა გააკეთა, როდესაც პირდაპირ გაილაშქრა კომუნიზმის „უხემ- დამრღვევი“ მიმართულების წინააღმდეგ და გამოაცხადა, რომ თვითონ იგი თავისი დიადი მიუკერძოებლობით ყოველგვარ კლასობრივ ბრძოლაზე მაღლა დგას. ძალიან მცირე გამო-

---

37) 1888 წ. ინგლისურ გამოცემაში, განყოფილებაში „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმის შესახებ, ნაცვლად გამოთქმების: „გერმანელი მეშჩანი“, „გერმანელი წვრილი ბურჟუა“ ნახმარია გამოთქმები: „გერმანელი ფილისტერები“, „გერმანელი წვრილბურჟუაზიული ფილისტერი“. რედ.

ნაკლისის გარდა, ყველაფერი, რაც გერმანიაში ვითომდა სოციალისტური და კომუნისტური ნაწერების სახით მიმოიქცევა, ამ ბინძურ, გულისგამწყალებელ ლიტერატურას ეკუთვნის³⁸⁾.

2. კონსერვატიული ანუ ბურჟუაზიული სოციალიზმი

ბურჟუაზიის ერთ ნაწილს სურს განკურნოს „სოციალური“ სატკივრები, რათა განამტკიცოს ბურჟუაზიული საზოგადოების არსებობა.

ამ წრეს ეკუთვნიან ეკონომისტები, ფილანტროპები, ჰუმანურობის მომხრენი, მშრომელ კლასთა მდგომარეობის გამაუმჯობესებელნი, ქველმოქმედების ორგანიზატორები, პირუტყვთა მფარველი საზოგადოების წევრები, სიფხიზლის საზოგადოებათა დამაარსებლები, ყოველი ჯურის წვრილფეხა რეფორმატორები. მთელ სისტემებადაც კი შემუშავდა ეს ბურჟუაზიული სოციალიზმი.

მაგალითისათვის დავასახელოთ პრუდონის „სილატაკის ფილოსოფია“.

ბურჟუა-სოციალისტებს სურთ შეინარჩუნონ თანამედროვე საზოგადოების საარსებო პირობები, მაგრამ ისე კი, რომ არ იყოს ბრძოლა და საფრთხე, რაც აუცილებლობით გამოძინარეობს ამ პირობებიდან. მათ სურთ შეინარჩუნონ თანამედროვე საზოგადოება, მაგრამ მისი გამარეყოფიურებელი და დამრღვევი ელემენტების გამოკლებით. მათ სურთ ბურჟუაზია უპროლეტარიატოდ. ბურჟუაზიას, რასაკვირველია, საუკეთესო ქვეყნად წარმოუდგენია ის ქვეყანა, სადაც თვითონ ბატონობს. ამ სანუგეშო წარმოდგენას ბურჟუა-

---

38) 1848 წ. რევოლუციის ქარტეხილმა მთლად გახვეტა ეს ბილწი მიმართულება და მის მატარებლებს ხალისი დაუკარგა კვლავ განეგრძოთ სოციალისტური მანჭვა. ამ მიმართულების მთავარი წარმომადგენელი და კლასიკური ტიპი არის ბ-ნი კარლ გრიუნი. (ე ნ გ ე ლ ს ი ს შ ე ნი შენა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის.)

ზიული სოციალიზმი აყალიბებს მთელ სისტემად ან ნახევარ სისტემად. როდესაც იგი პროლეტარიატს მოუწოდებს განახორციელოს მისი სისტემა და შევიდეს ახალ იერუსალიმში, ამით იგი არსებითად მხოლოდ იმას მოითხოვს, რომ პროლეტარიატი დარჩეს დღევანდელ საზოგადოებაში, მაგრამ უკუაგდოს თავისი წარმოდგენა ამ საზოგადოებაზე, როგორც საძულველ რამეზე.

მეორე, ნაკლებ სისტემატური, მხოლოდ უფრო პრაქტიკული ფორმა ამ სოციალიზმისა იმას ცდილობდა, რომ მუშათა კლასისათვის ჩაეგონებინა უარყოფითი დამოკიდებულება ყოველივე რევოლუციური მოძრაობისადმი იმის მტკიცებით, რომ მისთვის სასარგებლო შეიძლება იყოს არა ესა თუ ის პოლიტიკური გარდაქმნა, არამედ მხოლოდ ცხოვრების მატერიალური პირობების შეცვლა, ეკონომიურ ურთიერთობათა შეცვლა. მაგრამ ცხოვრების მატერიალური პირობების შეცვლა ამ სოციალიზმს ესმის სრულიადაც არა როგორც ბურჟუაზიულ წარმოებით ურთიერთობათა მოსპობა, რაც მხოლოდ რევოლუციური გზით არის შესაძლებელი, არამედ როგორც ადმინისტრაციული გაუმჯობესებანი, რომელნიც ამ წარმოებით ურთიერთობათა ნიადაგზე ხორციელდებიან. მაშასადამე, არაფერს ცვლიან კაპიტალისა და შრომის ურთიერთობაში, უკეთეს შემთხვევაში მარტოოდენ უმცირებენ ბურჟუაზიას მისი ბატონობის ხარჯებს და ამარტივებენ მის სახელმწიფო მეურნეობას.

თავის შესაფერ გამოხატულებას ბურჟუაზიული სოციალიზმი მხოლოდ მაშინ პოულობს, როდესაც იგი მარტოოდენ მაღალფარდოვან სიტყვიერებად იქცევა.

თავისუფალი ვაჭრობა! მუშათა კლასის ინტერესებისათვის; მფარველობითი ბაჟები! მუშათა კლასის ინტერესებისათვის; საკანონი სატუსალოები! მუშათა კლასის ინტერესებისათვის: ეს არის ბურჟუაზიული სოციალიზმის უკანასკნელი, ერთადერთი სერიოზულად ნათქვამი, სიტყვა.

ბურჟუაზიის სოციალიზმი სწორედ იმის მტკიცებაში მდგომარეობს, რომ ბურჟუები არიან ბურჟუები — მუშათა კლასის ინტერესებისათვის.

3. კრიტიკულ-უტოპიური სოციალიზმი და კომუნიზმი

ჩვენ აქ არ ვლაპარაკობთ იმ ლიტერატურაზე, რომელიც ყველა დიდ თანამედროვე რევოლუციაში პროლეტარიატის მოთხოვნებს გამოთქვამდა (თხზულებანი ბაბეფისა და სხვ.).

პროლეტარიატის პირველი ცდები — უშუალოდ განეხორციელებინა თავისი საკუთარი კლასობრივი ინტერესები საყოველთაო მღელვარების დროს, ფეოდალური საზოგადოების დამხობის პერიოდში, აუცილებლად დამარცხებას განიცდიდა თვით პროლეტარიატის განუვითარებლობის გამო და აგრეთვე მისი გათავისუფლების მატერიალური პირობების უქონლობის გამო, რომელნიც სწორედ თვითონ წარმოადგენენ ბურჟუაზიული ეპოქის ნაყოფს, რევოლუციური ლიტერატურა, რომელიც თან ახლდა პროლეტარიატის ამ პირველ მოძრაობებს, თავისი შინაარსით აუცილებლად რეაქციული იყო. იგი ქადაგებდა საყოველთაო ასკეტიზმსა და ტლანქ გამათანაბრებლობას.

ნამდვილი სოციალისტური და კომუნისტური სისტემები, სისტემები სენ-სიმონის, ფურიესი, ოუენისა და სხვ. ჩნდებიან პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის ბრძოლის პირველ, განუვითარებელ პერიოდში, რომელიც ჩვენ ზემოთ გავაშუქეთ (იხ. „ბურჟუაზია და პროლეტარიატი“).

ამ სისტემების გამომგონნი, მართალია, ხედავენ კლასთა ანტიგონიზმს, ასევე დამანგრეველი ელემენტების მოქმედებასაც თვით გაბატონებული საზოგადოების შიგნით. მაგრამ ისინი პროლეტარიატის მხარეზე ვერ ხედავენ ვერავითარ ისტორიულ თვითმოქმედებას, ვერავითარ მისთვის დამახასიათებელ პოლიტიკურ მოძრაობას.

რადგანაც კლასთა ანტაგონიზმის განვითარება მრეწველობის განვითარების თანაბარი ნაბიჯით მიმდინარეობს, ამიტომ ისინი ვერ პოულობენ მატერიალურ პირობებს პროლეტარიატის გათავისუფლებისათვის და სოციალურ მეცნიერებას, სოციალურ კანონებს ეძებენ, რათა ეს პირობები შექმნან.

საზოგადოებრივი საქმიანობის ადგილი უნდა დაიჭიროს მათმა პირადმა საგამომგონებლო საქმიანობამ, გათავისუფლების ისტორიული პირობების ადგილი — ფანტასტიკურმა პირობებმა, პროლეტარიატის თანდათან კლასად ორგანიზების ადგილი — მათ მიერ გამოგონილმა საზოგადოებრივმა ორგანიზაციამ. მომავალი მსოფლიო ისტორია მათთვის ბოლოს და ბოლოს წარმოადგენს მათი საზოგადოებრივი გეგმების პროპაგანდას და პრაქტიკულ განხორციელებას.

მართალია, მათ შეგნებული აქვთ, რომ ისინი თავიანთ გეგმებში უმთავრესად იცავენ მუშათა კლასის, როგორც ყველაზე უფრო ტანჯული კლასის, ინტერესს. მათთვის პროლეტარიატი მარტოოდენ ამ სახით — უალრესად ტანჯული კლასის სახით არსებობს.

მაგრამ კლასობრივი ბრძოლის განუვითარებელი ფორმა და აგრეთვე მათი საკუთარი მდგომარეობა ცხოვრებაში იწვევს იმას, რომ მათ თავიანთი თავი ჰყავთ წარმოდგენილი ამ კლასობრივ წინააღმდეგობაზე მაღლა მდგომად. მათ სურთ საზოგადოების ყველა წევრის საარსებო მდგომარეობის გაუმჯობესება, იმათიც კი, ვინც საუკეთესო მდგომარეობაში იმყოფებიან. ამიტომ ისინი მუდამ მიმართავენ მთელ საზოგადოებას განურჩევლად და უპირატესად კი — გაბატონებულ კლასს. მათი აზრით, საკმარისია მხოლოდ გაიგო მათი სისტემა, რომ იგი საუკეთესო საზოგადოების საუკეთესო გეგმად მიიჩნიო.

ამიტომ ისინი უარყოფენ ყოველ პოლიტიკურ, განსაკუთრებით ყოველ რევოლუციურ მოქმედებას, უნდათ თავიანთ მიზანს მშვიდობიანი გზით მიაღწიონ და ცდილობენ პატარ-პატარა, აშკარად უძლეური ექსპერიმენტებით, მაგალითის ძალით გზა გაუკაფონ ახალ საზოგადოებრივ სახარებას.

მომავალი საზოგადოების ეს ფანტასტიკური აღწერა წარმოშობილია იმ დროს, როდესაც პროლეტარიატი ჯერ კიდევ ძალიან განუვითარებელია, მაშასადამე, როდესაც თვითონ მას ჯერ კიდევ მეტად ფანტასტიკურად აქვს თავისი საკუთარი მდგომარეობა წარმოდგენილი, და შეესაბამება პროლეტარიატის პირველ, წინათგრძნობით აღსავსე მისწრაფებას საზოგადოების საერთო გარდაქმნისაკენ.

მაგრამ ეს სოციალისტური და კომუნისტური თხზულებანი კრიტიკულ ელემენტებსაც შეიცავენ. ამ თხზულებებს იერიში მიაქვთ არსებული საზოგადოების ყველა საფუძველზე. ამიტომ მათ მეტად ძვირფასი მასალა მოგვცეს მუშების გასათვითცნობიერებლად — მათი დადებითი დებულებები მომავალი საზოგადოების შესახებ, მაგალითად, ქალაქისა და სოფლის დაპირისპირების მოსპობა, ოჯახის, კერძო გამორჩენა, დაქირავებული შრომის მოსპობა, საზოგადოებრივი ჰარმონიის გამოცხადება, სახელმწიფოს გადაქცევა მარტოდენ წარმოების მმართველობად — ყველა ეს მათი დებულება გამოხატავს მხოლოდ იმ კლასობრივი დაპირისპირების მოსპობის საჭიროებას, რომელიც ეს-ესაა განვითარებას იწყებს და რომელსაც ისინი მხოლოდ ჯერ კიდევ მისი პირველი უსახო, გაურკვეველი ფორმით იცნობენ. ამიტომ ამ დებულებებს ჯერ კიდევ წმინდა უტოპიური ხასიათი აქვთ.

კრიტიკულ-უტოპიური სოციალიზმისა და კომუნიზმის მნიშვნელობა უკუმიმართებაში იმყოფება ისტორიულ განვითარებასთან. რამდენადაც კლასობრივი ბრძოლა ვითარდება და უფრო და უფრო გარკვეულ ფორმას იღებს, იმდენადვე ყოველივე პრაქტიკული მნიშვნელობა, ყოველივე თეორიული გამართლება ეკარგება კლასობრივ ბრძოლაზე მაღლა დადგომის ამ ფანტასტიკურ მისწრაფებას, ამ ფანტასტიკურ უარყოფით დამოკიდებულებას მის მიმართ. ამიტომ, თუ ამ სისტემების დამაარსებელნი ბევრის მხრივ რევოლუციონერები იყვნენ, მათი მოწაფეები მუდამ რეაქციულ სექტებს შეადგენენ. ისინი მტკიცედ იცავენ თავიანთ მასწავლებელთა ძველ შეხედულებებს.

მიუხედავად პროლეტარიატის შემდგომი ისტორიული განვითარებისა. ამიტომ ისინი სრულიად ლოგიკურად იქცევიან, როდესაც ცდილობენ დააჩლუნგონ კლასთა ბრძოლა და შეარიგონ წინააღმდეგობანი. ისინი კიდევ ოცნებობენ ცდების გზით თავიანთი საზოგადოებრივი უტოპიების განხორციელებაზე, ცალკეული ფალანსტერების დაარსებაზე, შინაგანი კოლონიების [«Home-colonies»] დაფუძნებაზე, პატარა იკარიის³⁹⁾ — ახალი იერუსალიმის მცირეფორმატიანი გამოცემის — მოწყობაზე, და ყველა ამ ფუჭი ოცნებების განსახორციელებლად ისინი იძულებულნი არიან მიმართონ ბურჟუაზიული გულისა და ქისის ფილანტროპიას. ისინი თანდათან ეშვებიან ზემოაღწერილ რეაქციულ ან კონსერვატიულ სოციალისტთა კატეგორიაში და განირჩევიან მათგან მხოლოდ თავიანთი უფრო სისტემატური პედანტიზმით და ფანატიკური ცრუმორწმუნეობით თავიანთი სოციალური მეცნიერების სასწაულთმოქმედი ძალისადმი.

ამიტომ ისინი გააფთრებით ეწინააღმდეგებიან მუშების ყოველგვარ პოლიტიკურ მოძრაობას, რომლის გამომწვევია, მათი აზრით, მხოლოდ ბრმა ურწმუნოება ახალი სახარების მიმართ.

ოუენისტები ინგლისში და ფურიერისტები საფრანგეთში გადიან — პირველნი ჩარტისტების წინააღმდეგ, მეორენი რეფორმისტების⁴⁰⁾ წინააღმდეგ.

---

39) ფალანსტერები ეწოდებოდა შარლ ფურიეს გეგმით გათვალისწინებულ სოციალისტურ კოლონიებს; იკარიას უწოდებდა კაბე თავის უტოპიურ ქვეყანას, უფრო გვიან კი თავის კომუნისტურ კოლონიას ამერიკაში. (*ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის*).

Home-colonies (ქვეყნის შიგნით არსებულ კოლონიებს) ოუენი უწოდებდა თავის სანიმუშო კომუნისტურ საზოგადოებებს. ფალანსტერები ეწოდებოდა ფურიეს გეგმით გათვალისწინებულ საზოგადოებრივ სასახლეებს. იკარია ეწოდებოდა იმ უტოპიურ-ფანტასტიკურ ქვეყანას, რომლის კომუნისტური დაწესებულებები აწერილი აქვს კაბეს. (*ენგელსის შენიშვნა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის*.)

40) ლაპარაკია გაზეთ «La Réforme» („რეფორმა“) — „სოციალისტურ-დემოკრატიული“ პარტიის ორგანოს მომხრეებზე. *რედ.*

IV

კომუნისტების დამოკიდებულება სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან

II თავში ნათქვამის შემდეგ თავისთავად გასაგებია კომუნისტების დამოკიდებულება უკვე ჩამოყალიბებულ მუშათა პარტიებთან, ე. ი. მათი დამოკიდებულება ჩარტისტებთან ინგლისში და აგრარული რეფორმის მომხრეებთან ჩრდილოეთ ამერიკაში.

კომუნისტები იბრძვიან მუშათა კლასის უახლოესი მიზნებისა და ინტერესების განსახორციელებლად, მაგრამ იმავე დროს დღევანდელ მოძრაობაში ისინი მოძრაობის მერმისსაც იცავენ. საფრანგეთში კომუნისტები, კონსერვატიული და რადიკალური ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, სოციალისტურ-დემოკრატიულ პარტიას⁴¹⁾ ემხრობიან, თუმცა ამავე დროს უფლებას ითვებენ აკრიტიკონ რევოლუციური ტრადიციებიდან წარმომდგარი ფრაზები და ილუზიები.

შვეიცარიაში ისინი მხარს უჭერენ რადიკალებს, მაგრამ არც იმას ივიწყებენ, რომ ეს პარტია მოწინააღმდეგე ელემენტებისაგან შედგება, ნაწილობრივ დემოკრატიული სოციალისტებისაგან, ფრანგული მნიშვნელობით, და ნაწილობრივ რადიკალური ბურჟუებისაგან.

---

41) ეს პარტია მაშინ წარმოდგენილი იყო პარლამენტში ლედრიუ-როლენით, ლიტერატურაში — ლუი ბლანით, ყოველდღიურ პრესაში გაზეთ «La Réforme»-ით. სახელწოდება -- სოციალისტურ-დემოკრატიული — იმას ნიშნავდა, რომ დემოკრატიული ანუ რესპუბლიკური პარტიის ეს ნაწილი, ისე როგორც ამ სახელწოდების ავტორები, მეტ-ნაკლებ სოციალისტურად იყო შეფერადებული. (ენგელსის *შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის*.)

იმ პარტიას, რომელიც მაშინ საფრანგეთში თავის თავს სოციალისტურ-დემოკრატიულს უწოდებდა, პოლიტიკურ ცხოვრებაში წარმოადგენდა ლედრიუ-როლენი და ლიტერატურაში ლუი ბლანი; ამგვარად, იგი, როგორც ცა დედამიწისაგან, განსხვავდებოდა თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიისაგან. (ენგელსის *შენიშვნა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის*.)

პოლონეთში კომუნისტები მხარს უჭერენ იმ პარტიას, რომელიც ნაციონალური გათავისუფლების პირობად აგრარულ რევოლუციას აღიარებს, იმავე პარტიას, რომელმაც გამოიწვია კრაკოვის აჯანყება 1846 წელს.

გერმანიაში, რამდენადაც ბურჟუაზია რევოლუციურად გამოდის, კომუნისტური პარტია იბრძვის ბურჟუაზიასთან ერთად აბსოლუტური მონარქიის, ფეოდალური მიწის საკუთრებისა და რეაქციული წვრილი ბურჟუაზიის წინააღმდეგ.

მაგრამ ეს პარტია ერთი წუთითაც არ უგულვებლყოფს მუშებში რაც შეიძლება ნათელი შეგნების გამომუშავებას ბურჟუაზიასა და პროლეტარიატს შორის არსებული მტრული დაპირისპირების შესახებ, რათა გერმანიის მუშებს შეეძლოთ მაშინვე ბურჟუაზიის საწინააღმდეგო იარაღად გამოიყენონ ის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური პირობები, რომლებიც უნდა მოჰყვეს თან ბურჟუაზიის გაბატონებას, რათა, გერმანიაში რეაქციული კლასების დამხობისთანავე დაიწყოს ბრძოლა თვით ბურჟუაზიის წინააღმდეგ.

გერმანიას კომუნისტები მთავარ ყურადღებას აქცევენ იმიტომ, რომ გერმანიაში ბურჟუაზიული რევოლუციის წინააღმდეგ, და იმიტომ, რომ გერმანია ამ გადატრიალებას მოახდენს საერთოდ ევროპის ცივილიზაციის უფრო განვითარებულ პირობებში და გაცილებით უფრო განვითარებული პროლეტარიატის დროს, ვიდრე ეს მოხდა ინგლისში XVII საუკუნეში და საფრანგეთში XVIII საუკუნეში; მასასადამე გერმანიის ბურჟუაზიული რევოლუცია შეიძლება იყოს მხოლოდ უშუალო პროლოგი პროლეტარული რევოლუციისა.

ერთი სიტყვით, კომუნისტები ყველგან მხარს უჭერენ ყოველ რევოლუციურ მოძრაობას, რომელიც მიმართულია არსებული საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობილების წინააღმდეგ.

ყველა ამ მოძრაობაში ისინი წინ აყენებენ საკუთრების საკითხს, როგორც მოძრაობის ძირითად საკითხს, იმისგან დამოუკიდებლად, მიღებული აქვს თუ არა მას მეტ-ნაკლებად განვითარებული ფორმა.

დასასრულ, კომუნისტები ყველგან მუშაობენ ყველა ქვეყნის დემოკრატიული პარტიების შესაერთებლად და შესათანხმებლად.

კომუნისტებს სამარცხვინოდ მიაჩნიათ დამალონ თავიანთი შეხედულებანი და განზრახვანი. ისინი აშკარად აცხადებენ, რომ მათი მიზნების მიღწევა შესაძლოა მხოლოდ მთელი არსებული საზოგადოებრივი წყობილების ძალდატანებით დამხოვის გზით. დაე გაბატონებული კლასები ძრწოდნენ კომუნისტური რევოლუციის შიშით. მასში პროლეტარები არაფერს დაჰკარგავენ, გარდა თავიანთი ბორკილებისა. შეიძენენ კი მთელ ქვეყნიერებას.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

სარჩევი

წინასიტყვაობა მარქსისტული ბიბლიოთეკის ქართულენოვანი ელექტრონული გამოცემისათვის	3
წინასიტყვაობა 1872 წლის გერმანული გამოცემისათვის	6
წინასიტყვაობა 1882 წლის რუსული გამოცემისათვის	8
წინასიტყვაობა 1883 წლის გერმანული გამოცემისათვის	14
წინასიტყვაობა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის	16
წინასიტყვაობა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის	23
წინასიტყვაობა 1892 წლის პოლონური გამოცემისათვის	31
წინასიტყვაობა 1893 წლის იტალიური გამოცემისათვის	33
I ბურჟუები და პროლეტარები	37
II პროლეტარები და კომუნისტები	57
III სოციალისტური და კომუნისტური ლიტერატურა	69
1. რეაქციული სოციალიზმი	69
ა) ფეოდალური სოციალიზმი	69
ბ) წვრილბურჟუაზიული სოციალიზმი	72
გ) გერმანული ანუ „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი	74
2. კონსერვატიული ანუ ბურჟუაზიული სოციალიზმი	78
3. კრიტიკულ-უტოპიური სოციალიზმი და კომუნიზმი	80
IV კომუნისტების დამოკიდებულება სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან	84

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15/IX-1954.
ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 5,5. უე 15710.
ტირაჟი 20000. შეკვეთის № 660.

საქ სსრ კულტურის სამინისტროს
მთავარპოლიგრაფგამომცემლობის 1-ლი სტამბა.
თბილისი, ორჯონიკიძის ქ., № 50.

* * *

ტექსტის აღდგენა და გადამუშავება: 01.01.2017.
სტალინურ-ბოჯაისტური კომინტერნის საქართველოს სექციის გამომცემლობა.
ვებ-გვერდი: www.joseph-stalin.net
ელ. ფოსტა: joseph-stalin.net@ya.ru